(1928)

נ. אויסלענדער

דער יונגער שאָלעם-אַלייכעם און זיין ראָמאַן „סטעמפּעניו“.

(מאַטעריאַלן צו דער כאַראַקטעריסטיק פון שאָלעם-אַלייכעמס קינסטלערישער אַנטוויקלונג).

I

מיט דעם ראָמאַן „סטעמפּעניו“, ווי ביכלאַל מיט דעם יאָר 1888, ווערט געשלאָסן דער ערשטער פּעריאָד פון שאָלעם-אַלייכעמס שאַפן, די צייט פון זיינע יוגנטלעכע פּרווון און געוואַגטע, אומזיכערע שריט. ניט אַלץ, מיט וואָס דער יונגער שאָלעם-אַלייכעם צייכנט זיך אויס אין אָט דעם ערשטן פּעריאָד, לאָזט זיך געפינען אין זיינע שפּעטערדיקע ווערק. איינינקע שטריכן, וואָס מאַכן אַזוי אייגנאַרטיק די פיגור פונעם יונגן שאָלעם-אַלייכעמען, פאַרשווינדן אין גאַנג פון זיין ווייטערדיקער אַנטוויקלונג.

שאָלעם-אַלייכעם טרעט אַריין אין דער יידישער ליטעראַטור, ווי אַ גרויסע סענסאַציע[1]. ער איז אַן איבעראַשונג מיט אַלץ און פאַר אַלעמען. דער יידישער לעזער פון די 80-ער יאָרן, וואָס ווערט פון טכילעס אָן אינטים פאַרבונדן מיט שאָלעם-אַלייכעמען, הייבט ניט אָן צו וויסן אַף קלאָר, ווּהין פירט אים (און פאַרפירט אָפטמאָל!) אָט דער אומגעווינלעך-זאָרגלאָזער און אומגעווינלעך-באַגייסטערטער יונגער שרייבער. פון וואָס ווערט דען שאָ-לעם-אַלייכעם אין יענע יאָרן ניט באַגייסטערט: אָט שרייבט ער אָן אין איין אָטעם, פול מיט יוגנטלעכן ענטוזיאַזם זיין קינדער-מייסעלע „דאָס מעסערל“, און אָט נעמט ער זיך דורכפירן די גרעסטע ליטעראַריש-געזעלשאַפטלעכע אַקציע פון יענער צייט — „שאָמערס מישפּעט“; אָט וויל ער שאַפן אַ סעריע ברייט-געפּלאַנטע ראָמאַנען וועגן דער פאַמי-ליע בלאַנק (לויט דעם טיפּ פון זאָלאס רוגאָנען-עפּאָפּייע, ווי עס מיינט אין יענער צייט שאָלעם-אַלייכעם), און אָט שרייבט ער בעשוטפעס מיט אַ פּראָסטן גוטן פריינט שלעזן פעליעטאָנען, אין פלוג נאָך האַלב-פּריוואַטע בריוולעך, וואָס ווערן גלייך פאַרעפנטלעכט אין „יידישן פאָלקסבלאַט“.

---

1 „שאָלעם-אַלייכעם איז שוין דעמאָלט געווען אַ מעפורסעם—דערציילט י. כ. ראַווניצקי וועגן 1886-טן יאָר—עמעס, סאַכאַקל דריי יאָר, אַז ער האָט געשריבן יידיש (העברעיש האָט ער פריער אָנגעהויבן שרייבן), נאָר ער איז געווען איינער פון די גליקלעכע שריפטשטעלער, וואָס האָבן באַקומען אַ נאָמען באַלד נאָך זיין ערשטן אַרויס-טריט“ („צ. א. פון ש״א“ ז. 44).

דאָסזעלבע ווערט אָנגעוויזן אויך אין מ. ספּעקטאָרס „אַ קאַפּיטל זיכרוינעס“ („צ. א. פון ש״א“ ז. 34). די גרויסע פּאָפּולערקייט, וואָס שאָלעם-אַלייכעמס נאָמען האָט באַקומען נאָך אין די ערשטע יאָרן פון זיין שאַפן, לאָזט זיך באַזונדערס דייטלעך זען אין „יידישן פאָלקסבלאַט“. עס איז קעדיי צו דערמאַנען, אַז אויך אין דער העברעיִשער ליטעראַטור האָט מען שאָלעם-אַלייכעמס ערשטע יידישע ווערק אופגענומען גאַנץ וואַרעם. אַזוי טרעפן מיר אין „כנסת ישראל“ פון 1887 אַ ברייטערע רעצענזיע וועגן דעם ראָמאַן „קינדער-שפּיל“, ווו דער רעצענזענט—אַ. סיראָטקין שרייבט, אַז די דערציילונג איז א דערפרייענדיקע דערשיינונג אין דער זשאַרגאָנישער ליטעראַטור און איר מעכאַ-בער האָט פאַרדינט אַ גרויסן נאָמען.

שאָלעם־אַלייכעם האָט נאָך אין יענער צייט ניט קיין באַשטימטן וועג, ער קאָן זיך נאָך ווייניק באַהערשן, ער שווימט נאָך מיט אַסאַך שטראָמען, אָבער אין אָט די אַלע צעלאָזענע שטראָמען פון שאָלעם־אַלייכעמס שאַפן איז שוין פאַראַן אַ גרוס פון אַן אופגעוואַכטער קינסטלערישער קראַפט, אַ גרוס פון אַן אופגעוואַכטער ליטעראַטור.

עס איז גענוג אַ בלעטער טאָן די געציילטע זייטלעך פון דער דעמאָלטיקער קריטיק, וואָס האָט זיך גאַנץ פיל אָפּגעגעבן מיט שאָלעם־אַלייכעמען, קעדיי צו זען, ווי שווער אָט דער קריטיק איז געווען זיך צו אָריענטירן צווישן די אַלע סורפּריזן, מיט וועלכע דער יונגער שאָלעם־אַלייכעם איבעראַשט פון מאָל צו מאָל די יידישע ליטעראַטור[1].

עס איז אָבער נייטיק צו פאַרצייכענען, אַז די אומופהערלעכע זיגזאַגן פון זיין ליטעראַרישן וועג האָבן טיילמאָל געבראַכט אין פאַרלעגנהייט אויך דעם יונגן שאָלעם־אַלייכעמען גופע. אָט שרייבט ער אין די 80־קער יאָרן אין אַ בריוו צו ראווניצקי:

„מיר, שאָלעם־אַלייכעמען, האָט קיינער ניט געזאָגט, אין וואָס באַשטייט מיין זאַדאַטשע, בין איך געגאַנגען און האָב אָנגעשריבן אַ קריטיק אַף שאָמערס פאַסקודסטווע, בין איך געגאַנגען און האָב געוואָלט אויסבויען אַ גרויסן טורעם ביזן הימל אונטער דעם נאָמען „בלאַנק“ (איך מיין אַלע דריי ראָמאַנען: ר׳ סענדער, מאַרקוס בלאַנק דער צווייטער און דער לעצטער פון די בלאַנקס, וועלכן איך שרייב נאָך). ראָמאַנען שרייבן איז ביכלאַל ניט קיין מיסכער און פאַר מיר ביפראַט[2].

אין דעמדאָזיקן בריוו, ווו עס הערט זיך שוין אַ געוויסע קריטישע באַציִונג צו זיך אַליין, איז געווען אויסגעדריקט ניט קיין צופעליקע שטימונג. שאָלעם־אַלייכעמס אָנשטרענגונג צו געפינען פאַר זיך דעם ריכטיקן וועג האָט זיך דעמאָלט דורכגעריסן ניט נאָר אין אַ פריוואַטן בריוו. אין 1887 יאָר דרוקט ער אין „יידישן פאָלקסבלאַט“ אַ ליד, וואָס הייסט „עפנטלעכע אנטוואָרט“. עס איז דאָ געגעבן אַ מין ענטפער דעם רעדאַקטאָר פון „יידישן פאָלקסבלאַט“, וואָס בעט, אַז שאָלעם־אַלייכעם זאָל צושיקן לידער פאַרן זשורנאַל. און שאָלעם־אַלייכעם, וואָס פלעגט ווירקלעך גאַנץ אָפט דרוקן זיינע לידער אין „יידישן פאָלקסבלאַט“, שרייבט דאָסמאָל אין זיין „עפנטלעכער אַנטוואָרט“:

„קיין „באַדכען“ אין „פאָלקסבלאַט“ וויל איך ניט זיין
(האַגאַם איך בין דאָך אַ קנאַפּער פּאָעט!).
איך האָב זיך מיט דער פּאָעזיע געזעגנט גאַנץ פיין,
דער לירע האָב איך געגעבן אַ געט[3].

---

1 מיר וועלן ברייינגען דאָ נאָר איין ביישפּיל.

קריטיקוס (ש. דובנאָוו), וואָס האָט, ווי באוווסט, אין 1887 יאָר צוגעצויגן די געזעלשאַפטלעכע אופמערקזאַמקייט צו שאָלעם־אַלייכעמס שאַפן, שרייבט אין 1888 יאָר ווידער וועגן שאָלעם־אַלייכעמען. ער באַהאַנדלט די ראָמאַנען „סענדער בלאַנק“ און „קינדער־שפּיל“ און קומט צום באַשלוס, אַז שאָלעם־אַלייכעם איז אַ מייסטער צו שילדערן דאָס לעבן פון אונזער גרויס־בורזשואַזיע, „וואָס איר לעבן איז אים, אפּאָנים, באַקאַנט ביז אין די קלענסטע פּראָטים“. אינעם זעלבן אַרטיקל קומט אים אָבער אויס צו באַהאַנדלען נאָך צוויי אַנדערע ביכלעך, וואָס שאָלעם־אַלייכעם האָט אָפּגעדרוקט אין דערזעלבער צייט: „דאָס בינטל בלומען“ און „שאָמערס מישפּעט“. דידאָזיקע ביכלעך אונטערשיידן זיך אַזוי פון די פריער־דערמאנטע ראָמאַנען, אַז קריטיקוס איז געצוווּנגען מאַכן אַ באַמערקונג:

„מיר וועלן פאַרצייכענען אין אונדזער היינטיקן איבערזיכט נאָך צוויי נייע קליינע ביכלעך פון שאָלעם־אַלייכעם, וואָס זייער אינהאַלט גייט אַרויס פון די ראַמען פון דעמדאָזיקן שרייבערס געוויינלעכער טעטיקייט (קורסיוו אונזערער — ג. א.).

עס איז אָבער ווייניק צו מאַכן אויך אַזאַ באַמערקונג, ווארום באַלד ווי קריטיקוס גייט איבער צו באַהאַנדלען די „נייע קליינע ביכלעך“, קומט אים אויס ווידער צו קאָנסטאַטירן, אַז צווישן זיי איז ניטאָ „גאָרניט געמיינזאַמעס“ (B.—1888 X).

2 „צ. א. פון ש״א“ ז. 49.

3 פ״ב 1887, № 18.

אַרויסטרעטן מיט אַזאַ דערקלערונג עפנטלעך אין יענע יאָרן, ווען „דיכטן“ איז געווען קימאַט ווי אַ פליכט באַ יעדן איינציקן שרייבער, האָט געקענט זיך דערלויבן נאָר שאָלעם־אַלייכעם, וואָס איז געווען גענוג זיכער אין די סימפּאַטיעס פון גאָר ברייטע לעזערקרייזן. נאָר ווי ס׳זאָל ניט זיין דרייסט אָט־אָ די צעשיידונג מיט דער „פּאָעזיע“, האָט אָבער שאָלעם־אַלייכעם באַדאַרפט אין זיינע יוגנט־ווערק אַנטשיידן נאָך אַנדערע פראַגן, אַזעלכע, וואָס האָבן געזאָלט באַשטימען דעם ווייטערדיקן וועג פון דער גאַנצער ליטעראַטור. געבן אַן ענטפער אַף די פראַגן האָט שאָלעם־אַלייכעם געמוזט, דאָס האָט געפאָדערט דיזעלבע לעזער־סוויווע, וואָס האָט, ניט ווייסנדיק נאָך אַף קלאָר, וווּהין עס ציט שאָלעם־אַלייכעם, דאָך באַשאָנקען אים מיט דער טיפסטער סימפּאַטיע און אַנערקענונג.

אין ערשטן באַנד „הויז־פריינד“, וואָס איז ארויס אָנהייב 1883 יאָר, האָט י. דינעזאָן, שרייבנדיק אַ ליטעראַטור־איבערזיכט, גאָר ניט צווייַדייטיק געגעבן אָנצוהערן, אַז „פיל פון די, וואָס זיינען היינט סאָפרים און מעוואַקרים געוואָרן צו אורטיילן עפנטלעך יעדן מעכאַבער מער ווי זיין כיבער, זיינען נאָך יונגע לייט, וואָס ליבן יונגן פרישן ווין מער ווי גוטן אַלטן ווין“[1]. אין דער ליטעראַטור האָט זיך בעעמעס דערפילט דאָס יוירן פון „פרישן יונגן ווין“, מע האָט דאָס אָבער באַדאַרפט באַווייזן פאַר דער ברייטער עפנטלעכקייט, מע האָט דאָס מאַזל פונעם יונגן ליטעראַרישן דאָר געדאַרפט פאַרבינדן מיט דער עקזיסטענץ פון דער גאַנצער ליטעראַטור. אַז דאָס גייט דערצו האָט מען באַמערקט נאָך גאַנץ פרי. אַזוי, לעמאָשל, האָט קריטיקוס (ש. דובנאָוו) אין 1888־טן יאָר שוין געשריבן, אַז עס האָט זיך געבילדעט אַ גרופּע שריפטשטעלער, וואָס וויל אנשטאט די פריערדיקע „איינצלנע אָפּגעזונדערטע, גלייך ווי צופעליקע ליטעראַרישע פענאָמענען“[2] שאַפן אַ פרישע, באַנייטע און נאָרמאַל־עקזיסטירנדיקע ליטעראַטור[3]. אין דער שפּיץ פון דערדאָזיקער גרופּע, ווייזט אָן קריטיקוס, שטייען מ. ספּעקטאָר און שאָלעם־אַלייכעם. געוויס האָט קריטיקוס ניט אומזיסט דערמאַנט דאָ אויך מ. ספּעקטאָרן. מ. ספּעקטאָר האָט אָנגעפירט עטלעכע יאָר נאָכאַנאַנד מיט דער ליטעראַרישער אָפּטיילונג פון „יידישן פאָלקסבלאַט“, ער האָט אויך אָרגאַניזירט אַ בינטל נייע שרייבער אַרום דעם „הויז־פריינד“ — מ. ספּעקטאָר האָט ביכלאַל געהאָלפן צו אָרגאַניזירן יענע נייע „ליטעראַרישע גרופּע“, וואָס אַף איר האָט אָנגעוויזן קריטיקוס. אָבער דער אידעיִשער און קינסטלערישער אָנפירער פון דערדאָזיקער גרופּע איז בעלי־סאָפעק געווען שאָלעם־אַלייכעם. ער האָט דער ערשטער ארייַנגעפירט אין דער ליטעראַטור דעם פּרינציפּיעלן קאַמף פאַר קינסטלערישע אָנשויונגען, ער האָט דער ערשטער — אין זיין באַציִונג צו מענדעלען, — גענומען אונטערשטרייכן, אַז די ליטעראַטור האָט שוין איר קאַנאָן און פאַר דעם קאַנאָן דאַרף מען קעמפן; גלייכצייטיק האָט ער אָבער, באַצייכנדיק מענדעלען אַלס אַ „זיידן“, גענומען אָפּראַמען דעם פּלאַץ פאַרן יונגן דאָר שרייבער, פאַר זייערע פאַרלאַנגען און זייערע אינטערעסן[4]. עס פאַרשטייט זיך, אַז דאָס אַלעס האָט שוין באַטייט מער איידער עס איז געזאָגט געוואָרן אין די ציטירטע שורעס פון דער „עפנטלעכער אנטוואָרט“. אין דעם מאָמענט, ווען די זיגזאַגן פון שאָלעם־אַלייכעמס אייגענעם וועג האָבן אָנגעהויבן צונויפפאַלן מיט דער נייער ווענדונג, צו וועלכער עס איז גע־

---

1 י. דינעזאָן: „די יידישע שפּראַכע און אירע שרייבער“, „הויז־פריינד“ I ב.

2 ז. 13, B. 1888/x

3 אומדירעקטע אָנצוהערענישן אַף דערזעלבער גרופּע יונגע שריפטשטעלער, וואָס האָט זיך באַוויזן אין די 80־ער יאָרן, טרעפן מיר אין „יידישן פאָלקסבלאַט“ נאָך אין 1884־טן יאָר. זע וועגן דעם אין מיין אַרטיקל „נאָטיצן וועגן מענדעלען“ (רויטע וועלט 1928, № 1).

4 וועגן שאָלעם־אַלייכעמס באַציונג צו מענדעלען אין די 80־ער יאָרן, ווי אויך וועגן דעם אינהאַלט פון דער טראַדיציע, וואָס איז צו יענער צייט פאַרבונדן געווען מיט מענדעלעס נאָמען, זע אין מיינע „נאָטיצן וועגן מענדעלען“ (רויטע וועלט 1928, № 1).

קומען די גאַנצע ליטעראַטור, האָט מען זיך ניט געקאָנט שוין באַנוגענען מיט דער „עפנטלעכער אנטוואָרט" פון 1887 יאָר. דער „יונגער ווײַן", די פרישע קויכעס, וואָס האָבן דורך שאָלעם־אַלייכעמען אַ רעד געטון אין דער ליטעראַטור, האָבן געמוזט באַקומען זייער אויסדרוק אין אַ גרעסערן קינסטלערישן ווערק. און דאָסדאָזיקע ווערק האָט געוואָלט זײַן שאָלעם־אַלייכעמס ראָמאַן „סטעמפעניו".

II

אין „סטעמפעניו" איז שאָלעם־אַלייכעם טכילעס געניויגט געווען צו זען אן איבערבראָך־מאָמענט אין זײַן שאַפן. ער האָט וועגן דעם אָפן גערעדט אין זײַנע דעמאָלטיקע בריוו צו ראַוניצקין און דובנאָוון[1]; דאָסזעלבע האָט ער געוואָלט באַטאָנען אין זײַן פאָרוואָרט צו „סטעמפעניו" און אויך שפּעטער, אין א יאָר אַרום, נאָכדעם, ווי עס איז אַרויס דער ראָמאַן „סטעמפעניו", האָט שאָלעם־אַלייכעם אָפּגעדרוקט אין צווייטן באַנד „יידישע פאָלקס־ביבליאָטעק" אן ארטיקל אונטערן נאָמען „א בריוו צו א גוטן פריינט" און דער אַרטיקל איז, אייגנטלעך, געווען ניט מער ווי אַ מין נאָכוואָרט צו „סטעמפעניו". אין דעמדאָזיקן נאָכוואָרט[2] באַקומען מיר אייניקע גאַנץ וויכטיקע יעדיעס.

מיר הערן דאָ שאָלעם־אַלייכעמען דערציילן: „אַז מיין ערשטער יידישער ראָמאַן איז אַרויס אַף דער וועלט, איז צווישן מיינע כאַוויירים שרייבער געוואָרן אַ שטיקל גערודער". מיר דערוויסן זיך אויך, אַז דיזעלביקע „כאַוויירים־שרייבער" האָט שאָלעם־אַלייכעם געהאַט אין אויג, בעשאַס ער האָט געפּרוווט אינעם פאָרוואָרט צו „סטעמפעניו" פאָרמולירן די אופגאַבן פונעם „יידישן ראָמאַן".

„איך האָב אַפילע דאָרט, באַ סטעמפעניו — שרייבט שאָלעם־אַלייכעם — אין מיין בריוו צום זיידן ר' מענדעלען שיחיה, דאַכט מיר, אַביסל פאַרענטפערט דידאָזיקע קאַשע, נאָר, ווי עס ווייזט אויס, האָבן די שרייבער יענע האַקדאָמע פאַרזען, אָדער זיי האָבן עפשער געפונען, אַז דער טערעץ איז קיין טערעץ ניט".

וועגן דיזעלבע „כאַוויירים־שרייבער" ווערט באַ שאָלעם־אַלייכעמען דערמאָנט אויך אינעם אַלגעמיינעם אַריינפיר צו דער „יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק".

„אינעם יידישן מוראַווייניק",— שרייבט שאָלעם־אַלייכעם, — דאָס הייסט, אין אונדזער קליין ליטעראַריש וועלטל האָט די „פאָלקס־ביבליאָטעק" אָנגעמאַכט אַ שטיקל דולעניש"...[3]

---

[1] ז. ז. 242, 243, 244 Письма Шолом-Алейхема. Ев. Ст. 1916.

י. כ. ראַוניצקי ציטירט שאָלעם־אַלייכעמס אַ בריוו פון סאָף זומער 1888, ווו עס ווערט געשריבן: „... אַלעס, וואָס איך האָב געשריבן ביז איצט, האָב איך קיינמאָל ניט איבערגעשריבן אַף ריין, ווי עס איז אייך באַוווּסט, און קימאַט ניט איבערגעלייענט דאָס אָנגעשריבענע. אָנגעשריבן, אַוועקגעשיקט, אָפּגעדרוקט און אַן עק, א סאָף. דאָס לעצטע ווערק, וואָס איך שרייב יעצט, איז שוין ניט אַזוי, ד. ה. איך פאָליר עס, איך פייל עס א. אז. וו.". („צ. א. פ. ש"א" 43).

דאָס ווערק, וואָס ווערט דאָ דערמאָנט, איז, לויט ראַווניצקין, געווען דער ראָמאַן „סטעמפעניו". דערזעלבער ראַווניצקי דערמאָנט אויך וועגן אן אַנדערן בריוו, ווו שאָלעם־אַלייכעם „שמועסט אַרום ברייטלעך וועגן די טיפן און כאַראַקטערן פונעם ראָמאַן „סטעמפעניו". מיט דידאָזיקע בריוו צו ראַווניצקין האָבן מיר ביז אַהער, ליידער, ניט געהאַט די מעגלעכקייט זיך צו באַקאַנען.

[2] פון קורצקייט וועגן וועלן מיר ווייטער אומעטום מיטן נאָמען „נאָכוואָרט" באַצייכענען שאָלעם־אַלייכעמס אַרטיקל „אַ בריוו צו אַ גוטן פריינט", געדרוקט אין „ייד. פאָלקס־ביבליאָטעק", II באַנד, ז. 310—304.

[3] י. ד. בערקאָוויטש דערציילט אין שאָלעם־אַלייכעם־בוך (ז. 183) וועגן אָט דער „דולעניש", ווי ווייט זי האָט זיך אָפּגעשפּיגלט אין אַ ריי בריוו, וואָס פאַרשיידענע שרייבער האָבן צו יענער צייט געשריבן שאָלעם־אַלייכעמען. שאָלעם־אַלייכעם האָט אָבער געמיינט מיט אָט דער „דולעניש" ניט נאָר אָט די פּריוואַטע בריוו, נאָר אויך די פּאָלעמיק, וואָס האָט זיך אַ היפּשע צייט געפירט אין „המליץ" אין צוזאַמענהאַנג מיטן דערשיינען פון דער „יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק".

ווי מיר הערן דאָ, ווענדט אָן שאָלעם־אַלייכעם פאַר דער סוויווע פון די „כאַוויירים־שרייבער" גאָר א קליינעם מאַסשטאַב: „מוראַווייניק", „קליין ליטעראַריש וועלטל". און דאָך האָט די מיינונג פון דעם „וועלטל" געהאַט פאַר שאָלעם־אַלייכעמען דעמאָלט אַזאַ באַדייטונג, אַז ער האָט געמוזט פאַר אָט דעם „ליטעראַריש־וועלטל" אָפּגעבן אַ דינוועכעשבן און ניט איינמאָל, נאָר עטלעכע מאָל. מיר וועלן זיך דאָס מאָל ניט אָפּשטעלן אַפן כאַראַקטער פונעם דינוועכעשבן, וואָס שאָלעם־אַלייכעם גיט אָפּ פאַר די „כאַוויירים־שרייבער", אונדז אינטערעסירט אין דעם פאַל אויך ניט דער „גערודער" אינעם „ליטעראַרישן וועלטל" גופע. פאַר אונדז איז דאָס דערווייל וויכטיק נאָר אַף אַזויפיל, אַף וויפל עס גיט אונדז א דייטלעכע אָנצוהערעניש דערוף, אז שאָלעם־אַלייכעם האָט אין דער צייט פון „סטעמפעניו" זיך געפונען אין א שטענדיקן קאָנטאַקט מיט די אידייען און שטימונגען, וואָס האָבן צו יענער צייט געשוועבט אין דער סוויווע פון דער יידישער אינטעליגענץ. עס איז דעריבער גאַנץ נאַטירלעך, וואָס אין אונדזער צוגאַנג צו „סטעמפעניו" וועלן מיר פריער מוזן באַלייכטן די סוויווע פון דער דעמאָלטיקער אינטעליגענץ, באַזונדערס יענץ „ליטעראַריש וועלטל", וואָס האָט אַזוי שטאַרק געווירקט אַף שאָלעם־אַלייכעמס אַנטוויקלונג.

———

„אין די לעצטע יאָרן האָבן די יידן איבערגעלעבט זייער אַ ביטער שטיקל צייט; פיל נייס, פיל פאַרענדערונגען, פיל צאָרעס, פיל שלעק — מיט איינעם וואָרט, אַ ביטער שטיקל צייט, וואָס אַפן שרייבער האָט זיך עס געמוזט אָנרופן נאָך פריער, ווי אַף אן אַנדערן און עס האָט זיך טאַקע אָנגערופן, זייער שטאַרק אָנגערופן"...[1]

מיט דידאָזיקע ווערטער, וואָס זיינען געשריבן געוואָרן אין 1888־טן יאָר אין „שאָמערס מישפּעט", פירט אונדז שאָלעם־אַלייכעם אַריין אין דער באַטראַכטונג פון די 80־ער יאָרן. מיר באַקומען דאָ שוין די ערשטע אָנווייזונג אַפן כאַראַקטער פון אָט דער איבערבראָך־צייט, ווען עס האָט אַ ווימל געטון מיט „פיל נייס, פיל פאַרענדערונגען" אין דער יידישער סוויווע, מיר דערוויסן זיך, אַז שאָלעם־אַלייכעם האָט דייטלעך געזען, ווי די עוואָלוציע פונעם יידישן שרייבער אין די 80־ער יאָרן איז ענג פאַרבונדן מיט די היסטאָרישע געשעענישן, וואָס האָבן זיך אָפּגעשפּילט אַרום אים. דערביי קומט באַ אונדז אוף א וויכטיקע פראַגע: וואָס פאַר א פאַרהעלטעניש האָבן מיר צווישן אָט די „פיל נייס, פיל פאַרענדערונגען" אין דער יידישער סוויווע און דעם אַלגעמיינעם (ניט־יידישן) געזעלשאַפטלעכן ווידעראַנאַנד פונעם דעמאָלטיקן צאַרישן רוסלאַנד? אַף דער פאַרהעלטעניש מוז מען זיך אָפּשטעלן פריער פאַר אלץ, ווען מע האָט צו טון מיט דער יידישער ליטעראַטור פון די 80־ער יאָרן. מיר קאָנען דערביי אָבער ניט אַרויסגיין פון די ראַמען פון אַ ענג־ליטעראַרישער באַטראַכטונג. דעריבער וועלן מיר פּרווון געבן אַן ענטפער אַף אונדזער פראַגע, דורכפירנדיק נאָר אַ טיילווייזן פאַרגלייך צווישן אייניקע געציילטע דערשיינונגען פון דער יידישער און רוסישער ליטעראַטורן פון די 80־ער יאָרן.

באַזונדערס בעט זיך דאָ א פארגלייך צווישן שאָלעם־אַלייכעמען און אַנטאָן טשעכאָוון, וואָס האָבן קימאַט אין איין צייט אָנגעהויבן זייער ליטעראַרישע טעטיקייט. ניט געקוקט אַף אַ גאַנצער ריי אייגנשאַפטן, וואָס מאַכן דידאָזיקע צוויי קינסטלער ענלעך איינעם צום צווייטן, לאָזט זיך אין זייערע שאַפונג־וועגן דערקענען דער פאַרשיידענער כאַראַקטער פון די איינדרוקן, וואָס זיי האָבן באַקומען אין די 80־ער יאָרן[2].

---

[1] ש. מ. 68.

[2] ביז אַף היינטיקן טאָג האָט מען נאָך באַ אונדז קימאַט ווי ניט אָנגעהויבן באַהאַנדלען די פראַגע וועגן דעם צוזאַמענהאַנג צווישן אַ גאַנצער ריי דערשיינונגען פון אונדזער ליטעראַטור אין דער צווייטער העלפט 19־טן יאָרהונדערט און יענער אַנטוויקלונג, וואָס עס האָט אין דערזעלבער צייט דורכגעמאַכט די רוסישע ליטעראַטור. בענוגייע צו שאָלעם־אַלייכעמען וועלן מיר אָנווייזן נאָר פאָלגנדיקס. אין די 80־ער יאָרן איז שאָלעם־אַלייכעם מער ווי

עס איז באַוווּסט, אַז אַף טשעכאָווס קינסטלערישן שאַפן האָבן די 80־ער יאָרן אַרופּ־געלייגט אַזאַ קאָנטיקן שטעמפּל, אַז טשעכאָוו איז אַפילע אַנערקענט געוואָרן, ווי דער אויסדריקער פון די 80־ער יאָרן אין דער רוסישער ליטעראַטור. דער הויפּט־שטריך, וואָס כאַראַקטעריזירט דערביי דאָס בילד פון די 80־ער יאָרן אין טשעכאָווס ווערק, איז די גשעעע־נישלאָזיקייט, דער מאָנאָטאָנער גאַנג פון דעם רוסישן געזעלשאַפטלעכן לעבן אין דער עפּאָכע, דער טויטער באַלאַסט פון פאַרגליווערטן לעבנשטייגער, וואָס ציט צו גרונט יעדע מער־ווייניקער טעטיקע פיגור באַ טשעכאָוון. ווי עס ווערט אָנגעוויזן באַ קאָראָלענקאָ, האָט טשעכאָוו די עפּאָכע פון די 80־ער יאָרן געוואָלט סימוואָליזירן אין זיין דערציילונג „סטעפּ" (1888)—מיט דערזעלבער ראַכוועס און לײדיקייט, מיט דערזעלבער מאָנאָטאָנער גרויקייט, מיט פאַרבלאָזע געשטאַלטן, אָן באַדייטנדיקע געשעענישן—האָט זיך טשעכאָוו אויסגעמאָלט די עפּאָכע פון די 80־ער יאָרן.

אין דערדאָזיקער אַטמאָספער פון רעאַקציאָנערן דרוק איז אויסגעוואקסן אין ברייטע קרייזן פון דער רוסישער אינטעליגענץ די „טעאָריע פון קליינע מײַסים", וואָס האָט אַזוי געשטימט מיט דער „לאַנגווײַליקער געשיכטע" (1889), וועלכע טשעכאָוו האָט, אייגנטלעך, ניט אופגעהערט צו שרייבן ווייל ער האָט געלעבט.

די אַרויסטרעטונגען פון דער אָקאָרשט־געשאַפענער סאָציאַליסטישער אָרגאַניזאַציע („די באַפרייונג פון אַרבעט" פון 1883) זיינען נאָך ניט אימשטאַנד געווען וועזנטלעך צו

ווען עס איז שפּעטער געשטאַנען נאָענט צו דער רוסישער ליטעראַטור. ווי עס איז באַוווּסט, האָט ער פון צייט צו צייט גענומען זיך שרייבן בעלעטריסטישע זאַכן אין רוסיש (שאָלעם-אַלייכעמס אַריינטריט אין דער רוסיש-יידי-שער ליטעראַטור—דאָס איז ביכלאַל אן אינטערעסאַנט קאַפּיטל!), און דאָס האָט אים, פאַרשטייט זיך, נאָך מער גע-שטויסן נאָכצושפּירן נאָך דער רוסישער ליטעראַטור. באַזונדערס גערן פלעג שאָלעם-אַלייכעם אָפּערירן מיט זיין קענען די רוסישע ליטעראַטור אין זיינע אַרטיקלען וועגן ליטעראַטור. אַזוי דערוויסן מיר זיך וועגן א „גרויסן שרייבער" דעם רוסישן סאַטיריקער שטשעדרין („ייד. פאָלקסבלאַט" 1888 ביילאַגע צו נום. 42). מיר הערן, ווי שאָלעם-אַלייכעם פאַר-גלייכט טורגעניעוון מיט גאָנטשאַראָוון און איז גענויגט שעצן העכער טורגעניעוון („ייד. פאָלקסבלאַט" 1887 № 1). פון טורגעניעוון האָט דער יונגער שאָלעם-אַלייכעם ביכלאַל זייער שטאַרק געהאַלטן. אין „שאָמערס מישפּעט" ווערט טורגעניעוו אָנגערופן ניט אַנדערש, ווי דער „אומשטערבלעכער טורגעניעוו". שאָלעם-אַלייכעם דערציילט, אַז צווישן יידישע אינטעליגענטן איז דעמאָלט געווען א מאָדע צו האַלטן פון טורגעניעוון („סענדער בלאַנק" ז. 38). אָבער כוץ דעם אַלעמען איז אין שאָלעם-אַלייכעמס באַגייסטערונג פאַר טורגעניעוון געווען נאָך עפּעס אייגנס, וואָס האָט געשטימט מיטן אַלגעמיינעם געמיט-צושטאַנד פונעם יונגן שאָלעם-אַלייכעמען. דאָס האָט זיך אַרויסבאַוויזן באַזונדערס אין „בינטל בלומען" (1888), וואָס שאָלעם-אַלייכעם האָט געשריבן אונטער דער דירעקטער האַשפּאָע פון טורגעניעוון. טורגעניעווס האַשפּאָע איז פאַראַן אויך אין אייניקע עפּיזאָדן פון „סטעמפּעניו" (אייניקע שטריכן, וואָס זיינען כאַראַקטעריסטיש פאַר טורגעניעווס העלדן ליזאַ קאַליטינא (Дворянское гнездо), זיינען בעליסאָפעק אַריבער-געטראָגן געוואָרן אַף דער שילדערונג פון ראָכעלען). דאָס אָבער האָט ניט געשטערט דעם יונגן שאָלעם-אַלייכעמען אַריינפלעכטן אין זיינע ווערק די אָדער יענע מאָטיוון פון אַנדערע רוסישע שרייבער. אַזוי דערקענען מיר, לעמאָשל, אין סענדער בלאַנק אייניקע וויכטיקע שטריכן פון גאָגאָלס סאָבאַקעוויטש, מיר געפינען באַ שאָלעם-אַלייכעמען אויך פאַרשיידענע אָפּקלאַנגען פון אָסטראָווסקיס און שטשעדרינס ווערק.

ניט האָבנדיק די מעגלעכקייט זיך אָפּצושטעלן דערויף גענויער, וועלן מיר אָנווייזן, אַז די פראַגע וועגן דער ווירקונג פון דער רוסישער ליטעראַטור אַף שאָלעם-אַלייכעמען קאָן באַהאַנדלט ווערן נאָר צוזאַמען מיט דער פראַגע וועגן דער ווירקונג פון דער מייִרעוו-אייראָפּעישער ליטעראַטור אַף שאָלעם-אַלייכעמען. אַז שאָלעם-אַלייכעם האָט אין די 80-ער יאָרן געמוזט אין געוויסע מאָמענטן באַווירקט זיין פון דער מייִרעוו-אייראָפּעישער ליטעראַטור באַווייזט שוין דער פאַקט, וואָס די סעריע ראָמאַנען וועגן דער פאַמיליע בלאַנק איז געפּלאַנט געוואָרן, ווי שאָלעם-אַלייכעם דער-ציילט, לויטן מוסטער פון ע. זאָלאַס ראָמאַנען. עס איז אויך כאַראַקטעריסטיש, וואָס גראַדע שאָלעם-אַלייכעם האָט אין 1888-טן יאָר אָנגעוויזן, אַז מענדעלעס „פישקע דער קרומער" האָט פאַר זיך א פּראָטאָטיפּ באַ דעם פראַנצוי-זישן שרייבער וויקטאָר הוגאָ („ייד. פאָלקסבלאַט" ביילאַגע צום נום. 39, 1888). שאָלעם-אַלייכעמס באַזונדערער אינטערעס צו בערנע און היינע, דאָס אָפטע פאַרופן זיך אַף זיי (שאָלעם-אַלייכעם האָט אַפילע געגעבן אין דער „יידישער פאָלקס-ביבליאָטעק" אן אַרטיקל וועגן בערנע און היינע)—דאָס וואָלט געוויס געקענט דינען ווי א ריכט-שנור באַם אויספאָרשן די ווירקונג פון דער מייִרעוו-אייראָפּעישער ליטעראַטור אַף שאָלעם-אַלייכעמען.

ענדערן די אַטמאָספער פון אַפּאַטיע, וואָס האָט געהערשט אין די ברייטערע קרייזן פון דער רוסישער געזעלשאַפט אין די 80־ער יאָרן.

עס איז נייטיק געווען, אַז אָנהייב 90־ער יאָרן זאָל רוסלאַנד דערשיטערט ווערן פונעם שרעקלעכן הונגער און דער כאָליערע־עפּידעמיע, קעדיי די „לאַנגווײַליקע געשיכטע" זאָל ווערן פאַרביטן אַף יענעם נייעם האַסטיקן טעמפּ, מיט וועלכן עס צייכנט זיך אויס דאָס רוסישע געזעלשאַפטלעכע לעבן פון די 90־ער יאָרן.

ווי עס איז באַוווּסט, האָט טשעכאָוו דאָך ניט באַוויזן קיינמאָל זיך צו באַפרייען פון יענע איינדרוקן, מיט וועלכע עס האָט אים געשפּייזט די עפּאָכע פון די 80־ער יאָרן. די עפּאָכע, וואָס האָט דערצויגן זיין קינסטלערישן וועזן, איז פאַרבליבן אויך אַף שפּעטער דאָס פאָרבילד פאַר זיין גאַנצן שאַפן.

ווען מע פאַרגלייכט דאָס מיט שאָלעם־אַלייכעמס קינסטלערישער אַנטוויקלונג, וואַרפט זיך אין די אויגן דאָס באַזונדערע, וואָס דיזעלבע עפּאָכע פון רעאַקציע האָט געבראַכט אין דער יידישער סוויווע.

אינמיטן דעם אומענדלעך־לײדיקן „סטעפּ" פון דער רוסישער ווירקלעכקייט ברעכט אויס אין די 80־ער יאָרן די „גרויסע בעהאָלע" פון די יידישע פּאָגראָמען. אין פלוג איז דאָס ניט מער ווי אַ באַשטאַנד־טייל פון דער אַלגעמיינער רוסלענדישער רעאַקציע, אָבער אַליין דער פאַקט, וואָס די רעאַקציע־עפּאָכע האָט אין דער יידישער סוויווע אויסגעבראָכן אין אַ גרויסער קאַטאַסטראָפע, דאָס האָט אַף א באַזונדערן אופן באַפאַרבט די יידישע לי־טעראַטור פון די 80־ער יאָרן. עמעס, אין אייניקע דערשיינונגען פון דער יידישער לי־טעראַטור צו יענער צייט לאָזט זיך גרינג אָנטאַפּן דערזעלביקער אידעאָלאָגישער דורכשניט פון אַ רעאַקציאָנערער טקופע, וואָס האָט געוועלטיקט אין גאַנצן דעמאָלטיקן רוסלאַנד—עס איז אָבער אַ פאַקט, אַז צו גלײַכער צייט באַקומט אין דער יידישער ליטעראַטור אָט דער אַלגעמיינער דורכשניט פון אַ רעאַקציאָנערער טקופע אַ גאַנצע ריי וויכטיקע נעבן־שטריכן, און גראַדע אַזעלכע, וואָס האָבן דערציילט וועגן א ניי־אופגעלעבטער, מער פּראָגרעסיווער שטרעמונג אין דער ליטעראַטור. און אָט דערין איז באַשטאַנען די אייגנאַרטיקייט פון יע־נעם עטאַפּ, וואָס מיר באַצייכענען מיט די 80־ער יאָרן אין דער יידישער ליטעראַטור. אַנט־שטאַנען פון אַ גרויסער קאַטאַסטראָפע, איז די יידישע ליטעראַטור פון דערדאָזיקער צייט געקומען צו דער אומפאַרמיידלעכקייט אַריינצוברענגען אין דער געזעלשאַפט נייע איניציאַ־טיוו, נייעם ווילן, וואָס זאָל אַנטשפּרעכן די „פיל נייעס, פיל ענדערונגען", וואָס האָבן אַ פלייץ געטון פון אַרום און אַרום.

„דאָס יאָר אָדער די צוויי פון די פּאָגראָמען—האָט געשריבן אין 1886־טן יאָר מ. ספּעקטאָר—האָט געמאַכט א גאַנצע איבערקערעניש אין דער יידישער וועלט, וואָס, דאַכט זיך, קיין צוויי יאָרהונדערט וואָלטן אַזאַ פאַרענדערונג ניט געקאָנט אָנמאַכן"[1].

דער איינדרוק פון די געשעענישן איז געווען אַזוי שטאַרק, אַז נאָך אין 1889 יאָר האָט מען אין שאָלעם־אַלייכעמס „יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק" געשריבן: „די שרעקלעכ־קייט פון די פּאָגראָמען זיינען גענוג פריש איטלעכן אין זיקאָרן און דערום רעכענען מיר פאַר איבעריק זיי דאָ צו באַשרייבן"[2]. עס איז געווען א מין שטילער אָפּמאַך באַ דעם נייעם דאָר שרייבער ניט צו שילדערן יענע צייט, און ניט שאָלעם־אַלייכעם, ניט פּערעץ

---

1 מ. ספּעקטאָר: „יודיש". אויסגאַבע 1886 ז. 64.

אין אונדזער אַרבעט שטעלן מיר זיך ניט דעם ציל צו געבן אַן אַלגעמיין-היסטאָריש בילד פון די געזעלשאַפטלעכע פּאַרהעלטענישן אין די 80-ער יאָרן. פאַר אונדז איז וויכטיק צו באַווייזן, ווי אָט די פאַרהעלטענישן האָבן זיך ליטעראַריש אָפּגעשפּיגלט אין די ווערק פון יענעם שרייבער-קרייז, מיט וועמען עס איז געקומען אין נאָ-ענטן באַריר דער יונגער שאָלעם-אַלייכעם. דערפאַר וועלן מיר אויך ווייטער אין דער באַלויכטונג פון די 80-ער יאָרן אָנקומען מער צו די „ליטעראַרישע" קוועלן איידער צו די „היסטאָרישע".

2 ב. בראַנט: „צייטן בייטן זיך", „פ. ביב." II ז. 14.

האָבן דידאָזיקע געשעענישןווירקלעך ניט געשילדערט [1]. נאָר איין מ. ספּעקטאָר, וואָס האָט אָפּטמאָל גענומען אַף זיך די פליכט פון אַ בעלעטריסט־ אַ היסטאָריאָגראַף, האָט דאָ און דאָרט זיך אומגעקערט צו די פּאָגראָם־געשעענישן. עמעס, אויך ער האָט געשריבן אין 1886־טן יאָר:

„עס איז איצט שווער צו ריידן דערפון אין אַן ערציילונג, ווייל דאָס איז ערשט ניט לאַנג געשעען פאַר אונדזערע אויגן, דאָס אַלעס קלינגט נאָך אונדז אין די אויערן, מיט דעם אַלעמען זיינען אונדז נאָך פאַרשלאָגן די קעפּ, פון דעם אַלעם גייען מיר אַרום ווי פאַרטומלטע, — ווי־זשע קאָן מען אַזאַ לאַגע עפּעס איבערגעבן. עפּעס זאָגן, עפּעס דערציילן"... ספּעקטאָר האָט אָבער גענומען זיך שילדערן יענע צייט. און דאָ איז כאַראַקטעריסטיש, וואָס אין דער שילדערונג לייענען מיר באַ ספּעקטאָרן:

„מיט איין וואָרט, די יידישע וועלט דרייט זיך, מע קלינגט, מע ראַשט, מע וועקט, מע לויפט, מע פליט, מע שרייט, מע פילדערט, עס קאָכט זיך, עס טאַראַראַמט זיך און כייקל, כייקל די רירעוודיקע נעשאָמע רירט זיך אויך"... [2]

לעכאַטכילע דאַכט זיך אונדז, אַז עס איז א ציטאַטע פון שאָלעם־אַלייכעמען, געשריבן האָט עס אָבער דער רויקער ספּעקטאָר, געשריבן אין טאָן פון דער אופרודערונג, וואָס האָט זיך אַסאָציִירט מיט דער פאָרשטעלונג פון די פּאָגראָם־געשעענישן [3]. אָט דעם טאָן דערקענען מיר באַ פיל אַנדערע שרייבער פון די 80־ער יאָרן — אַפילע באַ דעם פּובליציסט, — ווען עס קומט אים אויס צו ריידן וועגן די געשעענישן פון דער צייט. „יידן זיינען געלאָפן — דערציילט ב. בראַנט אין דער „יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק" — פון דערפער אין די שטעט, פון די שטעט אין אַנדערע שטעט; דערנאָך האָבן זיי אָנגעהויבן לויפן, וווהין די אויגן האָבן זיי געטראָגן: קיין בראָדי, קיין האַמבורג, קיין אַמעריקע, פּאַלעסטיבע... דער אוילעם איז געלאָפן וווהין די אויגן האָבן אים געטראָגן, ווייל ס'איז אים געווען שלעכט, ווייל בלייבן אַף דעם אייגענעם אָרט איז געווען נאָך ערגער. ער איז געלאָפן, ווי מע לויפט פון אַ סרייפע, פון א געוויסער, פון אַ מילכאָמע — און האָט קיין שיילעס ניט געפרעגט, פאַרוואָס ער לויפט, צי איז קעדיי צו לויפן"... [4]

שאָלעם־אַלייכעם האָט ניט אומזיסט געדרוקט באַ זיך אין „יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק" די ערשט־ציטירטע שורעס. זיי האָבן גערעדט מיט דער שפּראַך פון זיינע אייגענע איבערלעבונגען, מיט דער שפּראַך פון יענער אימפּעטפּולער עפּאָכע, וואָס האָט דערצויגן שאָלעם־אַלייכעמס קינסטלערישע נאַטור.

עס איז כאַראַקטעריסטיש, ווי שאָלעם־אַלייכעם פּאַסט־צו צו דער צייט זיין ערשטן ליטעראַרישן זשאַנר — „די איבערגעכאַפּטע בריוו". אָט דערדאָזיקער זשאַנר, וואָס איז נאָכדעם געוואָרן אַזוי אָרגאַניש פאַרבונדן מיטן אַזשיאָטאַזש פון מענאַכעם־מענדלס פיגור, מיט

1 מענדעלע האָט אין זיין „בסתר רעם" (1886) געגעבן גאַנץ־קנאַפּע שטריכן פון דער פּאָגראָם־צייט. עס איז אָבער אינטערעסאַנט צו פאַרצייכענען, אַז מענדעלע שרייבט דאָרט: „איר דאַרפט וויסן, אַז היינטיקע ביטערע יאָרן, ווען סע שטייען אַף אונדז אוף אַזויפיל מאַזיקים און בייזע מעכאַבלים, וואַקסן קיין איינאָרע אין די יידישע ציַיטונגען נייע שרייבערס, ווי שוועמלעך נאָך אַ רעגן. אַזוי איז באַ אונדז שוין אַ מאָדע, אַז יעדע נייע געשעעניש, וואָס סע טרעפט זיך דעם קלאַל איסראָעל, סיי צו גוטן, סיי צו שלעכטן, רופט אַרויס באַזונדערע פּאָעטן און שרייבערס, דאַרשאָנים און שטאַדלאָנים..." („צוריק אהיים". מענדעלעס אַלע ווערק באַנד 16, ז. 88). אַגעוו, האָט מענדעלע אין זיין קינסטלערישער ווענדונג סאָף 80-ער יאָרן זיכער געהאַט עפּעס וואָס צו פאַרדאַנקען אָט די „נייע שרייבער", וועגן וועלכע ער רעדט דאָ אין אַזאַ איראָנישן טאָן. אָבער דאָס איז שוין א טעמע פאַר זיך.

2 מ. ספּעקטאָר: „יודיש" ז. 15.

3 1886 שרייבט מ. ספּעקטאָר: „לעזער! די צייט פון די יידישע פּאָגראָמען איז יעדן באַקאַנט... נאָר נאָך מער פון אַלע ווייסן די, וואָס האָבן זיך אין דער פ ל י ע נ ד י ק ע ר, ל ו י פ נ ד י ק ע ר צייט געפונען אין אָרעס" (קורסיוו אונדזערער — נ. א.) „יודיש" 1886 ז.59.

4 ב. בראַנט „פ. ביב." II ז. 15—14.

דער גאַנצער אופגערודערקייט פון זיין, מענאַכעם־מענדלס, צייט, איז דאָך, אייגנטלעך, באַשאַפן געוואָרן באַ שאָלעם־אַלייכעמען נאָך באַם אָנהייב פון זיין שאַפן. נאָך דעמאָלט הייבט אָן שאָלעם־אַלייכעם נוצן דעם זשאַנר פון בריוו, ווי אַ מין קינסטלערישע רעגיסטראַציע פון די „פיל נייעס, פיל פאַרענדערונגען", וואָס פליִצן פון גאַנצן אַרום. מיר ווייסן, אַז דער כיישעק צו פיקסירן אַלדאָס נייע און פריש־צאַפּלדיקע, וואָס קומט פאָר אין דער יידישער סוויווע, האָט זיך שפּעטער איינגעוואָרצלט אין שאָלעם־אַלייכעמס נאַטור. שטאַמען שטאַמט אָבער דידאָזיקע אייגנשאַפט פון דער אַטמאָספער פון די 80־ער יאָרן, וואָס האָבן אַריינגעטראָגן אין דער יידישער סוויווע אַן אומגעווייִנלעכע באַוועגלעכקייט, אַ טרייב געטון די געשעענישן מיט אַ נייעם אימפּעט.

אָט דער גאַנג פון די געשעענישן האָט גוירעם געווען דערצו, אַז די עפּאָכע פון די 80־ער יאָרן זאָל אין דער יידישער ליטעראַטור פאַרלויפן ניט אונטערן צייכן פון יענער געזעלשאַפטלעכער פאַרגליווערטקייט, וואָס דיזעלבע עפּאָכע האָט געבראַכט אין דער רוסישער ליטעראַטור. די פּאָגראָם־קאַטאַסטראָפע האָט אַריינגעבראַכט אין יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן נייע פאַקטן און נייע אידייען. די האַסקאָלע־אידעאָלאָגיע, וואָס איז געקומען צו איר „טויטן פונקט" נאָך אין די 70־ער יאָרן, ווערט נאָך די פּאָגראָם־געשעענישן פולשטענדיק דיסקרעדיטירט [1]. אַ טייל פון אירע דעמאָקראַטישע קאַוואָנעס נעמט איבער די ניי־אופקומענדיקע כיבאַס־ציען־באַוועגונג. אָבער דאָס קומט שוין פאָר באַ גאָר נייע באַדינגונגען. די יידישע גרויס־בורזשואַזיע און איר אינטעליגענץ הייבן אָן אָנצייכענען פאַר זיך אַן אייגענע אידעאָלאָגישע ליניע, זיי קאָנען שוין באַגיין זיך אָן יענער קלוימערשט־דעמאָקראַטישער פראַזעאָלאָגיע, וועלכע האָט ווי־ניט־ווי געמוזט גילטן אויך פאַר דער יידישער בורזשואַזיע אין יענע צייטן, ווען ס'האָט געהערשט די האַסקאָלע־טראַדיציע.

אין דערזעלבער צייט הייבט זיך אָן אַ דיפערענצירונג־פּראָצעס צווישן די דעמאָלטיקע יידן־סאָציאַליסטן. אַ טייל פון זיי, די, וואָס זיינען פאַרבליבן טריי דער סאָציאַליסטישער וועלט־אַנשויונג, זוכט אונטערן דרוק פון די פּאָגראָם־געשעענישן צו פאַרטיפערן און אַף אַ נייעם אויפן פאָרמולירן דעם ניכטערן קוק אַף די אַרומיקע געשעענישן. אַ צווייטער טייל, די, וואָס פאַר זיי איז גענוג געווען דאָס ביסל דעמאָקראַטישע קאַוואָנעס, וועלכע האָבן זיך געלאָזט אָנקניפּן אין דער נאַציאָנאַליסטישער כיבאַס־ציען־אידייע, זאָגן זיך אָפּ פון זייער

1 די אויסגעשעפּטקייט פון דער האַסקאָלע-אידעאָלאָגיע האָט זיך דייטלעך אַרויסגעוויזן שוין סאָף 70-ער יאָרן. די איראָנישע באַציונג צו די קאַנאָניזירטע האַסקאָלע-אידייען, וואָס האָט זיך געלאָזט הערן אין מענדעלעס „קליאַטשע" (1873), איז באַ אייניקע שרייבער פון די 70-טער יאָרן באַזונדערס באַ די ערשטע יידישע סאָציאַליסטן פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן אָפענער און שאַרף-אונטערייסנדיקער קריטיק בענוגייע צו דער גאַנצער האַסקאָלע-באַוועגונג. אַזוי לייענען מיר אין „קול לעם" פון 1879, № 11 אַן אַרטיקל פון בן-נץ (מ. ווינטשעווסקי): „אין אונדזער צייט, וואָס די אַלגעמיינע אויסבילדונג האָט זיך מער און מער איינגעפלאַנצט באַ דעם קרעמער-פאָלק, איך מיין באַ אונדז אידן — האָבן זיך אָנגעפאַנגען די אַמאָליקע פּוסטע באַלעבאַטישע ייִנגלעך (וואָס נאָך דער כאַסענע זיינען זיי קעדערעך האַטעווע געוואָרן פּוסטע באַלעבעסלעך און האָבן ווייטער קעדעררעך האַטעווע געגעסן קעסט און געזאָרגט „פיר די פאָרטפלאַנצונג דער מענטשהייט", ווי די דייטשן זאָגן) — האָבן זיי אָנגעפאַנגען פון טאָג צו טאָג מעגולגל צו ווערן אין מאַסקילים — — — אונדזערע מאַסקילים האַלטן זיך פאַר פרייגייסטער גלייך ווי זיי הערן אוף צו דאַוונען. דאָס וואָלט נאָך קיין בייז ניט געווען, זיינען זיי אָבער צייטנווייז אַזוי פּוסט, אַז דער אייבערשטער זאָל זיך מעראַכעם זיין — — אונדזערע פּוסטע יידישע פרייגייסטער האָבן געהערט ריידנדיק פון נייע מענטשנפריינטלעכע אידייען און ווייל ס'איז ניטאָ וואָס צו טון, האָט מען זיך דערצו געכאַפּט. צייט, לאַנד, מענטשן — דאָס איז באַ זיי אַ זייטיקע מייסע, דעריבער ריידן זיי גאָרניט"...

גאָר אַף אַן אַנדער אויפן איז געקומען צו זיין קריטיק פון דער האַסקאָלע (אין דערזעלבער צייטונג) עליאָקום צונזער אין אַ סעריע אַרטיקלען, וואָס האָט זיך געדרוקט אונטערן נאָמען „אויסגעשווינקט די שיסל און ווידער אַריינגעגאָסן באָרשט", דאָ האָט זיך שוין געפילט צוזאַמען מיט דער קריטישער באַציונג צו האַסקאָלע אויך דער נאַציאָנאַליסטישער טאָן פון „טשאַוועס".

גענויער וועגן דעם אין מיין אַרבעט: „מענדעלעס מיטגייער אין די 70-ער יאָרן".

„סאָציאַליסטישער פאַרגאַנגענהייט” און מאַכן דורך אַ בעהאַדראָגעדיקן וועג פון אַ רעאַק־ציאָנערער אומוואַנדלונג.

צווישן אָט די שאַרף־אויסגעשפּראָכענע גרופּן פון דער דעמאָלטיקער יידישער אינטע־ליגענץ געפינט זיך נאָך אַ גאַנץ ברייטער צווישן־שיכט. דאָס זיינען געווען דאָסראָוו די, וואָס האָבן קיין „פאַרגאַנגענהייט” נאָך ניט געהאַט, זיי זיינען אקאָרשט אריין אינעם געזעל־שאַפטלעכן לעבן און זייער גאָרע געזעלשאפטלעכע פונקציע איז פון אָנהייב אָן געקומען ווי אַ מין רעזולטאַט פון די „פיל נייעס, פיל פארענדערונגען”. דאָ האָט מען נאָך ניט געוואַגט צוגיין נאָענט צו דעם סאָציאַליסטישן לאַגער, מ'האָט אָבער אויך ניט אַלעמאָל געקאָנט באַפרידיקן זיך מיטן אָרעמען ביסל דעמאָקראטישע קאַוואָנעס פון דער „כיבאַס־ציען”. פאַר אָט דעם ניי־אופקומענדיקן, נאָך ווייניק־דיפערענצירטן צווישן־שיכט — און צו איר האָט געהערט אויך די נייע גרופּע שרייבער מיט דעם יונגן שאָלעם־אליכעמען בעראָש — איז די „כיבאַס־ציען”־אידייע ניט געווען דער סאָף פון אַ געוויסן וועג, נאָר בלויז דער ערשטער שריט אַף אַזאַ וועג, וואָס מ'באטרעט מיט דער גרייטקייט צו בויען און איבערבויען זיך און אנדערע.

דער שטויס פון דער קאַטאַסטראָפע האָט געוועקט נייעם ווילן, געוואָרפן זוימען פון אַ נייער געזעלשאפטלעכער איניציאַטיוו. דאָ און דאָרט האָט זיך געטראָפן, אַז דער נייער שרייבער האָט דעם אומגעוויינלעכן גאַנג פון די געשעענישן ניט געקענט אף א נייעם אויפן באַזיניקן, ער האָט זיך אָבער דורכגעדרונגען מיטן אימפעט פון דער נייער עפּאָכע, וואָס האָט געשטויסן צו אַקטיווקייט, צו נייע זוכונגען. און אָט די זוכונגען זיינען אָפּגעשטעמפּלט אין שאָלעם־אליכעמס יוגנטלעכע ווערק, אָט דער אימפעט האָט אים געבראַכט נאָך אין דער יוגנט צום ליטעראַרישן זשאַנר פון „איבערגעכאפּטע בריוו”. און דאָס האָט אויך אפן בעסטן אויפן אָנגעצייכנט דעם אונטערשייד צווישן אים, שאָלעם־אליכעמען, און זיין בען־דאָר דעם גרויסן דיכטער פון דער „לאנגווייליקער געשיכטע” — אַנטאָן טשעכאָוו.

III

די יידישע היסטאָריאָגראַפיע איז נאָך ניט אזוי ווייט געגאנגען, אז מ'זאָל פון איר קאָנען אַרויסקריגן אַ פאַרטיק בילד פון די פּראָצעסן, וואָס האָבן זיך אָפּגעשפּילט אין דער יידישער סוויווע אין די 80־ער יאָרן. מיר האָבן אין דעם געביט, אייגנטלעך, מער פראַגן איידער ענטפערס אף זיי. אָבער אפילע די אַלגעמיינע יעדיעס, וואָס מיר האָבן וועגן דער צייט, לאָזן אונדז וויסן, אַז אין שאָלעם־אליכעמס רייד וועגן „פיל נייס, פיל פארענדערונגען” איז ניט געווען קיין גוזמע. די צייט איז בעעמעס געווען אַזאַ, אַז מע האָט פאַרשפּאָרט האָבן שאָלעם־אליכעמס שאַרפע ריע, קעדיי צו דערזען אָט דאָס „נייס”.

די עמיגראַציע, וואָס האָט מיטאַמאָל גענומען פלייצן אָן שום פלאַן און אין פאַרשיי־דענע ריכטונגען, די געוואַלדיקע אָנשטרענגונג פון די פאַראָרעמטע מאַסן צו דערהאַלטן זיך באַם לעבן אינמיטן דעם עקאָנאָמישן כורבן, וואָס האָט זיך נאָך פאַרשווערקט דורך די „שטילע פּאָגראָמען” (די „צייטווייליקע געזעצן” פון 1882 א. א. וו.) — דאָס אַליין האָט שוין אַריינגעטראָגן אן אומגעוויינלעכע דינאַמיק אינעם לעבן פון דער יידישער סוויווע. די באַדייטנדיקייט פון דערדאָזיקער עפּאָכע האָט זיך בוילעט אויסגעדריקט דערין, וואָס אין די 80־ער יאָרן באַקומען מיר די ערשטע ברייטערע אַרויסטרעטונגען פון דער ניי־אויס־געבילדעטער יידישער גרויס־בורזשואַזיע — פון איין זייט, און די ערשטע שריט אַפן וועג צו אָרגאַניזירטער אַרבעטער־באַוועגונג — פון דער צווייטער זייט. אַפילע די יעניקע פאָרשטייער פון דער יידישער אינטעליגענץ, וואָס האָבן קיין באַשטימט אָרט אין די ערשט־אָנגעוויזענע צוויי לאַגערן ניט פאַרנומען, האָבן דאָך געמוזט ווילנדיק־ניט־ווילנדיק אַריינגעצויגן ווערן

אינעם קרייז פון נייע געזעלשאַפטלעכע אינטערעסן. די אַלגעמיינע אופטרייסלונג, וואָס האָט אומפאַרמיידלעך געמוזט קומען אין דער צייט פון אַזאַ קאַטאַסטראָפע, דער ווילן אויב ניט פאַריכטן, איז יעדנפאַלס מיט עפּעס וואָס פאַרגיטיקן די שווערע קלעפּ, וואָס האָבן דער־שיטערט די יידישע סוויווע — דאָס האָט אין יענער צייט געמוזט פילן יעדער יידישער שרייבער, און באַזונדערס, דער יונגער דאָר, וואָס האָט אינמיטן דערדאָזיקער קאַטאַסטראָפע געדאַרפט אָנהייבן זוכן פאַר זיך אַ וועג אין דער צוקונפט. דאָס „טשוווע טאָן”, וואָס האָט אין דער צייט פאַרכאַפּט די הערצער פון אייניקע עלטערע שריפטשטעלער סיי די געוועזענע מאַסקילים, סיי די געוועזענע סאָציאַליסטן (יהל”ל, קאַמינער), האָט ווייניק־וואָס געקאָנט אויסנעמען באַ דעם נייעם ליטעראַרישן דאָר, ווי שאָלעם־אַלייכעם, ספעקטאָר, וואָס האָבן נאָך ניט געהאַט אָן וואָס צו כאַראָטע האָבן. מ'האָט געמוזט אַף אייגענער אַכראַיעס זוכן וועגן ווי צו אָריענטירן זיך אין דער אַרומיקייט. און מיר זעען ווירקלעך, ווי די יונגע שרייבער הייבן אָן דורכמאַכן אַזאַ אָריענטיר־אַרבעט אינמיטן די געשעענישן פון די 80־ער יאָרן.

י. סאָסיס ווייזט אָן אין זיין אָפּהאַנדלונג וועגן די 80־ער יאָרן[1] אַ גאַנץ וויכטיקע דעטאַל פון די פאַרהעלטעכישן אין דער יידישער סוויווע צו יענער צייט. די אומגעהייערע מאַטעריעלע נויט, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט ברייטע יידישע מאַסן אין רעזולטאַט פון די פּאָגראָמען, — די יידישע בורזשואַזיע האָט, ווי באַוווּסט, געליטן אין אַ פיל קלענערער מאָס, — האָט אַרויסגערופן אין די 80־ער יאָרן אַ פאַרשאַרפטן אַנטאַגאָניזם צווישן דער יידישער בורזשואַזיע און דער אָרעמער מאַסע. אַרויסבאַוויזן האָט זיך דערדאָזיקער אַנטאַגאָניזם באַזונדערס אין אַ קאַמף פון דער יידישער פּראָווינץ מיט די בורזשואַזע „פאָלקס־פירער” פון דער הויפּט־שטאָט. דער קאַמף איז פאָרגעקומען ארום דער פּראָבלעם פון עמיגראַציע.

„די פאָרשטייער פון די עמיגראַציע־קרייזלעך אין דער פּראָווינץ — דערציילט סאָסיס — האָבן באַ דער געלעגנהייט אויסגעדריקט זייער צאָרן, זיי האָבן אַנטקעגנגעשטעלט די אינטערעסן פון דער מאַסע, וואָס איר רעטונג האָבן זיי געזעען אין דער עמיגראַציע, אַנקעגן די שטרעבונגען פון די גווירים, וואָס ווילן ניט פארלאָזן זייערע וואַרעמע ערטלעך”.

דידאָזיקע דערשיינונג האָט באַקומען אַזאַ ברייטע פאַרשפּרייטונג, אַז עס האָבן אין יענער צייט שוין געהערט זיך אין דער רוסיש־יידישער פּרעסע שטימען, וואָס האָבן גערעדט וועגן דעם, אַז דער „צענטער פון אידעאָלאָגישן שאַפן” ווערט אריבערגעטראָגן פון די הויפּט־שטעט אין דער פּראָווינץ, ווו די אידייע פון עמיגראַציע האָט ארויסגערופן אַ גרויסע זעלבסטעטיקייט און אַקטיווקייט[2].

י. סאָסיס ווייזט אָן אף דערדאָזיקער דערשיינונג, אַף וויפל זי האָט זיך אָפּגעשפּיגלט אין דער רוסיש־יידישער פּרעסע פון די 80־ער יאָרן. מיר באַגעגענען זיך אָבער מיט דער־זעלבער דערשיינונג אויך אין „יידישן פאָלקסבלאַט” פון די 80־ער יאָרן. מיר זעען, לעמאָשל, ווי מ. ספעקטאָר פּרוּווט אין 1884 יאָר אָפן פּראָקלאַמירן די רעכט, וועלכע ס'האָט לויט זיין מיינונג דאָס קליינע שטעטל.

„איך מוז אייך דערוף זאָגן דעם עמעס, — שרייבט מ. ספעקטאָר — אַז מיך האָבן שטענדיק די קליינע שטעטלעך אינטערעסירט מער פון אלע גרויסע שטעט, אַזוי, אַז איך האָב באַשלאָסן צו בלייבן אַ פּאָר טאָג אָנקוקן דאָס קליינע שטעטל. יאָ, שוין פון לאַנג אינטערעסירן מיך די קליינע יידישע שטעטלעך מיט די איינגעהויקערטע קליינע שטיבלעך און לעכער, מיט די קויטיקע פאַרדאַרטע יידן, פארסערכטע, פאַרדריפּעטע יידענעס... די שטעטלעך זיינען די „טשערטאַ”, ווו עס וווינט דאָס יידישע פאָלק, אונדזער יידישע מאַסע!...

1 ז. 197 И. Сосис: Период кризиса. Ев. Ст. 1916

2 ז. 50 Ев. Ст. 1916.

זייט מיר האָבן אונדזערע גאַזעטן, האָט מען אָנגעהויבן שרייבן פון יידן נייס, אָבער פון וועלכע יידן שרייבט מען? פון ראָטשילדן, פון מאָנטעפיאָרען און פון אנדערע רייכע יידן פון גרויסע שטעט, מ׳שרייבט אפילע פון אַנדערע גרויסע מענטשן: פון ביסמאַרקן, גלאַדסטאָן, פון דעם טערק, דעם אַראַבער און פון וועמען איר ווילט, אפילע ווי אזוי מ׳מאַכט שוואַרצע טינט און וואָס מע דאַרף איינעמען, אַז מ׳האָט קאַדאָכעס, אָבער פון דער יידישער מאַסע — געפינט איר זייער זעלטן עפּעס אין די גאַזעטן, מ׳פאַרגעסט גאָר אין זיי, מ׳וויל גאָרניט וויסן, אַז דריי מיליאָנען פון די 4 מיליאָן רוסישע יידן לעבן אין די קליינע שטעטלעך, דאָס זיינען די יידישע דערפער, דאָ ליגט אונדזער נאַראָדנאָסט...[1]

דערדאָזיקער דעוויז פון „נאַראָדנאָסט" האָט געזאָלט גילטן ניט נאָר פאַר ספּעקטאָרס זשורנאַליסטישער טעטיקייט. מ. ספּעקטאָר האָט נאָך אין זעלבן 1884־טן יאָר באמיט זיך אַריינצופירן זיין „נאַראָדנאָסט" אין אַ קינסטלערישן ווערק: אין זיין „ר׳ טרייטל". נאָך דעם „ראָמאַן אָן א נאָמען", ווו מ. ספּעקטאָר האָט זיך פארנומען צו שילדערן זיינע העלדן אפן פאָן פון גרויסשטאָטישן לעבן, האָט דער „ר׳ טרייטל" פאָרגעשטעלט אַ פּרווו ווידער צו ווענדן די געזעלשאַפטלעכע אופמערקזאַמקייט צו יענעם קליינעם שטעטל, „ווו עס וווינט דאָס יידישע פאָלק, אונדזער יידישע מאַסע". און דאָסזעלבע זעען מיר אין יענער צייט אויך באַ שאָלעם-אַלייכעמען. אין די 80־ער יאָרן טראָגט זיך שאָלעם-אַלייכעם אַרום מיט פּלענער פון ראָמאַנען, וואָס זאָלן שילדערן דאָס לעבן פון דער יידישער גרויסשטאָטישער בורזשואַזיע, טיילווייז טרעט ער שוין אַפילע צו צו דער שילדערונג און דאָך, ווען עס קומט אים אויס אין „וואָסכאָד" צו פירן אַ פּאָלעמיק מיט פרוגן, שרייבט שאָלעם-אַלייכעם מיט שטאָלץ וועגן זיך, אַז ער איז „אַ באַאָבאַכטער פונעם פּראָווינציעלן לעבן פון דער יידישער מאַסע"[2]. אַפּאָנים, אַז די ראָמאַנען פונעם לעבן פון דער יידישער בורזשואַזיע, מיטן גרויסשטאָטישן קאָלאָריט פון דער האַנדלונג, מיט די העלדן, וואָס פאָרן אום איבער אויסלאַנד — דאָס אלץ האָט דאָך ניט געקאָנט פאַרטונקלען אין שאָלעם-אַלייכעמען דעם געדאַנק, אַז זיין באַרוף איז פאַרבונדן מיטן „פּראָווינציעלן לעבן פון דער יידישער מאַסע". און דאָס זעען מיר אויך אין זיינע קינסטלערישע ווערק פון יענער צייט. אין 1888־טן יאָר קומט אלס ביילאַגע צום „יידישן פאָלקסבלאַט" דער ראָמאַן „סענדער בלאנק". שאָלעם-אַלייכעם קאָן זיך ניט איינהאַלטן ניט ארויסצוזאָגן זיין מיינונג וועגן דעם העלד פון זיין ראָמאַן און ער קומט צום באַשלוס, אַז סענדער בלאנק איז דער יידישער „קיט־קיטיטש" (אַ נעגאַטיווע פיגור באַם רוסישן דראמאטורג אָסטראָווסקי). כאַראַקטעריסטיש איז די באמערקונג, וואָס שאָלעם-אַלייכעם מאַכט דערביי.

„מערסטנטיילס — שרייבט שאָלעם-אַלייכעם — געפינט איר אזעלכע יידישע קיט־קיטשעס אין די קליינע שטעטלעך, ווו דער גוויר פון דער שטאָט זעט ניט קיין בעסערס פון זיך, און מיינט, אז קיין קליגערס פון אים איז ניטאָ אף דער גאַנצער וועלט, קיין גרעסערס, קיין קליגערס, קיין רייכערס, קיין עלטערס..."[3]

1 מ. ספּעקטאָר „אין וועג" פ״ב 1884, № 29. אין מ. ספּעקטאָרס רייזע-באַשרייבונגען לאָזט זיך, אַגעוו, ערטערווייז דערקענען דער מוסטער, לויט וועלכן י. ל. פּערעץ האָט נאָכדעם געשריבן זיינע „בילדער פון אַ פּראָווינץ-רייזע".

2 Хроника Восхода 1888 № 35.
דעמזעלבן טאָן פון איינעם, וואָס האָט די רעכט צו רעדן אין נאָמען פון דער פּראָווינץ, די קליינע שטעטלעך, הערן מיר אויך אין שאָלעם-אַלייכעמס אַ ווענדונג צו ראַווניצקי. שאָלעם-אַלייכעם שרייבט:
— „אַ, גליקלעכער רבי קצין לעב! איר זיצט זיך דאָרט אין דעם שיינעם אָדעס, באַם שיינעם שוואַרצן יאַם און כאָלעמט אייך אַ זיסן כאָלעם... כאַפּט זיך אַראָפּ צו אונדז אין דער פּראָווינץ, אין די קליינע שטעטלעך אריין, וועט איר זען ווי באַ אונדז, אַפן ליטעראַרישן מארק איז פריילעך... („פ. ביב." I באנד ז. 351).

3 „ר׳ סענדער בלאנק" — סעפּאַראַט-אויסגאַבע פון „פ״ב" פון 1888 ז. 27. אין דער שפּעטערדיקער באַאַרבעטונג פון „סענדער בלאנק" האָט שאָלעם-אליכעם די שטעל אַרויסגעוואָרפן.

פאַרגעסן אָן די „קליינע שטעטלעך" האָט שאָלעם-אַלייכעם, אַפּאָנים, ניט געקאָנט אויך דעמאָלט, ווען ער האָט, אין פלוג, געהאַט צו טון מיטן גרויסשטאָטישן לעבן. דער פאָלקיזם פון סאָף 80־ער יאָרן האָט אָבער געשטויסן גיין ווייטער פון אָט דעם שטענדיקן דערמאָנען אָן דעם „קליינעם שטעטל". און דאָס זעען מיר אין שאָלעם-אליכעמס „בילדער פון דער באַרדיטשעווער גאַס".

אין 1888—1887 דרוקט שאָלעם-אַלייכעם אין „יידישן פאָלקסבלאַט" אַ סעריע „בילדער פון דער באַרדיטשעווער גאַס". אַהער קומען צו אויך „בילדער פון דער זשיטאָמירער גאַס" און דיזעלבע אַנטקעגנשטעלונג פון גרויסער און קליינער שטאָט, וואָס מיר האָבן פריער געהאַט געזעען באַ ספּעקטאָרן, שווימט דאָ אוף ווידער, האַגאַם אין אַ געענדערטער פאָרם. אויסערלעך זיינען די באַרדיטשעווער און זשיטאָמירער גאַסן — גאַסן פון איין שטאָט. עס ליגט אָבער צווישן זיי גאָר אַ גרויסער מעהאלעך.

„בין איך ווידער אראָפּ אַף דער באַרדיטשעווער גאַס — דערציילט שאָלעם-אַלייכעם — עס איז שוין געווען אָוונט־צייט, ווינטער, קאַלט און פינצטער און אַ מאָרעשכוירע איז געלעגן אף אלע הייזער... הייזער? כליוון, זעמליאַנקעס, דורכגענעצטע, שוואַרצע, קאַלטע, מיט ערד גערעקט, די פענצטער ארומגעשטעקט מיט געלע קישעלעך, רויטע קאָלדרעס און שוואַרצע שמאַטעס — מיט איינעם וואָרט, ליבער לעזער, דו ווייסט זי, דו קאָנסט זי, די באַרדיטשעווער גאַס אין היינטיקע צייטן, אין היינטיקע ביטערע יאָרן"[1].

אַף דער זשיטאָמירער גאַס ליגט שוין דער גלאַנץ פון ציוויליזאַציע. אין איר וואוינען די רייכערע, מער אופגעקלערטע יידן: דידאָזיקע גאַס איז לויט איר כאַראַקטער מער אַ גרויסשטאָטישע גאַס. די באַרדיטשעווער גאַס איז אין שאָלעם-אַלייכעמס שילדערונג דאָס טיפּישע קליינשטעטל. און אָט וועגן אָט דער באַרדיטשעווער גאַס שרייבט שאָלעם-אַלייכעם:

„דידאָזיקע ווויסטע, פינצטערע גאַס, וועט איר מיר גלויבן? — איז מיר טייער, ליב, איינגעבאַקן אין האַרצן, עפּעס ווי אַ נעבעכל, ווי אַ יעסוימעלע, ווי אַן אומגליקלעך קינד... אַ נעבעכל, אומשטיינס געזאָגט, וואָס סע דרייט זיך אומעטום און איז גרויס באַ יעדערן אין די אויגן און דערפאר טאַקע, סע הייסט מייטאַמע, ווייל עס לעבט, ווייל עס רודערט זיך, און ווייל עס דרייט זיך פאַר די אויגן, הארגעט מען עס, מע מיימעסט דאָס... איך האָב זי ליב די באַרדיטשעווער גאַס, איך האָב זי ליב מיט מיין גאַנצן כיעס, אָן כאָכמעס, אָן כניפע, אָן קאָמפּלימענטן, כאָטש ניט איינמאָל קומט מיר אויס צו לאַכן אויס איר, אויס אירע ווילדע מעשונע אַנטיקלעך, וועלכע געפינען זיך נאָר באַ איר און טאַקע ווידער מיי־טאַמע האָב איך זי ליב, אַדעראבע, מיט די אַנטיקלעך אירע, מיט אירע כעסרוינעס, מיט אירע דומהייטן, מיט אירע ספּלעטניעס, מיט אירע אָריגינאלנע טיפּן, מיט אירע איינפאַלן, מיט אירע העפלעך, מיט אירע שטיקלעך, מיט אירע דריידלעך..."[2].

עס איז קלאָר פון דידאָזיקע שורעס, אַז דאָ האָבן מיר ניט נאָר דעם אויסדרוק פון מיטלייד צו דער באַרדיטשעווער גאַס, נאָר אויך אַ געוויסע פארליבטקייט, אַ מין באַגייסטערונג פאר די „אָריגינאַלנע טיפּן" פון דער אָרעמער גאַס. מ. ספּעקטאָרס „נאַראָדנאָסט" ווערט דאָ באַרייכערט מיט אַ נייעם אינהאלט. ארויסגייענדיק פון אַן אויסגעשפּראָכן־נעגאַטיווער באַציִונג צו די „קיט־קיטישעס", ווערט שאָלעם-אַלייכעמס פאָלקיזם אייגנארטיק באַפאַרבט דורך אָט דער פאַרליבטקייט אין די געשטאַלטן פון דער אָרעמער גאַס. באַנאַנד מיט אַ גאַנץ ניכטערן קוק אַף די „כעסרוינעס" און „דומהייטן" פון אָט דער אָרעמער גאַס גייט באַ שאָלעם-אַלייכעמען אַ געוויסע נעטיע צו זוכן אַ באַגעגעניש מיט די געשטאַלטן פון באַרדיטשעווער גאַס, שטודירן זיי, צוקוקן זיך צו זיי און עפּעס וואָס אָפּלערנען דערביי פאַר זיך, פאר זיין אייגענעם געדאַנקענגאנג.

1 פ״ב 1887, № 12.

2 פ״ב 1887, № 45.

אין 1888־טן יאָר דרוקט שאָלעם־אַלייכעם אַ סעריע „פונעם וועג", ער וויל, קענטיק, נאָכגיין דעם וועג פון ספעקטאָרס רייזע־באַשרייבונגען (ספעקטאָרס רייזע־באַשרייבונגען האָבן געהייסן „אין וועג"). שאָלעם־אַלייכעם דערציילט דאָ, אַז זיין וועג „פירט דורך קליינע שטעטלעך, ווו עס איז קיין אייזנבאַן לעסאַטע ניטאָ" און אָט דאָ אין וועג שפּילט זיך אָפּ אַן עפּיזאָד, וואָס איז זייער כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם יונגן שאָלעם־אַלייכעמען. אַרום, אין דער בויד, זעט שאָלעם־אַלייכעם די אייגנאַרטיקסטע געשטאַלטן פון קליינעם שטעטל, דאָ איז אַפילע שוין פאַראַן אַ יידיש ווייבל, וואָס האָט באַלייט אירע קרוויוים קיין אַמעריקע — אַ נייע געשטאַלט פאַר דער ליטעראַטור פון די 80־ער יאָרן, — אָבער מער ווי אַלץ ציט צו שאָלעם־אַלייכעמען איינער אַ ייד אַ „יודע מחשבות". און מערקווירדיק: פאַר אָט דעם „ייד פון אַ גאַנץ יאָר" האָט שאָלעם־אַלייכעם מאָדנע אָפּשיי, ער לאָזט אים אורטיילן וועגן אַלעס, וואָס ציט צו שאָלעם־אַלייכעמס אופמערקזאַמקייט, ער איז גרייט פון אים אויסצוהערן אַ קריטישע מיינונג אַפילע וועגן זיין, שאָלעם־אַלייכעמס, אייגענער ליטעראַרישער טעטיקייט. — ווער דאַרף דאָס? — פרעגט דער איד, אָנווייזנדיק אַף שאָלעם־אַלייכעמס קסאָווים, און אַז שאָלעם־אַלייכעם נעמט רעדן וועגן „טובת הכלל", וועגן „פאָלק", שלאָגט דער ייד אים איבער:

„וואָס מיר פאָלק? ווער מיר פאָלק? דאָס הונגעריקע פאָלק? דאָס פאָלק איז הונגעריק, הונגעריק! און איר טוט דאָס טויוועס, איר האָדעוועט זיי מיט מייסעלעך און לידעלעך, מיט כאָכמעס און מיט ווערטלעך? איר גיט זיי אייצעס און זאָגט זיי מוסער?... ברויט גיט זיי! איר הערט וואָס איך זאָג אייך? ברויט גיט דעם הונגעריקן פאָלק! אַ שטיקל ברויט!"[1].

אין דעמדאָזיקן עפּיזאָד ציט צו אונדזער אופמערקזאַמקייט דער פאַקט, וואָס שאָלעם־אַלייכעם טרויט אָן דעמדאָזיקן פּראָסטן יידן אויסצודריקן זיינע אייגענע, שאָלעם־אַלייכעמשע, מאַכשאָוועס פון יענער צייט, מאַכשאָווּעס, מיט וועלכע עס האָט אין אַ געוויסער צייט פריער אומגעטראָגן זיך אויך מענדעלע מויכער־ספאָרים. עס פילט זיך, אַז לאָזנדיק זיך אין וועג „דורך קליינע שטעטלעך, ווו ס'איז קיין אייזנבאַן לעסאַטע ניטאָ", נעמט מיט דער יונגער שאָלעם־אַלייכעם אַ מין פאַרבאָרגענע האָפענונג צו געפינען דאָפקע אין קליינעם שטעטל אַן ענטפער אַף פיל פראַגן, וואָס באַשעפטיקן אים. עס פאַרשטייט זיך, אַז דאָס קליינע שטעטל איז ניט געווען קיין נייס אין דער יידישער ליטעראַטור פון יענער צייט. עס איז אָבער גענוג צו דערמאָנען זיך אָן מענדעלעס סאַטיריש־פאַרשפיצטער באַציונג צו „טונעיאַדעווקע, דאָס קליינע שטעטל אין אַ פאַרוואָרפן ווינקל, אין דער זייט פון אַ פּאָטשטאָוון טראַקט, קימאַט אָפּגעריסן פון דער וועלט" („מאַסאָעס ביניאָמין האַשלישי") קעדיי צו זען, אַז ספעקטאָרס און שאָלעם־אַלייכעמס ווידערופגעוואַכטער אינטערעס צום שטעטל איז געקומען אַלס אויסדרוק פון זייער „נאַראָדנאָסט", דער ערשט־אופקומענדיקער אידעאָלאָגיע פון פאָלקיזם"[2]. ווען מע לייענט באַ זיי

1) פ"ב 1888, 43 №.

2) די באַציונג צום קליינשטעטלדיקן שטייגער האָט באַ מענדעלען אָנגעהויבן זיך אָנמערקן נאָך אין „קליינעם מענטשעלע", האָגאָם דאָרט איז זי נאָך ניט גענוג באַשטימט. „די קליינשטעטלדיקע מענטשן — שרייבט מענדעלע — זיינען עפּעס גאָר כ'לעבן אַנדערע מינע מענטשן, ניט קליינע ניט גרויסע, ניט קלוגע ניט נאַראָנים, ניט גוטע ניט שלעכטע, ניט פיש ניט פלייש, עפּעס גלאַט מענטשן..." („דאָס קליינע מענטשעלע" אויסגאַבע 1865 ז. 34). זיין עמעסע באַציונג צום קליינשטעטלדיקן האָט מענדעלע אויסגעדריקט ערשט אין „מאַסאָעס בניאָמין האשלישי" (1878), ווו די הויפּט - העלדן גילטן ווי די לעבעדיקע פאַרקערפּערונג פון טוניעיאַדעוּוקער אָפּגעשטאַנענקייט און גייסטיקן דאַלעס. מענדעלעס שפּעטערדיקע מער פאָלקיסטיש-באַפאַרבטע באַציונג צום קליינעם שטעטל, וואָס האָט זיך באַוויזן אין דער נייער רעדאַקציע פון „ווינשפינגערל" און „פישקע דעם קרומען", קומט דאָ ניט אין באַטראַכט מאַכמעס דאָס איז געקומען צו דער עפנטלעכקייט ערשט 1888, ד. ה. גלייכצייטיק מיט שאָלעם-אַלייכעמס „סטעמפעניו.

אַלע שטעלן, וואָס ווילן אַלעמאָל באַטאָנען, אַז זיי רעדן ניט אַזוי סטאַם וועגן יידישן לעבן, נאָר וועגן יידישן לעבן אין שטעטל, זעען מיר, אַז דאָ האָבן מיר אייגנטלעך דאָסזעלבע, וואָס אין י. ל. פּערעצעס „בילדער פון אַ פּראָווינץ־רייזע". — „צווישן אַנדערע זאַכן איז געבליבן — דערציילט פּערעץ אין דער האַקדאָמע צו די „סקיצן און בילדער" (דער שפּעטערדיקער נאָמען פון די „בילדער פון אַ פּראָווינץ־רייזע") — אַז מע דאַרף זיך באַקענען מיטן געוויינלעכן וואָכעדיקן יידישן לעבן; זען, וואָס עס טוט זיך אין די קליינע שטעטלעך; אַף וואָס מע האָפט, פון וואָס מע לעבט, וואָס מע טוט... וואָס זאָגט דאָס פאָלק?..."

אָט אַזוי האָט פּערעץ אין 1890 יאָר פאָרמולירט די אופגאַבן פון יענער „נאַראָדנאָסט", וואָס האָט אין מעשעך פון די 80־ער יאָרן אָנגעפירט מיט דעם נייעם ליטעראַרישן דאָר, צו וועלכן ס'האָבן צוזאַמען מיט פּערעצן געהערט אויך שאָלעם־אַלייכעם און ספעקטאָר. עס פאַרשטייט זיך, אַז דערביי האָבן אפן באַוווסטזיין פון דידאָזיקע שרייבער געקאָנט ווירקן גאַנץ פאַרשיידנאַרטיקע דערשיינונגען[1], און אויך די רעזולטאַטן האָבן דערביי געמוזט גיין אין פאַרשיידענע ריכטונגען, אָבער דאָס אַלגעמיינע איז דאָך באַשטאַנען דערין, וואָס פאַר די ניי־צוגעקומענע שרייבער פון די 80-ער יאָרן איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן מיט אַזאַ אומפאַרמיידלעכער האַרבקייט די פּראָבלעם פון יידישן מאַסן־לעבן, אַז דאָ האָט מען זיך ניט געקענט מער פאַרלאָזן ניט אַף די גאַנגבאַרע כיבאַס־ציען־אידייען פון אַרום, ניט אַף דעם איינגעכאַזערטן האַסקאָלע־שאַבלאָן פון אַמאָל. אַפילע ווען איינער פון די שרייבער, ווי שאָלעם־אַלייכעם, לעמאָשל, האָט זיך אָפּיציעל גערעכנט פאַר אַן אָנהענגער פון דער כיבאַס־ציען־אידייע, האָט עס אים דאָך ניט באַפרייט פון די אַלע נייע פראַגן, וואָס דאָס אַרומיקע לעבן האָט פון טאָג צו טאָג אַרויסגערוקט[2]. דאָס יידישע מאַסן־לעבן האָט אין יענער צייט צום ערשטן מאָל זיך א ווייז געטון ניט אין דער אַלטבאַקאַנטער סטאַטיק, נאָר אין אַן אומגעריכט געקומענער דינאַמיק. דאָס אַלץ, וואָס האָט ביז־אַהער געגאָלטן ווי דער אָביעקט פון דער ווילהערציקער מאַסקילישער האַשגאָכע—די יידישע מאַסע—האָט מיטאַמאָל זיך א ווייז געטון אין גאָר א נייער שיין.

אויב מענדעלע האָט באַם שיין פון לעבן־פּראָצעס פון זיין פאָרמירונג־פּעריאָד באַקומען דעם גאַנץ־אומבאַשטימטן פאָרגעפיל, אַז די יידישע מאַסע קאָן פונעם אָביעקט פאַרוואַנדלט ווערן אינעם סוביעקט פון דעם, וואָס האָט געהייסן „יידיש לעבן", האָט איצט באַם נייעם דאָר שרייבער פון דעם פאָרגעפיל אָנגעהויבן ווערן א געפיל, אזא געפיל, וואָס איז דערצויגן געוואָרן אין די אומשטענדן פון דער נייער עפּאָכע און האָט שוין ניט געקענט איינפאַסן זיך אין די ענגע ראַמען פון מענדעלעס אידעאָלאָגיע. ענג האָט דעם נייעם דאָר שרייבער געמוזט ווערן אין מענדעלעס אידייען־וועלט דערפאַר, ווייל עס האָט באַ מענדעלען געפעלט דער כוש צו די שאַפנדיקע קויכעס פון דער פאָלקס־מאַסע. מענדעלע האָט אין בעסטן פאַל געקאָנט זיך אָנשטויסן, אַז ערגעץ מוזן אין דער יידישער מאַסע אַזעלכע קויכעס זיך געפינען. אָבער גראָדע דידאָזיקע אונטערבאַוווסטזיניקע אַנונג האָט ניט געפונען קיין אויסדרוק אין די קינסטלערישע ווערק מענדעלעס, וועלכע זיינען דערשינען ביז די

1 די פאַרשיידנאַרטיקייט אינעם צוגאַנג צו דער אַרומיקער סוויווע לאָזט זיך באַזונדערס פילן, ווען מע פאַרגלייכט דעם יונגן שאָלעם-אַלייכעמען מיט י. ל. פּערעצן, וואָס האָט נאָך אין דער צווייטער העלפט 70-ער יאָרן (אין די העברעישע ווערק) אָנגעהויבן זיין אידעישע עוואָלוציע. מע דאַרף אָבער פאַרצייכענען, אַז אין פּערעצעס העברעישער פּאָעמע „העיר הקטנה" (1886) האָבן מיר קימאַט דעמזעלבן פאַרשאַרפטן אינטערעס און נייעם צוגאַנג צום קליינעם שטעטל, ווי מיר האָבן עס אַקאָרשט געזען באַ מ. ספעקטאָרן און שאָלעם-אַלייכעמען.

2 1888 שרייבט שאָלעם-אַלייכעם אין איינעם פון זיינע פעליעטאָנען:

„איך ווייס וויפל אַזעלכע אינדיקעס, וואָס שרייען און ליאַרעמען אַף פּאַפּיר: „עד מתי? שטייט אוף, מענטשן! ווו נעמט מען מענטשן? איך שרייב מיטן בלוט פון מיין האַרצן און מיטן מאַרך פון מיינע ביינער: לכו ונלכו. קומט מיט מיר! אהין! פּאַלעסטינע! פּאָטערלאַנד!" א. אז. וו. און צום סאָף איז דער שרייבער אַליין אַ קליין ברעקעלע מענטשעלע, מיט קליינטשיקע, נידעריקע האַסאָגעלעך"... (פ"ב 1888, נומ. 3).

80־ער יאָרן. די געשטאַלטן פונעם קינד און דעם באַלמעלאָכע, וואָס האָבן שפּעטער אין „ווינשפינגערל" און באַזונדערס אין „שלוימע ר' כאַיעמס" געזאָלט זיין דער אויסדרוק פון מענדעלעס אינסטינקטיווער אָריענטירונג אף א באַהאַלטענעם שעפערישן קויעך פון דער ברייטער מאַסע, זיינען געקומען שוין נאָכדעם, ווי די גרופּע יונגע שרייבער פון די 80־ער יאָרן האָט זיך אָפּגעזאָגט פון דעם מאַסקילישן צוגאַנג צו דער פאָלקס־מאַסע. דיזעלבע קינד־און באַלמעלאָכע־געשטאַלטן בעיס זיי זיינען אופגעטראָטן צום ערשטן מאָל אין מענדעלעס ווערק האָבן זיי געהאַט גאָרניט אַזאַ פּאָעטישע באַאַרבונג, ווי דאָס איז געקומען באַ מענדעלען אין די שפּעטערדיקע וואַריאַנטן פון זיינע ווערק. די מאַסן־געשטאַלטן פון דער „טאַקסע" האָבן ווייניק־וואָס געקאָנט איידעס זאָגן וועגן מענדעלעס גלויבן אין די שאַפנדיקע קויכעס פון דער אומבאַהאָלפענער פאַרדולטער מאַסע. און וואָס איז נעגייע צו „פישקע דעם קרומען" האָט דאָך מענדעלע נאָך אין דער אויסגאַבע פון סאָף אַכציקער יאָרן אונטערגעשטרייכט (אין דער ווענדונג צו מענאַשע מארגוליסן), אַז דער שווערפּונקט פון דעם ווערק ליגט אין די „שמאַטעס און פוילער סכוירע", וואָס ווערט דאָ באַוויזן.

דאָס נייע, מיט וואָס עס האָט זיך אויסגעצייכנט די נייע ווענדונג צום „פאָלק" באַם יינגערן דאָר שרייבער, איז באַשטאַנען דערין, וואָס ער, דער נייער שרייבער, איז געגאַנגען אין „פאָלק" ניט נאָר קעדיי צו באַווייזן די שטריכן פון אָפּגעשטאַנענקייט און פאַרקריפּלונג, נאָר אויך קעדיי צו זוכן אין דער טיף פון דער פאָלקס־מאַסע פאַרבאָרגענע קרעפטן, שאַפנדיקע קויכעס. ווי שווער עס זיינען ניט געווען פּערעצעס איינדרוקן אין זיינע „בילדער פון א פּראָווינץ־רייזע", האָט ער דאָך אין דער זעלבער צייט געשריבן זיין „וואָס הייסט נעשאָמע?" (1890), „א טויט פון א קלעזמער" (1891) און „שאָלעם באַיעס" (אָנגעהויבן נאָך אין די 80־ער יאָרן). ווען מע פאַרגלייכט אָט די ווערק מיט שאָלעם־אַלייכעמס „בינטל בלומען" (1888), לעמאָשל, דערפילט מען גלייך דעם געמיינזאַמען טאָן פון אָפּטימיזם, וואָס קוועלט דאָ באַהאַלטענערהייט און רופט צו זוכן ערגעץ אין דער אַרומיקייט פאַרבאָרגענע שיינקייט, באַהאַלטענע קרעפטן[1]. אַזוי איבעראַשנדיק, ווי עס איז געווען פאַר פּערעצעס העלד פון „וואָס הייסט נעשאָמע?" צו דערוויסן זיך, אַז די „נעשאָמע", וואָס ער האָט קיינמאָל ניט געוווסט באַם נאָמען אָנצורופן, הייסט גאָר לויטן נאָמען פון זיין געליבטער — גיטל, אַזוי איבעראַשנדיק איז דאָס מאָל פאַר שאָלעם־אַלייכעמען געווען צו געפינען באַ זיך אין שטעטל, וואָס איז אַזוי לאַנג געווען נאָר דער אָביעקט פון סאַטירע, מאָטיוון פאר ליריש־הומאָריסטישע בילדער. און דעמזעלבן וועג, ווי פּערעץ און שאָלעם־אַלייכעם, מאַכט דורך מ. ספּעקטאָר אין די 80־ער יאָרן.

„— וואָס? — שרייבט ספּעקטאָר אין „ר' טרייטל" — אין זלידניוווקע שפּילט מען אויך ראָמאַנען מיט פאַרליבענישן? עס כאָלעמען זיך דאָ אויך כאַלוימעס פון פאַרליבענישן? — וועט געוויס פרעגן דער גרויסשטעטלשער לעזער. יאָ, אין זלידניוווקע אויך! ניט ערגער, ווי באַ אייך אין די גרויסע שטעט! זיי האָבן אויך הערצער און אויגן, וואָס פילן און זען, זיי פאַרליבן זיך אויך, זיי פירן גאַנץ לאַנגע ראָמאַנען, זיי ווייזט זיך אויך אויס, אַז ווען זייערע טייערע געליבטע הייבן אָן דאָ צו רעדן, איז דאָס ניט קיין רעדן פון א פּראָסטן מענטשן, נאָר עס גיסט זיך פון זייערע מיילער זיסער האָניק. די לעוואָנע לייכט זיי אויך צו, די

1 פּערעצעס בען־דאָר ש. אשקענאַזי דערציילט: „פּערעץ האָט זיך שוין דעמאָלט (אין די 80-ער יאָרן) שטאַרק אינטערעסירט מיט יידישע געזעלשאַפטלעכע פראַגן. ער האָט בעעמעס געליבט זיין פאָלק, איבערהויפּט די אָרעמע און נידעריקע שיכטן פונעם פאָלק. ער האָט מיר שטענדיק געזאָגט: „מיט די אַלטע טאַלמודיסטן און בורזשואַזיע איז גאָרניט צו מאַכן. פון זיי איז ניטאָ וואָס צו האָפן, נאָר דער פעבל, די אַרבעטער-מאַסע — דאָס איז א פעלד צו אַרבעטן, דאָס איז אַן אומגליקלעך פאָלק, אָבער א פעיקס. דאָ געפינט זיך פיל אידעאַליזם, נאָר מע דאַרף זיי בילדן, מע האָט זיי פאַרנאַכלעסיקט..."

(ציטירט לויט ז. רייזענס לעקסיקאָן II באַנד).

ליבע זון שמייכלט זיי אויך צו, די ביימער קוקן אויך אף זיי מיט זייערע גרינע אייגעלעך, און די פייגעלעך זינגען זיי אויך צו אפן באַרג לעבן דער באָד, גלייך ווי באַ אייך אין די גרויסע שטעט אַף די בולוואַרן, לעבן די פאָנטאַנעס און גערטנער. דאָס קאָפּיקענע כיילעוונע ליכטל לייכט זיי אויך אַרויס פון די קליינע שטיבעלעך, פון די נידעריקע פענצטער, פּונקט ווי באַ אייך דאָס זונעלע־ליכט פון דעם עלעקטרישן פייער[1].

מיר באַקומען דאָ ווידער א מין ענטפער אף דער פראַגע: „וואָס הייסט נעשאָמע?", אָבער דאָסמאָל איז דער דעמאָקראַטיש־פאָלקיסטישער צוגאַנג צום קליין שטעטל נאָך דייטלעכער, און ספּעקטאָר איז ניט פאַרבליבן באַ הוילע רייד אין דער הינזיכט. נאָך אין מיטן די 80־ער יאָרן האָט ער גענומען זוכן די קוואַלן פון יידישן פאָלקס־שאַפן[2], צום ערשטן מאָל צוגעצויגן די געזעלשאַפטלעכע אופמערקזאַמקייט צום יידישן פאָלקלאָר. ווי קליין עס זיינען ניט געווען די ערשטע דערגרייכונגען אין דעם געביט, איז עס דאָך געווען די מאַניפעסטאַציע פון א נייער באַציִונג צום לעבן און שאַפן פון דער ברייטער מאַסע, א נייער אַקט פון דער דערנעענטערונג צום יידישן מאַסן־לאַבן אין די 80־ער יאָרן. און אַזעלכע מאָמענטן לאָזן זיך אין יעדער צייט פאַרצייכענען לערעוו[3].

אין יענער צייט, ווען דער יונגער דאָר שרייבער האָט דורכגעמאַכט זיין פאָלקיסטישן עטאַפּ, איז ניט געווען קיין צופאַל, וואָס מ. ספּעקטאָר האָט אין 1886־טן יאָר אין האַלב־איראָנישן טאָן גענומען שילדערן די „דריי פאַרשוין" — דעם „פאַלעסטינעץ", דעם „אַסימיליאטאָר" און דעם „גלאַט אַזוי" — און האָט איבער דעם אַלעמען געשטעלט א מאָטאָ:

לאַכן הייסט ניט כויזעק מאַכן,
לאַכן הייסט אַמאָל ביטער געוויינט...

(נאָכגעזאָגט פון א פּראָסטן יידן[4].

דידאָזיקע אַפּעליאַציע צום „פּראָסטן יידן" וואָלט עפּשער געקאָנט אויסזען צופעליק, ווען ספּעקטאָר זאָל זיך ניט אומקערן צו דעם ווידער. ספּעקטאָר שרייבט אָבער אינעם עפּילאָג צום זעלבן „דריי פאַרשוין":

„דער וואָס אינטערעסירט זיך פאר פאַלעסטינע און וויל וויסן ווי עס שטייט די פאַלעסטינישע באַוועגונג, זאָל זיך אַמבעסטן צוהערן וואָס דער אוילעם זאָגט וועגן דעם, וועט ער פיל ריכטיקער וויסן ווי פון דעם לייענען פאַרשיידענע באַשרייבונגען מיט פּאָלעמיקעס פון איינצלנע מענטשן, וועלכע לאָזן זיך פאַרפירן פון זייער פאַנטאַזיע אין דעם נאָמען פון דעם גאַנצן פאָלק, כאָטש קיינער האָט זיי ניט געהייסן...[5]

מיר זעען דאָ, אַז דאָס פאַרופן זיך אַפן „פּראָסטן יידן" איז ניט געווען קיין צופאַל. אַפּעלירן צום „גאַנצן פאָלק", צום „פּראָסטן יידן" האָט מ. ספּעקטאָר געפּרוווט סיי דעמאָלט, ווען ער האָט גערעדט וועגן „נאַראָדנאָסט" און גערופן צו באַשרייבן דאָס לעבן פון קליי־

1 „ר' טרייטל". דערשינען צום ערשטן מאָל אַלס ביילאַגע צום „פ״ב" פון 1884. ווערט באַ אונדז ציטירט לויט דער אויסגאַבע פון „הויז-פריינד" 1895 ז. 14.

2 וועגן שאָלעם-אַלייכעמס אינטערעס צום יידישן פאָלקלאָר איז ביזאַהער געווען באַוווסט נאָר פון זיין „קול מבשר צו דער יידישער פאָלקס-ביבליאָטעק", (1892), ווו ש״א האָט פאַרעפנטלעכט אַן אינסטרוקציע, ווי צו זאַמלען פאָלקלאָר. מיר דערוויסן זיך אָבער איצט אין ש״א׳ס אַ בריוו צו נעפּע (זע ווייטער אין דער אָפּטיילונג: „דאָקומענטן און מאַטעריאַלן"), אַז ש״א האָט נאָך אין 1888-טן יאָר געזאַמלט יידישע פאָלקס-לידער.

3 דערביי האָט, פאַרשטייט זיך, געמוזט אַף אַ נייעם אויפן פאַרענטפערט ווערן אויך די שפּראַך-פראַגע. אי פּערעץ, אי שאָלעם-אַלייכעם האָבן זייער נייע שטעלונג צו אָט דער פראַגע גענוג קאַטעגאָריש אַרויסגעזאָגט אין די 80-ער יאָרן. דאָס איז אָבער אַ טעמע, וואָס פאָדערט אַ באַזונדערע אָפּהאַנדלונג.

4 „יודיש" (פּעטערבורג 1886). די דערציילונג איז, אַגעוו, געגאַנגען מיט אַן אונטערקעפּל „געווידמעט מיין טייערן כאַווער שאָלעם-אַלייכעם".

5 מ. ספּעקטאָר: „יודיש" ז. 67.

נעם שטעטל, סיי דעמאָלט, ווען ער האָט אַרויסגעזאָגט זיין קריטישע באַציִונג צו די גאַנגבאַרע געזעלשאַפטלעך־פּאָליטישע אידייען פון אַרום („פּאַלעסטינעך", „אַסימיליאַטאָר") און האָט אינסטינקטיוו געצויגן זיך צו עפּעס אַ נייעם וועג—דעם וועג צום „פּאָלק". און דידאָזיקע אינסטינקטיווע באַוועגונג צום „פּאָלק" האָט פאַרבונדן דעמאָלט פּרעצן, שאָלעם־אַלייכעמען און ספּעקטאָרן.

IV

מיר האָבן ביזאַהער געפּרווט סקיצירן אייניקע עפּיזאָדן אינעם לעבן פונעם „ליטעראַרישן וועלטל", וואָס האָט אַרומגערינגלט דעם יונגן שאָלעם־אַלייכעמען, מיר האָבן דערביי באַזונדערס אונטערגעשטראָכן דאָס געמיינזאַמע, וואָס האָט פאַרבונדן דעם נייעם דאָר שרייבער, נעמלעך: זיין נייע באַציִונג צום „פּראָסטן יידן"[1]. מ׳דאַרף אָבער ניט פאַרגעסן, אַז די פאָרשטעלונג וועגן דעם, וואָס הייסט א „פּראָסטער ייד", האָט געקענט זיין גאָר פאַרשיידן בא די שרייבער פון די 80־ער יאָרן. באַ מ. ספּעקטאָרן, לעמאָשל, האָט געקענט טרעפן, אַז אין זיין „ר׳ טרייטל" האָט ער גענומען אידעאַליזירן דעם העלד בערל פלאַסטער—אַ נעמיש פון שטריכן, וואָס זיינען בא מענדעלען פאַרקערפּערט אין די הויפּט־העלדן פון „מאַטאָעס ביניאָמין האַשלישי". בערל פלאַסטער, איינער פון די פּאַראַזיטישע געשטאַלטן, וועמען מענדעלע וואָלט געוויס געמאַכט פאַרן אָביעקט פון סאַרקאַסטישער אָפּלאַכונג — ווערט באַ ספּעקטאָרן גענומען קימאַט אין אַן אידילישער באַלויכטונג.

אין אַזעלכע פאַלן האָט דער אינטערעס צום „פּראָסטן יידן", נאַטירלעך, געמוזט אָנווערן דעם כאַראַקטער פון א פּראָגרעסיווער דערשיינונג. דאָס האָט געהייסן, אַז מע זאָגט זיך אָפּ פון א קריטישער באַציִונג צו דער אַרומיקער סוויווע און אונטערן צייכן פונעם אינטערעס צום „פּראָסטן יידן" קומט צום וואָרט די קאָנסערוואַטיוו־באַלעבאַטישע האַסאָגע פון דעם אָדער יענעם מעכאַבער. אַזעלכע פאַלן האָבן אָבער פּאַסירט דעמאָלט נאָר זעלטן. עס וואָלט זיין א טאָעס צו מיינען, אַז צוליב די נייע פּאָלקיסטישע שטימונגען, וואָס זיינען טיילווייז געווען אַן אָפּווייכונג פון די קעמפערישע האַסקאָלע־טענדענצן, האָבן די יונגע שרייבער פון די 80־ער יאָרן אינגאַנצן זיך אָפּגעזאָגט פון א קריטישער באַציִונג צו דער יידישער ווירקלעכקייט. ס׳איז גענוג איבערצולייענען דעמזעלבן „ר׳ טרייטל" ספּעקטאָרס, שאָלעם־אַלייכעמס „סענדער בלאַנק", „געט", „בילדער פון באַרדיטשעווער גאַס", אָדער גאָר די ליד „יידישע טשינאָווניקעס" קעדיי צו זען, ווי אָפט עס האָט פּאַסירט, אַז דער שרייבער פון די 80־ער יאָרן האָט אופגענומען א מאַסקילישן מאָטיוו און געפירט אים צו א ווייטערדיקער, נייער פאַרקערפּערונג. איז דען ניט פונעם מאַסקילישן „קריטיציזם" אויסגעוואָקסן ספּעקטאָרס נעגאַטיווע באַציִונג צום יידישן הענדלער און טענדלער, צו דער „קרעמערשער וועלט", ווי מ. ספּעקטאָר רופט עס אָן אין זיין „ר׳ טרייטל"— א באַציִונג, וואָס האָט זיך דעמאָלט געלאָזט וויסן אויך באַ שאָלעם־אַלייכעמען? דער שרייבער פון די 80-ער יאָרן האָט דעם „קריטיציזם" פונעם מאַסקילישן דאָר אופגעפּאַסט ווי דעם וויכטיקסטן עלעמענט פון יענער ליטעראַרישער טראַדיציע, וועלכע ער, דער יונגער שרייבער האָט איבערגענומען. אַוועקגיין פון אָט דערדאָזיקער טראַדיציע האָט ער קיינמאָל ניט געאיילט זיך. ווי ווייט דאָס איז געווען א שטיק טראַדיציע האָט עס אַפילע ניט געפאָדערט קיין גרויס אָנשטרענגונג באַם נייעם דאָר שרייבער. פיל שווערער איז אָבער געווען צו שאַפן זיך אַן אייגענעם צוגאַנג צום „פּראָסטן יידן", וואָס האָט זיך גאָר אין א נייער שיין אַוועקגעשטעלט פאַר דעם ייִנגערן

[1] אַף אָט דער נייער באַציונג צום „פּראָסטן יידן" האָט זיך דערצויגן אַווראָם רייזענס דיכטונג. זיינע ערשטע לידער, וואָס ער האָט פאַרעפנטלעכט אָנהייב 90-ער יאָרן, האָבן נאָך אַנטוויקלט ווייטער די נייע באַציונג צום „פּראָסטן יידן", וואָס האָט זיך אָנגעמערקט אין די 80-ער יאָרן. (וועגן דעם, ווי די ליטעראַטור פון די 80-ער יאָרן האָט געווירקט אַף א. רייזענען — זע אין זיינע „עפּיזאָדן פון מיין לעבן" — „פרייהייט" 1927).

שרייבער. בעיס שאָלעם־אַלייכעם האָט אין זיינע נאָטיצן „פונעם וועג" דערציילט וועגן דעם יידן, דעם „יודע מחשבות", האָט ער סאָפּקאָלסאָף מער ווי אַ סכעמאַטישע פיגור פון א „פּראָסטן יידן" ניט באַוויזן צו געבן. דעסגלייכן אין די „בילדער פון באַרדיטשעווער גאַס". שאָלעם־אַלייכעם האָט מיט באַגייסטערונג גערעדט וועגן די „אָריגינאַלנע טיפּן" פון אָט דער „וויסטער, פינצטערער גאַס", דער גאַס פון דער יידישער אָרעמקייט. ער האָט אָבער אויך דאָסמאָל מער ווי א סכעמע פון אָט דער גאַס ניט געגעבן.

באַפרייען זיך פון סכעמאַטישקייט איז שאָלעם־אַלייכעמען געלונגען נאָר אין זיין דערציילונג „דאָס מעסערל" (1887). אָט־די דערציילונג האָט דערפאַר טאַקע באַטייט אַן איבערבראָך־מאָמענט אין שאָלעם־אַלייכעמס יוגנטלעכער אַנטוויקלונג, ווייל דאָ אינעם „מעסערל" האָט זיך צום ערשטן מאָל אַ שרייבער פון די 80־ערן יאָרן איינגעגעבן צו ווייזן אַ לעבעדיקע געשטאַלט, וועלכע טראָגט אין זיך עפּעס אַ סימען פון געזונטקייט, האַרמאָנישקייט, אַ פונק פון אַ פאַרבאָרגענעם שעפערישן קויעך, וואָס איז פאַרבאַהאַלטן ערגעץ אין דער טיפעניש פון דער פּאָלקס־מאַסע. דאָס האָט געשטימט מיט שאָלעם־אַלייכעמס פּאָלקיסטישע סימפּאַטיעס פון יענער צייט, אָבער באַוויזן איז עס דאָך געוואָרן ניט מער ווי אין דער געשטאַלט פון אַ קינד. און שאָלעם־אַלייכעם האָט געמוזט ווייטער זוכן דעם פּאַסיקן העלד.

ס׳איז באַוווסט דער פאַקט, אַז פּרעץ האָט אין די ערשטע יאָרן פון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט געהאַט געשריבן אַ פּאָעמע אונטערן נאָמען: „ווו נעם איך אַ העלד?" עפּעס ענלעכס דערצו האָט געמעגט אופשרייבן אַף זיין ווערק פון די 80־ער יאָרן שאָלעם־אַלייכעם אויך.

———

ס׳איז נייטיק צו פאַרצייכענען, אַז שוין אין דער צייט שטויסט זיך שאָלעם־אַלייכעם אָן אַף דער פּראָבלעם פון יידישן באַלמעלאָכע־לעבן. פאַר אַ פּאָלקיסט פון די 80־ער יאָרן איז עס געווען קימאַט ווי אומפאַרמיידלעך.

„אין די 80־ער יאָרן—שרייבט י. צינבערג—האָט די אַלגעמיינע פאָרשטעלונג וועגן יידן, אַלס אַ פּאָלק פון הענדלער, הויפּטזאַכלעך, גענומען אָפּטרעטן דאָס אָרט דעם דורכויס נייעם קוק, וואָס האָט מער געשטימט מיט די פאַקטן פון דער דעמאָלטיקער ווירקלעכקייט. די אויספאָרשונגען פון אייניקע אָביעקטיווע עקאָנאָמיסטן, באַזונדערס פון סובאָטינען, האָבן אַפּן איבערצייגנדיקסטן אויפן דערוויזן, אַז דאָס יידישע פּאָלק אין רוסלאַנד — איז אַן אַרבעט־פּאָלק, וואָרום די גרעסטע מערהייט זיינע באַשעפטיקט זיך קימאַט מיט אַלע געביטן פון פיזישער אַרבעט. דער ייד דער שוואַרצאַרבעטער, דער ערדגראָבער, דער שטיינקלאַפּער, דער פורמאַן א. אַז. וו.,—אָט דער יידישער פּראָלעטאַריאַט, וואָס איז ביז יענער צייט אינגאַנצן פאַרטושירט אַפּן האָריזאָנט פון דער יידישער פראַגע (?), האָט זיך אַרויסגעוויזן אין סובאָטינס בוך אין זיין גאַנצער גוואַלדיקער אָרעמקייט און פּאַרוואָרלאָזקייט"[1].

ווי קריטיש מיר זאָלן איצט זיך ניט באַציִען סיי צו די יעדיעס פון דעם „אָביעקטיוון עקאָנאָמיסט" סובאָטין, סיי צו דער טראַקטירונג פון זיינע יעדיעס באַ צינבערגן, איז עס א פאַקט אָבער, אַז דידאָזיקע יעדיעס, וואָס זיינען פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין 1887־טן יאָר, האָבן געמאַכט אַ גרויסן רוישעם. אַזעלכע יעדיעס האָבן סאָף 80־ער יאָרן אָנגעהויבן אָנקומען אויך פון אַנדערע קוועלן[2]. אינעם באַוווסטזיין פון די יידישע שרייבער פון די 80־ער יאָרן, באַזונדערס די, וואָס האָבן גערעדט וועגן „פּאָלק", הייבט אָן פאַרנעמען אַן אָרט

[1] С. Цинберг: Жаргонная литература и ея читатели. В. 1903/IV .45 .ז

[2] אין „Восход" פון י. 1889 געפינען מיר אַ סטאַטיסטישן איבערזיכט פון די יידן־באַלמעלאָכעס אין קאָוונער גוב. ווי עס ווערט אין דעם איבערזיכט אָנגעוויזן, זיינען אין 1887 יאָר אופגעקליבן געוואָרן אין אַלע שטעט און שטעטלעך פונעם טכום גענויע יעדיעס וועגן דער צאָל יידישע באַלמעלאָכעס. דער „Восход" באַרויערט נאָר, וואָס דידאָזיקע יעדיעס זיינען נאָך ניט פאַרעפנטלעכט געוואָרן.

אַט די נייע סאָציאַלע פיגור—דער באַלמעלאָכע, וועלכן מע איז געניטגט צוצוגעבן אַ גרויסע באַדייטונג. אַף איין פאַקט, וואָס איז זייער כאַראַקטעריסטיש אין דער הינזיכט, ווילן מיר דאָ אָנווייזן. אין 1886־טן יאָר האָט אין „יידישן פאָלקסבלאַט" זיך געדרוקט אַ סעריע אַרטיקלען, וואָס האָט באַהאַנדלט די פראַגע וועגן „באַלמעלאָכישע שוטפעסן" (אַרטעלן). די־דאָזיקע אַרטיקלען זיינען אין 1887־טן יאָר דערשינען אין דער פאָרם פון אַ ביכל, וואָס האָט געהייסן: „אַ נוצלעך קעשענע־ביכל פאַר יעדן באַלמעלאָכע און אַרבעטער", און אָט־דאָס ביכל האָט אין משעך פון אַ פּאָר יאָר ניט אופגעהערט צו זיין דער אָביעקט פון אופמערקזאַמקייט אין דער יידישער ליטעראַטור. דער ערשטער ווער עס שרייבט וועגן דעם ביכל, איז ראַווניצקי אין שאָלעם־אַלייכעמס „יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק". רעצענזירנדיק דאָס דערמאָנטע ביכל, שרייבט ראַווניצקי:

„דאָס קליינע קעשענע־ביכל, מעג מען זאָגן, איז אַ גרויסער צייכן פון דער צייט: עס ווייזט, ווי אונדזער יונגע פאָלקס־ליטעראַטור האָט זיך אין דער לעצטער צייט אופגעמונטערט און **אופגעהויבן** (קורסיוו באַ ראַווניצקין — נ. א.) צו אַ נייעם פרישן לעבן... [1].

י. כ. ראַווניצקי ווייזט אָן אַף די מיילעס פונעם ביכל, וואָס רעדט „מיטן פּראָסטן אוילעם אַזוינע פּראָסטע ריינע ווערטער, וואַרעמע און פאַרצוקערטע מייַסעלעך", ער זעט איין דעם פאַרדינסט פונעם ביכל דערין, וואָס עס איז נוצלעך פאַר **יעדן** באַלמעלאָכע און אַרבעטער. מ'דאַרף אָבער קיינמאָל ניט פאַרגעסן,—שרייבט ער — אַז דער ייד איז אין דערזעלבער צייט אַ מענטש אויך, גלייך מיט אַלע מענטשן און דעריבער האָט דער יידישער אַרבעטער „אויך פונקט די אייגענע אינטערעסן, וואָס אַלע אַרבעטער ביכלאַל". ראַווניצקי האַלט דעריבער, אַז די ביישפילן פון אויסלאַנד, וואָס ווערן געבראַכט אינעם ביכל, קאָנען גוט דינען אויך דעם יידישן באַלמעלאָכע.

ס'איז אינטערעסאַנט צו באַמערקן, אַז גראָדע דערדאָזיקער פונקט פונעם „קעשענע־ביכל" רופט אַרויס מיט אַ פּאָר יאָר שפּעטער (1891) דעם שאַרפסטן אָנפאַל מיצאַד י. ל. פּערעצן. רעצענזירנדיק דאָסזעלבע „קעשענע־ביכל", שטעלט זיך פּערעץ אָפּ געניוי אַף די פעלערן, וואָס דער מעכאַבער איז באַגאַנגען, אָבער מער פון אַלץ איז ער געשטימט קעגן דעם ביכל דערפאַר, וואָס עס אָפּערירט ניט מיט די פאַקטן פון אַרומיקן לעבן, פון רוסלענדישן לעבן.

„מיר מיינען—שרייבט פּערעץ—אַז עס וואָלט גלייכער געווען אונדזערע מעכאַברים זאָלן וויניקער רעדן פון אויסלאַנד (געוועזן אָדער געלעזן), בעסער באַטראַכטן, וואָס אין דער היים טוט זיך. אויב זיי ווילן שרייבן איבער דער אַרבעטער־פראַגע, זאָלן זיי פריער די פראַגע שטודירן, די ליטעראַטור און דעריקער דאָס לעבן!" [2].

און דאָך, ניט געקוקט אַף אַזאַ אָפּשאַצונג, קומט אויך פּערעץ צום אויספיר, אַז דער מעכאַבער פונעם „קעשענע־ביכל" האָט אַ גרויסן פאַרדינסט: „ער איז (דוכט זיך) דער ערשטער, וואָס האָט אָנגעהויבן שרייבן (אָדער איבערזעצן שטיקלעך) פאַר באַלמעלאָכעס". אין דערדאָזיקער רעצענזיע האָבן מיר אַ וויכטיקן שטריך צו דער כאַראַקטעריסטיק פון פּערעצעס שטימונג סאָף 80־ער און אָנהייב 90־ער יאָרן.

מיר זעעןווירקלעך, ווי פּערעץ פירט איין אין זיין ערשטן באַנד „יידישע ביבליאָטעק" פון 1891 אַ באַזונדערע „אָפּטיילונג פאַר באַלמעלאָכעס". אין דעם אַריינפיר צו דערדאָזיקער אָפּטיילונג פּרווט י. ל. פּערעץ פאַרענטפערן די פראַגע: פאַרוואָס זאָרגט די „יידישע ביבליאָטעק" פאַר באַלמעלאָכעס מער איידער פון „אַנדערע קלאַסן אידן?", און ער קומט צום באַשלוס: „דער האַנדל ביכלאַל און מיקאָלשקן דאָס פאַקטאָריי **מוז** פאַלן **און אונדזער גאַנצע** **טיקווע** אַף **שפּעטער** **זיינען** **נאָר** **באַלמעלאָכעס**" (קורסיוו באַ פּערעצן). מיר זעען ווי די באַציִונג צום באַלמעלאָכע ווערט דאָ באַוווסטזיניק מאָטיווירט, און ענלעכס דערצו געפינען מיר אין יענער צייט אויך באַ שאָלעם־אַלייכעמען.

[1] „פ. ביב." I באַנד ז. 336.

[2] פּערעצעס „יידישע ביבליאָטעק" I באַנד, 1891.

שאָלעם־אַלייכעם, ווייסן מיר, האָט נאָך מיט יאָרן שפּעטער אין „פריינד" פון 1903 יאָר פאַר זיינע קאָרעספּאָנדענצן ניט געפונען קיין אַנדער אונטערשריפט ווי אַ „באַלמעלאָכע". סאָף 80־ער יאָרן איז די פיגור פונעם באַלמעלאָכע שאָלעם־אַלייכעמען באַזונדערס נאָענט. אין צווייטן באַנד „יידישע פאָלקס־ביבליאָטעק" פון 1889 דרוקט שאָלעם־אַלייכעם זיינעם אַ האַלב־בעלעטריסטישן אַרטיקל אונטערן נאָמען: „אַ פּאָר ווערטער וועגן אונדזער באַלמעלאָכע". ער גיט עטלעכע סילועטן פון שטעטלשע באַלמעלאָכעס, אָבער דער הויפּט־אינטערעס פונעם אַרטיקל ליגט אין דער אידייע פון אַ „באַלמעלאָכישן פאָדראַד", וואָס „באַ דער וועלט הייסט עס אַסאָציאַציע. באַ אונדז אין רוסלאַנד ווערט עס אָנגערופן אַרטעל". אינטערעסאַנט איז דער נאָכוואָרט פונעם אַרטיקל, וואָס הייסט: „עטלעכע וואַרעמע ווערטער צו אונדזערע שרייבער".

„ס'וואָלט געווען אַ גרויסער יוישער — שרייבט שאָלעם־אַלייכעם — אַז אונדזערע יידישע שרייבער, וואָס אַף זייער מאַזל איז אויסגעפאַלן צו זיין לערער פאַרן פאָלק, זאָלן זיך נעמען צו דער שיילע, זי דורכלערנען, ווי עס דאַרף צו זיין, ניט פאַרגעסן, אַז אין דעם ליגט אַ גליק קימאַט פאַר אַ גרויסן צאָל יידישע רעמעסלעניקעס, אָרעמעלייט, נעבעך, וואָס פאַלן פּראָסט מיטן פּאָנים צו דער ערד אין דער לעצטער צייט באַ היינטיקע ביטערע יאָרן!.. געלערנטע האָבן מיר אַסאַך, מאַסקילים נאָך מער, נאָר עפּעס הערט מען ניט באַ אונדז, אַז לייטישע מענטשן זאָלן זיך אַוועקזעצן לערנען אַזעלכע זאַכן; עפּעס איז מען זיך מעפּאַלפּל אין הויכע איניאָנים, אין הימל־זאַכן, און, אַז איינער לאָזט זיך אַראָפּ אַף דער ערד גאַנץ נידעריק, ווערט צווישן די שרייבער די אַריסטאָקראַטן אַ סומאַטאָכע: „אַהאַ, די שוסטער־גאַס"!.. אונדזערע אַריסטאָקראַטן פאַרגעסן, אַז אַן **עמעסער** מאַסקיל הייסט דער, וואָס קאָן זיך אַראָפּלאָזן צום פאָלק און אויסלערנען אַלע זיינע באַדערפענישן, דאָס לעבן זיינס, מיט אַלץ, וואָס אים פעלט, און וואָס נוצלעך איז" [1].

דאָ האָבן מיר ווידער אַ פאַל, ווען אַרום דער געשטאַלט פונעם באַלמעלאָכע ווערן גרופּירט די אינטערעסן פונעם פאָלקיסטיש־געשטימטן יידישן שרייבער פון די 80־ער יאָרן.

דידאָזיקע אינטערעסן האָבן, עמעס, געהאַט אַ שמאָל־באַגרענעצטן פאַרנעם. צו אַ ברייטער געזעלשאַפטלעכער אַקציע, וואָס זאָל די פאָלקיסטישע שטימונגען פירן צו קאָנקרעטע מייַסים, איז קיינמאָל אין די 80־ער יאָרן ניט דערגאַנגען. דער פאָלקיזם פון דער נייער גרופּע שרייבער איז געווען צופיל פּרימיטיוו, אַז ער זאָל וואַגן אַף עפּעס גרעסערס. אויב דאָ האָט מען שוין אופגעהערט גלויבן אין די כסאָדים פונעם „קייסער", ווי דאָס האָט געטון דער פריערדיקער דאָר מאַסקילים, איז מען אָבער ווייט מיט אָט דעם אומגלויבן ניט געגאַנגען, פאַרזיכערנדיק זיך, אַז „אין די גרויסע צאָרעס קאָן נאָר גאָט אַרויסהעלפן" [2], אָבער אויב אין דער באַציִונג צו דעם אַלגעמיין רוסלענדישן רעזשים פון די 80־ער יאָרן זיינען די נייע שרייבער ניט געגאַנגען פיל ווייטער פון די מאַסקילים, האָבן זיי דאָך געוויס געמאַכט אַ שריט פאָרויס אין דער אָפּשאַצונג פון דעם אינערלעכן רעזשים פון דער יידישער סוויווע. דאָס האָט זיך גאַנץ בולעט אַרויסבאַוויזן אין דער באַציִונג צום באַלמעלאָכע, דאָס האָט זיך אַרויסבאַוויזן אויך אין דער באַציִונג צו דער געשטאַלט פונעם יידישן גוויר.

אַפן וועג צום „פּראָסטן יידן" האָט נאָך יעדער איינער פונעם נייעם דאָר שרייבער דורכגעמאַכט זיין פעריאָד פון אָריענטירן זיך אין דעם שטייגער, וואָס עס האָט גענומען

[1] „פ"ביב". II באַנד ז. 111.

[2] „ייד. פ"ב" 1883 מ. ספּעקטאָר: „פון שטוב און גאַס".

איינפירן די ניי אופגעקלערטע יידישע בורזשואַזיע פון די 80־ער יאָרן. אויב מיט עטלעכע יאָרן שפּעטער האָט פּערעץ געהאַט שוין די מעגלעכקייט צו שרייבן אין אַ קאַטעגאָרישן טאָן (אין זיינע „פיר דוירעס—פיר צאַוואָעס״) וועגן דער ליידיקער נעשאָמע פון מאָריץ בענדעטזאָן — דעם יינגסטן פאָרשטייער פון דער יידישער גרויס־בורזשואַזיע — איז דאָך זיכער דידאָזיקע אופאַסונג געקומען נאָר אַלס רעזולטאַט פון דער דערפאַרונג, וואָס עס האָט געבראַכט די ערשטע ווערק ספּעקטאָרס און שאָלעם־אַלייכעמס. ספּעקטאָר האָט אין זיין „ראָמאַן אָן אַ נאָמען״ — אין פלוג נאָר אַ האַלב־קינסטלעריש ווערק — פאַרמאָסטן זיך צו געבן אַ שאַרף בילד פון יענער פּוסטקייט, וואָס לויערט איבער דעם לעבנשטייגער פון דער יידישער בורזשואַזיע. אַרויסשטעלנדיק אַלס „פּאָזיטיוון״ העלד יאַקאָבזאָנען, וואָס איז נאָך אַלע זיינע אינטעליגענטישע איבערלעבונגען געקומען צום באַוווסטזיין, אַז „מיין ברעג איז אַרבעט״, באַטאָנט ספּעקטאָר אַף שריט און טריט די נעגאַטיווע שטריכן פונעם לעבן פון דער יידישער בורזשואַזער סוויווע (זי ווערט באַוויזן אַרום דער פאַמיליע כאַרקאָווסקי).

שאָלעם־אַלייכעם האָט דעמדאָזיקן פּעריאָד פון אָריענטירן זיך אינעם לעבן פון דער יידישער גרויס־בורזשואַזיע דורכגעמאַכט נאָך מער אינטענסיוו. באַזונדערס אין די יוגנטלעכע ראָמאַנען, געשריבן פאַר „סטעמפּעניו״. דידאָזיקע ראָמאַנען („נאַטאַשע״, „קינדערשפּיל״, „סענדער בלאַנק״) האָבן, ווי באַוווסט, געהאַט געשאַפן דעם יונגען שאָלעם־אַלייכעמען אַ באַשטימטע רעפּוטאַציע פון אַ שרייבער, וואָס איז באַרופן צו שילדערן דאָס לעבן פון דער יידישער גרויס־בורזשואַזיע [1]. און אָט גראַדע דידאָזיקע ראָמאַנען האָבן דייטלעך אָנגעצייכנט פאַר שאָלעם־אַלייכעמען די נייטיקייט צו „אַראָפּלאָזן זיך צום פאָלק״.

די הויפּט־טענדענץ פון זיינע יוגנטלעכע ווערק פון נעגידישן לעבן האָט שאָלעם־אַלייכעם טרעפלעך אויסגעדריקט אין דעם פינאַל פון דער קאָמעדיע „אַ דאָקטער״ (1887), ווו דער שאַדכן רופט אויס, מיינענדיק די נעגידים:

„— זיי דאַרפן אַלע אַ דאָקטער, דאַרפן זיי... ווי אין לעבן אַריין אַ דאָקטער...״

אוןווירקלעך: אַלע שאָלעם־אַלייכעמס בילדער פונעם לעבן פון דער יידישער בורזשואַזיע האָבן דערציילט וועגן אַזאַ פאַרדאָרבנקייט פון דער סוויווע, אַז דעם שאַדכנס אויסרוף האָט געמוזט קלינגען מער ווי נאַטירלעך. דערביי איז די אייגנאַרטיקייט פון שאָלעם־אַלייכעמס קינסטלערישן צוגאַנג באַשטאַנען דערין, וואָס ער פלעג אַרויסגיין אין דער שילדערונג פון דער נעגידישער שטוב ניט אויסשליסלעך פון איר קאָהאָלשער פונקציע, ווי דאָס פלעג טון מענדעלע אין דעם פאַל, ווען ער האָט געשילדערט אַ „קליין מענטשעלע״. פאַר מענדעלען איז דער יידישער גוויר, דער אָביעקט פון מענדעלעס ליידנשאַפטלעכן האַס, געווען דאָך אַ מעטושטעשדיקע פיגור, אין וועלכער מענדעלע האָט געקענט אונטערשיידן נאָר די שטריכן פונעם קאָהאָלישן רעדלפירער, אָבער ניט דעם גאַנצן סכום פון סאָציאַלע און אינדיווידועל־מענטשלעכע אייגנשאַפטן. באַ שאָלעם־אַלייכעמען טרעפט אַמאָל, אַז ער גיט זיך ניט אָפּ לאַכלוטן מיט די קאָהאָלשע פונקציעס פון דעם אָדער יענעם גוויר. זיין העלד סענדער בלאַנק, וואָס איז געווען אַמאָל „אַ קליין מענטשעלע, גאָר אַ קליין מענטשעלע״ (ז. 28), נעמט שאָלעם־אַלייכעם אינגאַנצן ארויס פון קאָהאָלשן לעבן. און אַזוי טוט ער אויך מיט זיינע העלדן פון ראָמאַן „קינדערשפּיל״. זיי זיינען גענומען שוין אַף אַ נייעם פאָן, מענדעלעס צוגאַנג צום גוויר ווי צום קאָהאָלשן רעדלפירער קאָן מער ניט דינען. עס איז נייטיק צו געפינען אַ נייעם קינסטלערישן קריטעריִ, און דער יונגער שאָלעם־אַלייכעם זוכט אַזאַ קריטעריִ מיט גרויס אָנשטרענגונג. עמעס, זיין פאָלקיזם איז נאָך צופיל פּרימיטיוו און ליגט נאָך מער אין שאָלעם־אַלייכעמס אינסטינקט, איידער

1) זע אויבן ז. 6, באַמערקונג 1.

אין זיין באַוווסטזיין, אָבער דער אינסטינקט איז אַ גענוג זיכערער און שאָלעם־אַלייכעם וויל אים ניט לאָזן שווייגן.

מיר זעען, לעמאָשל, ווי שאָלעם־אַלייכעם שרייבט שוין אין דער ערשטער אופלאַגע פון „סענדער בלאַנק״: „ר׳ סענדער — דאָס איז נאָך אונדזער מיינונג אַ יידישער קיט־קיטיטש, (אַ געוויסער טיפּ פון דעם רוסישן דראַמאַטורג אָסטראָווסקי), נאָר אַף דעם יידישן שניט, אַף דעם יידישן פאַסאָן״.

מיט דעמדאָזיקן זאַץ (פאַר דעם זאַץ איז מען אַף שאָלעם־אַלייכעמען, אַגעוו, זייער שאַרף אָנגעפאַלן דעמאָלט. וועגן דעם — שפּעטער) האָט שאָלעם־אַלייכעם דורכויס געוואָלט אונטערשטרייכן די באַוווסטזיניקייט פון זיין נעגאַטיווער באַציִונג צום יידישן גוויר, סענדער בלאַנק. דידאָזיקע באַציִונג האָט אָבער געלאָזט זיך וויסן אין אַלע יוגנטלעכע ווערק שאָלעם־אַלייכעמס[1]. ניט אָפּשטעלנדיק זיך אַף די, וואָס זיינען באַקאַנט, וועלן מיר דאָ אָנווייזן אַף די ווייניק־באַקאַנטע פיגורן פון די פאַמיליעס פיינפליגעלגאָלד און שאַרפשטיין אין דער „וועלט־רייזע״ (זע דריטע טייל: „די בעסטע יאָרן״). מיר האָבן דאָ אַ מייסטערישן גראָטעסק, צו וועלכן שאָלעם־אַלייכעמען האָט זיך נאָר זעלטן־ווען איינגעגעבן צו דערלאַנגען אין די 80־ער יאָרן. כאַראַקטעריסטיש איז, וואָס שאָלעם־אַלייכעם גראָטעסקירט אויך די געשטאַלטן פון דער פאַמיליע פיינפליגעלגאָלד ניט געקוקט אַף דעם, וואָס דאָ האָט ער צוטון מיט אַ גוויר אַ יוירעד, וואָס וואָלט באַ אַן אַנדערן, ווי ספּעקטאָר, לעמאָשל, אַרויסגערופן גיכער אַ ראַכמאָנעס־געפיל. שאָלעם־אַלייכעם טראָגט אריין אין דער שילדערונג פון אָט דעם יוירעד דעמזעלבן טאָן, וואָס האָט זיך געלאָזט הערן אין „סענדער בלאַנק״. ער לאָזט אויך דאָ הערן יענעם פאַרשפּיצטן קריטיציזם, וואָס פלעגט זיך דערוועקן אין אים אַלעמאָל, ווי נאָר עס פלעג אים אויסקומען שילדערן די נעגידישע סוויווע.

אָט דעם קריטיציזם איז באַזונדערס נייטיק אונטערצושטרייכן בעיס מיר כאַראַקטעריזירן שאָלעם־אַלייכעמס שטימונגען פון סאָף 80־ער יאָר. אין דער צייט פון שאָלעם־אַלייכעמס אומרויִקן זוכן „ווו נעם איך אַ העלד?״, האָט דער קריטיציזם ניט אופגעהערט צו באַלויכטן פאַר אים זיין וועג פאָרויס. איבערגייענדיק פון שיכט צו שיכט, האָט שאָלעם־אַלייכעם באַם שיין פון פאַרשאַרפטן קריטיציזם אָפּגעשאַצט דעם סאָציאַלן ווערט פון די אָדער יענע געשטאַלטן אין דער יידישער סוויווע. אָבער צום סאָף 80־ער יאָרן הייבט אָן שאָלעם־אַלייכעמס קריטישע באַציִונג צו דער יידישער ווירקלעכקייט אַרויסבאַווייזן קענטלעכע סימאָנים פון וואַקלעניש און אומאַנטשלאָסנקייט. און דאָס מישט אוף אַ ניי קאַפּיטל אין שאָלעם־אַלייכעמס יוגנטלעכער אנטוויקלונג.

V

מאָריס ווינטשעווסקי, וואָס האָט דורכגעמאַכט די עפּאָכע פון די 80־ער יאָרן אין אויסלאַנד, דערציילט איבער אין זיינע „ערינערונגען״: „מיר האָבן אַפילע, זייענדיק אין ענגלאנד די פּאָגראָמען אין יעליסאַוועטגראַד, אין סמילע, אין קיעוו און קאַטערינאָסלאוו, אין באלטע און אַנדערשווו דורכגעלעבט, מיטגעמאַכט און מיטגעליטן, דערפאַר האָבן מיר פּונקט אַזוי געפילט אין אלעביינער דעם קומענדיקן קאַדאָכעס־אָנפאַל״[2]. און ווינטשעווסקי דערציילט ווייטער וועגן זיין אייגענעם „נאַציאָנאַל־שמערץ״, וואָס האָט באַקומען דעם שאַרפסטן אויסדרוק אין אַ געוויסער ליד פון 1884־טן יאָר.

1 דאָס ראָוו וואריאירט שאָלעם־אַלייכעם דאָ צוויי מאָטיוון. אָדער ער לאַכט אויס די „ציוויליזירטקייט״, וואָס איז א געמיש פון אומגעלומפּערטער נאָכקרימעריי און ליידיקגייערישע האָסאָגעס (באַזונדערס באַ דער נעגידישער יוגנט—די „פינאַנץ־פּרינצן״, ווי שאָלעם־אַלייכעם רופט זיי אָן), אָדער ער באַווייזט די אומגעהייערע „געלט־זוכט״, וואָס דערשטיקט אינעם גוויר די עלעמענטאַרע געפילן פון „מענטשלעכקייט״.

2 מ. ווינטשעווסקי: ערינערונגען ז. 213. מאָסקווע 1926.

אויסערלעך ווען מען פֿאַרגלייכט די ליד, וואָס ווינטשעווסקי ווייזט אָן, מיט די לידער, וואָס עס האָט צו יענער צייט געשריבן שאָלעם-אַלייכעם, קאָן זיך אויסווייזן, אַז ניט געקוקט אַף די פֿאַרשיידענע לאַגערן, צו וועלכע די צוויי שרייבער האָבן געהערט, האָט דאָך דער „נאַציאָנאַל-שמערץ" בא ביידן באַקומען אַ גאַנץ ענלעכן ליטעראַרישן אויסדרוק. אינדערעמעסן איז עס אָבער אַזוי ניט געווען. בא מ. ווינטשעווסקין איז דער „נאַציאָנאַל-שמערץ", ווי ווייט ער זאָל ניט ווערן פֿאַרשאַרפֿט, דאָך געצוימט און אָנגעפֿירט געוואָרן דורך דעם פֿעסט-באַשטימטן סאָציאַליסטישן געדאַנק. באַ שאָלעם-אַלייכעמען האָט דידאָזיקע גאַנצע און אויסגעשפּראָכענע וועלט-אַנשויונג געפֿעלט. די אַלע נויגונגען און סימפּאַטיעס, וואָס מיר האָבן ביז אהער פֿאַרצייכנט אַלס אויסדרוק פֿון פּרימיטיוון, נאָך ניט אויסגעקריסטאַליזירטן פֿאָלקיזם, האָבן וויניק-וואָס געקענט באַשיצן דעם יונגן שאָלעם-אַלייכעמען פֿונעם דרוק פֿון די אַלערליי נאַציאָנאַליסטיש-אַפּאָלאָגעטישע און סטאַם קאָנסערוואַטיווע שטימונגען, וואָס האָבן אונטער דעם אָנזעען פֿון „נאַציאָנאַל-שמערץ" גענומען אַריינרייסן זיך אין דער ליטעראַטור אַריין [1]. דאָס האָט זיך געלאָזט פֿילן אין אייניקע לידער שאָלעם-אַלייכעמס, דאָס איז קלאָר אויך פֿון אייניקע אַפּאָלאָגעטישע שטעלן אין „שאָמערס מישפּעט", אין געוויסע ערטער פֿון שאָלעם-אַלייכעמס „יידישער פֿאָלקס-ביבליאָטעק" פֿון 1888 און 1889.

---

[1] קעדיי ריכטיק אָפּשאַצן די ווירקונג פֿון אָט די שטימונגען, דאַרף מען נעמען אין אַכט דעם ברייטן קרייז פֿון ליטעראַרישע פֿאַרבינדונגען, וואָס האָט זיך אין די 80-ער יאָרן — באַזונדערס צום סאָף 80-ער יאָרן — געשאַפֿן אַרום יונגן שאָלעם-אַלייכעמען. געגוג בוילעט מאָלט זיך דאָס אַלעס אין שאָלעם-אַלייכעמס בוך „יידישע שרייבער". ניט בלויז די גרופּע „חכמי קיעוו" (שאַצקעס, יהל״ל און אַנד.) האָט, זעט אויס, געמוזט צו יענער צייט ווירקן אַף שאָלעם-אַלייכעמען (ניט געקוקט אַף דעם, וואָס ער באַציט זיך אין די שפּעטער-געשריבענע זיכרוינעס גאַנץ קריטיש צו זיי) — אויך לעווינסקי, בן-עמי, פֿרישמאַן, ראַוויניצקי—זיי אַלע האָבן געשאַפֿן אַרום שאָלעם-אַלייכעמען יענע אַטמאָספֿער, ווו דער „נאַציאָנאַל-שמערץ" האָט באַקומען אַ באַזונדער-קאָנסערוואַטיוון אויסדרוק. דאָס בוך „יידישע שרייבער" רוקט, אַגעוו, אַרויס די פֿראַגע וועגן דער ווירקונג פֿון דער העבּרעישער ליטעראַטור אַף שאָלעם-אַלייכעמען. ווען מיר זאָלן אָנהייבן פֿון דעם, וואָס שאָלעם-אַלייכעם ווייזט אָן אַליין, וואָלט מען דאַרפֿן פֿריער פֿאַר אַלץ פֿאַרצייכענען דעם נאָמען ד. פֿרישמאַן. עס איז אָבער קימאַט דער איינציקער פֿאַל, ווען שאָלעם-אַלייכעם רעדט אין אַזאַ קאַטעגאָרישן טאָן וועגן דער ווירקונג פֿון אַ העבּרעישן שרייבער. עס איז מערקווירדיק, וואָס אין „שאָמערס מישפּעט", ווו מיר באַקומען, אַזוי צו זאָגן, די ענציקלאָפּעדיע פֿון שאָלעם-אַלייכעמס ליטעראַטור-קענטעניש און ווו עס פֿיגורירן אַזוי אָדער אַנדערש קימאַט אַלע באַדייטנדיקע נעמען פֿון דער יידישער ליטעראַטור, איז י. ל. גאָרדאָן דער איינציקער, מיט וועמען עס איז דאָ פֿאַרגעשטעלט — און דאָס נאָר דערעך אַגעוו — די העבּרעישע ליטעראַטור. די העבּרעישע ליטעראַטור פֿיגורירט אויך וויניק אין די ביז איצט-באַקאַנטע בריוו שאָלעם-אַלייכעמס (בלויז אין איינעם אַ בריוו דערמאָנט ער מאַפּוס „אהבת ציון" „וואָס מיר און אונדזערע טאַטעס האָבן געלייענט"). דאָס איז באַזונדערס מערקווירדיק, ווען מע נעמט אין אַכט, אַז אין 1889-טן יאָר האָט שאָלעם-אַלייכעם אָנגעהויבן דרוקן אייניקע דערציילונגען אַף העבּרעיש („המליץ" 137, 134, 122) און מיט אַ פּאָר יאָר שפּעטער (1892) האָט ער גענומען דרוקן אין „המליץ" נומ. 237, 66—263 צוזאַמען מיט י. כ. ראַוויניצקין אונטערן פּסעוודאָנים אלדד ומידד אַ סעריע ביבליאָגראַפֿישע אַרטיקלען.

ס'איז אָבער כאַראַקטעריסטיש, וואָס די ערשטע צוויי אַרטיקלען פֿון דער סעריע, וואָס זיינען אָפּגעדרוקט אין „המליץ", זיינען געווידמעט ניט וועלכע עס איז וויכטיקע דערשיינונגען פֿון דער העבּרעישער ליטעראַטור. עס רעדט זיך דאָרט וועגן איינעם אַ מוישע וויינבערג און אַ צווייטן, וואָס האָט זיך פֿאַרשטעלט אונטערן נאָמען „יהל״ל השני". ביידע האָבן זיי „באַנומען" שאָלעם-אַלייכעמס „יידישע פֿאָלקס-ביבליאָטעק" און עס לאָזט זיך גלויבן, אַז שרייבנדיק וועגן די צוויי העבּרעישע ביכער, איז שאָלעם-אַלייכעם אייגנטלעך אויסן געווען נאָר אַן איבעריק מאָל צוציען די אויפֿמערקזאַמקייט צו אַ דערשיינונג פֿון דער יידישער ליטעראַטור—צו דער „יידישער פֿאָלקס-ביבליאָטעק".

מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט אַף די אַלע פֿאַקטן דערפֿאַר, ווייל דאָס שטעלט פֿאַר אונדז די פֿראַגע וועגן שאָלעם-אַלייכעמס קנאַפּע פֿאַראינטערעסירטקייט אין די גרונט-פּראָבלעמען פֿון דער העבּרעישער ליטעראַטור. דאָס קאָן אָבער נישט אָפּשוואַכן די וויכטיקייט גענוי אויסצופֿאָרשן די ווירקונג, וואָס די העבּרעישע ליטעראַטור האָט געהאַט אַף שאָלעם-אַלייכעמס קינסטלערישן שאַפֿן — אַ פֿראַגע, וואָס איז נאָר אַ טייל פֿון דער אַלגעמיינער פּראָבלעם פֿון ליטעראַרישע ווירקונגען בא דעם יונגן שאָלעם-אַלייכעמען.

אין אייניקע פֿאַלן האָט דער יונגער שאָלעם-אַלייכעם אַפֿילע געפּרוווט ווערן זיך קעגן אָט דעם דרוק פֿון נאַציאָנאַליסטישער אַפּאָלאָגעטיק [1]. דאָס זיינען אָבער געווען גאָר זעלטענע פֿאַלן. פֿיל אָפֿטער זעען מיר, ווי שאָלעם-אַלייכעמען קומט אויס זיך צו פֿאַרענטפֿערן פֿאַר די נאַציאָנאַליסטישע אַפּאָלאָגעטיקער פֿונעם „ליטעראַרישן ווערטל". און דאָ קומען מיר צו אַ וויכטיקן פּונקט אין שאָלעם-אַלייכעמס יוגנטלעכער אַנטוויקלונג. די נאַציאָנאַליסטישע אַפּאָלאָגעטיק פֿון די 80-ער יאָרן האָט מער ווי אַלץ געצילט אין איין פּינטל: זי האָט געזאָלט פֿאַראַליזירן דעם קריטיציזם, אַף וועלכן עס האָט זיך געהאַלטן די טראַדיציע פֿון דער האַסקאָלע-ליטעראַטור. מיט דערדאָזיקער טראַדיציע איז אָרגאַניש געווען פֿאַרבונדן — אַלנפֿאַלס אין די 80-ער יאָרן — שאָלעם-אַלייכעמס קוק אַף זיין אייגענעם הומאָריסטישן קונסטשטייגער. איצט האָט עס געהייסן, אַז דער יונגער הומאָריסט דאַרף זיך אָפּזאָגן פֿון זיין רעכט צו לאַכן, פֿונעם „לעצאָנעס", ווי ער האָט דאָס אין די 80-ער יאָרן גענומען אָנרופֿן.

שוין אין 1884-טן יאָר דערציילט שאָלעם-אַלייכעם אין „יידישן פֿאָלקסבלאַט" וועגן די טיינעס, וואָס מע האָט צו אים, שאָלעם-אַלייכעמען. מע זאָגט אים:

„— סטייטש, געוואַלד, אין אַזאַ צייט... אין אַזאַ צייט, ווען קעגן יידן ווערן געמאַכט פּאָגראָמען, שרייבסטו צו מעשוגאָים און שרייבסט פֿון זיי אין גאַזעטן!... פֿאַרוואָס זאָלסטו אין אַזאַ צייט ניט שרייבן פֿון ערנסטע זאַכן?"

און שאָלעם-אַלייכעם גיט דערביי צו פֿון זיך:

„דער יידישער לעזער גלויבט גאָר ניט, אַז שרייבן סאַטירע אָדער הומאָר דאַרף מען אויך קענען, דער ייד רופֿט גאָרניט אָן אַזאַ שרייבן סאַטירע, עס הייסט באַ אים קיין אַנדערן נאָמען, ווי „כויזעק מאַכן", „שפּעטן", לעצאָנעס"... [2]

און אָט דידאָזיקע באַשולדיקונג אין „לעצאָנעס" הענגט איבער שאָלעם-אַלייכעמען קימאַט ווי פֿון די ערשטע טריט זיינע. וועלכע מיטלען פּרוווט שאָלעם-אַלייכעם ניט אויס, אַבי נאָר אָפּצוּוואַרפֿן אָט די באַשולדיקונג אין „לעצאָנעס"? [3] אין אַ פֿעליעטאָן אין „יידישן פֿאָלקסבלאַט" פֿון 1887 שרייבט ער:

„עס וווּנדערט מיך נאָר דאָס, וואָס ער (דער קאָרעספּאָנדענט פֿון „יידישן פֿאָלקסבלאַט" — נ. א.) האָט אין אַלע בילדער פֿון שאָלעם-אַלייכעם געפֿונען נאָר „לעצאָנעס" — און ניט מער. דערויף טוט קלאָגן מיין האַרץ און מיינע געדערים טוען ברומען אַף מיר, וואָס מיין דאָר טוט מיך ניט פֿאַרשטיין און זעט ניט די טרערן אַף מיינע אויגן, ווען איך לאַך און פֿילט ניט מיינע שמערצן, וואָס איך טראָג טיף-טיף אין האַרצן. נאָר פֿאַרבאָרגן,

---

[1] מיר וועלן דאָ אָנווייזן אַף פֿאָלגנדיקן כאַראַקטעריסטישן עפּיזאָד. אין איינעם פֿון זיינע בריוו צו דובּאָוון שרייבט שאָלעם-אַלייכעם, אַז ער האָט קיין כיישעק ניט צו דרוקן אין דער „יידישער פֿאָלקס-ביבליאָטעק" דעם אַרטיקל פֿון א. קאַלמענסאָן „וואָס זאָגן באַרימטע מענטשן וועגן יידן". קאַלמענסאָנס אַרטיקל איז דורכגעדרונגען מיט „אַטאָבעכאַרטאָנו"-מאָטיוון און דאָס איז, לויט שאָלעם-אַלייכעמס מיינונג, אַ שעדלעכע זאַך. מיר ווייסן ניט, וואָס עס האָט געענטפֿערט דערויף דובּנאָוו, עס איז אָבער אַ פֿאַקט, אַז קאַלמענסאָנס אַרטיקל איז נאָכדעם געדרוקט געוואָרן אין דער „יידישער פֿאָלקס-ביבליאָטעק".

[2] פּ״ב 50 №, 1884.

[3] ווי מע האָט אין די 80-ער יאָרן זיך געשראָקן פֿאַר אַזאַ באַשולדיקונג, באַווייזט פֿאָלגנדיקער פֿאַקט. אין 1886 יאָר איז דערשינען מ. ספּעקטאָרס „יודיש", אַ דערציילונג, ווו עס ווערט אין אַ איראָנישן טאָן געשריבן וועגן די דעמאָלטיקע שטרעמונגען אין דער אינטעליגענץ. מ. ספּעקטאָר געפֿינט פֿאַר נייטיק זיך באַוואָרענען מיט אַ ספּעציעלער מאָטאָ:

„לאַכן הייסט ניט כויזעק מאַכן,
לאַכן הייסט אַמאָל ביטער געוויינט".

און ערשט נאָכדעם שרייבט ער אין דער האַקדאָמע צו דעם ווערק:
„וויינען וויל איך, מיין טייערער און ליבער לעזער, וויינען!... ניט פֿאַר דיר, לעזער, וואָס דו לייענסט מיין בוך און זאָגסט דערנאָך: עט, אַ ביכלמאַכער, אַ לעץ, אַ מאַרשאַלעק, אַ גאַזעטשיק, ער קאָן גוט כויזעק מאַכן פֿון יידן" א. אז. וו.

גוט באַהאַלטן, אונטער אַ ווערטל, אונטער אַ שמייכעלע, אַ קאַטאָוועסל א. ד. גל. מאַכמעס וואָס? מאַכמעס דער רעבע האָט געהייסן:

פריילעך זיין
און טרינקען וויין
ביזן ווייסן טאָג אַריין"[1].

ווי גרינג עס איז ניט דער טאָן, ווי פעליעטאָניסטיש עס איז ניט פאַרשלייערט דער גאַנצער עפּיזאָד, סוביעקטיוו פאַר שאָלעם-אַלייכעמען האָבן דאָך געמוזט האָבן אַ גאַנץ מאַמאָשעסדיקן באַטייט די ווערטער: „מיין דאָר טוט מיך ניט פאַרשטיין". דאָס האָט געשטויסן שאָלעם-אלייכעמען ווידער און ווידער צו טראַכטן וועגן דעם כאַראַקטער פון זיין גלעכטער. זאָל עס דען בעעמעס אָנגענומען ווערן פאַר אידייענלאָזע טרייבערייען, פאַר „לעצאָנעס"? [2]

מיר באַקומען דעריבער נאָך אין זעלבן 1887־טן יאָר שאָלעם-אַלייכעמס „עפּנטלעכע אַנטוואָרט", ווו ער פּרוּווט איבערצייגן דעם לעזער, אַז זיין מוזע איז „אין שוואַרצן געקליידט":

נאָר די מוזע דיזעלבע איז געבליבן מיט מיר,
אַ שוואַרץ קלייד איז אַף איר אָנגעצויגן;
געאַרמט, געבונדן גיי איך מיט איר —
זעט איר טרערן באַ איר אַף די אויגן?
באַם גרעסטן געלעכטער הערט איר אַ געוויין?
אַ זיפץ און אַ קרעכץ פונעם האַרצן?
זי לאַכט אַזוי לאַנג ביז זי צעוויינט זיך אַליין,
מע זאָגט דאָס מאַכט גרינגער די שמערצן..." [3]

מעגלעך, אַז שאָלעם-אַלייכעם האָט נאָך געקאָנט מיינען מיט דערדאָזיקער „שוואַרץ-געקליידטער" מוזע גאַנץ ערנסט: פאָרט איז דאָך די רעד געווען וועגן דעם, אַז „זי לאַכט אַזוי לאַנג ביז זי צעוויינט זיך אַליין", אָבער דער נאַציאָנאַליסטישער דרוק פונדרויסן האָט אויך דאָס ניט געקענט דערלויבן שאָלעם-אַלייכעמען. מיט איין יאָר שפּעטער האָט דאָך ד"ר י. קאַמינער אינעם אַריינפיר צו שאָלעם-אַלייכעמס „יידישער פאָלקס-ביבליאָטעק" געפאָדערט:

„אין איצטיקער קאַלטער געשיכטע-צייט דאַרף מען אונדזער פאָלק געבן מער וואַרעמס, וואַרעמס פון אַ רעפוע וועגן, צוביסלעך ווייַן אויך. נישקאָשע, מיט וויין — מיט פאַנטאַזיע, מיט פאָעזיע, מיט האָפענונג קאָן מען אַביסל שטאַרקן דאָס שוואַכע פאַרכלינעט האַרץ. היט אייך אָפּ פון קאַלטע מייכאָלים, אייז-קאַלטע קריטיק איבער אַ יידישער זאַך — גאָט זאָל אייך היטן! עס איז ניט די צייט אַצינד. אויך זויערס זאָל ניט קומען אין אייער מאָגן: זויערע סאַטירע איבער אַ יידישער קאַפּאָטע, זויערע וויצן איבער יידישן לימוד, הזהר והשמר, ניט אַצינד! אַפילע אָט די וויַניקע צוקערלעקעך, די רעפאָרמעס מיט די פאָרמעס, ניט אַצינד, ניט אַצינד!.. [4]

1) פ"ב 1887, 33 № פעליעטאָן: „פון ווייטע מעדינעס".

2) אין שאָלעם-אַלייכעם-בוך איז פאַרעפנטלעכט שאָלעם-אַלייכעמס אַ ניט-געדרוקטע רעצענזיע פון 1884, וואָס באַווייזט אונדז זייער בוילעט, ווי שאָלעם-אַלייכעם איז אין יענער צייט געווען באַשעפטיקט מיט דער פּראָבלעם פון סאַטירע און הומאָר (שאָלעם-אַלייכעם-בוך ז. 326).

3) פ"ב 1887, 18 №.

4) „אַ בריוו צום ארויסגעבער", פ"ביב. 1 באנד ז. III.

אַזאַ פּראָגראַם האָט געמוזט אין די 80־ער יאָרן באַקומען אַ באַזונדער באַדייטונג נאָך מער דערפאַר, ווייל זי איז געשריבן געוואָרן פון אַ „מענטשן מיט אַ פאַרגאַנגענהייט" — דעם געוועזענעם סאָציאַליסט — י. קאַמינער. אין דעם „ליטעראַרישן װעלטל", וואָס האָט אַרומגערינגלט דעם יונגן שאָלעם-אלייכעמען, האָט די פיגור פון „געוועזענעם סאָציאַליסט" פארנומען ניט דאָס לעצטע אָרט. צו דער קאַטעגאָריע „געוועזענע סאָציאַליסטן" האָט געהערט אויך יהל"ל, וואָס האָט זיך באַטייליקט אין „יידישער פאָלקס-ביבליאָטעק", און אויך מ. ל. ליליענבלום, וואָס האָט, ווי ס'איז צו זען פון שאָלעם-אלייכעמס מעלדונג, אויך געזאָלט נעמען אַן אנטייל אין ערשטן באַנד „יידישע פאָלקס-ביבליאָטעק". קאַמינערס „בריוו צום ארויסגעבער" איז געדרוקט ווי אַ מין פּראָגראַם-אַרטיקל און דערפון איז צו זען, אַז שאָלעם-אלייכעם האָט געהאַלטן דעמאָלט פאר אַ היפשן קאָוועד צו סאָלידאַריזירן זיך מיט אָט דעם „געוועזענעם סאָציאַליסט", וואָס האָט אין דעם אַזאַרט פון „טשוּווע" אָפּגעגעבן די לעצטע פּאָזיציעס פון קריטיציזם, פאַר וועלכע ס'האָט אַזוי שווער געקעמפט אַ גאַנצער דאָר האַסקאָלע-שרייבער.

אין 1888־טן יאָר, ד. ה. דעמאָלט, ווען שאָלעם-אלייכעם האָט זיך דירעקט באַשעפטיקט מיט זיין ראָמאַן „סטעמפעניו", איז אין „יידישן פאָלקסבלאַט" (ביילאַגע צום נומ. 29) דערשינען אַן אַרטיקל פון י. הערדנער (י. לערנער), וואָס האָט געהייסן „לעבעדיקע מייסים". גערעדט האָט זיך אין דעם אַרטיקל וועגן שאָלעם-אלייכעמס „סענדער בלאנק", וואָס איז לויט דעם רעצענזענטס מיינונג געווען פול מיט כעסרוינעס. דעם הויפּט־כיסאָרן וויל י. הערדנער זען דערין, וואָס שאָלעם-אלייכעם פארמעסט זיך אין „סענדער בלאנק" געבן אַ געשטאַלט ענלעך צו אָסטראָווסקיס „קיט-קיטיטש". וועגן דעם שרייבט י. הערדנער פאָלגנדיקס:

„איך ווייס, ניט צי איז ה. שאָלעם-אלייכעם ווייניק באַקאַנט מיט דעם טיפּ „קיט-קיטיטש", וואָס דער באַרימטער רוסישער שריפטשטעלער אָסטראָווסקי האָט אזוי קינסטלעך אויסגעאַרבעט אין זיינע דראַמאַטישע ווערק. נאָר אויב יאָ, מוז איך אָפן זאָגן, אַז ער האָט זיך דערמיט שטאַרק פאַרזינדיקט, ווייל באַשאַפן יידישע „קיט-קיטיטשעס" הייסט אזוי פיל ווי באַליידיקן דאָס יידישע פאַמיליען-לעבן, אַ רעכילעס זאָגן אף דער יידישער הויזלעכקייט, וואָס אַפילע די גרעסטע סאָנים זיינען אונדז מעקאַנע דערוף".

י. הערדנער שטעלט זיך ווייטער אָפּ אַף דעם טיפּ „קיט-קיטיטש", ווי ער איז פאָרגעשטעלט בא אָסטראָווסקין, און לאָזט אויס אזוי:

„נו, דאַרף מען נאָך, פרעגט זיך, באווייזן, אַז דאָס יידישע לעבן איז פרעמד פון אַזעלכע דערשיינונגען? ווער ס'קאָן דאָס יידישע פאַמיליען-לעבן און ווייסט וועלכע פרייהייט און צערטלעכקייט די יידישע פרויען און קינדער געניסן בא זייערע מענער און פאָטערס, דער מוז מוידע זיין, אַז קיין יידישע „קיט-קיטישעס" האָבן מיר ניט".

אין דער ערשט-געבראַכטער ציטאַטע האָבן מיר אַ קלאָרן אויסדרוק פון די פאָדערונגען, וואָס די אַרומיקע ליטעראַרישע סוויווע האָט געשטעלט פאר דעם יונגן שאָלעם-אלייכעמען. דער דרוק פון דרויסן איז געווען שוין צו שטאַרק, אַז שאָלעם-אלייכעם זאָל אים קאָנען בייקומען. און מיר זעען ווירקלעך, ווי שאָלעם-אלייכעם שרייבט אינגיכן אין אַ בריוו צו דובנאָוון פון 1889־טן יאָר:

„בא מיין גאַנצער נויגונג צום פריילעכן הומאָר, פעלט מיר אויס מוט אין דער איצטיקער אונדזערער סאָציאַלער לאַגע צו טרייבן לעצאָנעס, ווער שמועסט, אַז אינעם לעבן, וואָס איך באַשרייב, געפין איך און גראָב אויס אַזעלכע פערל, ווי פערעלע אָדער ראָכעלע אין „סטעמפעניו" [1].

און דערין קאָנען מיר זען אַ מין ענטפער אַף קאַמינערס „בריוו צום אַרויסגעבער". דאָס האָט געזאָלט זיין דער אויסוועג פון שאָלעם-אלייכעמס ספייקעס אין זיינע רעכט צו „לאַכן".

1 .ז 244, Ев. Ст. 1916

וואָס פאַר אַ מאָדנע עוואָלוציע האָבן צום סאָף 80־ער יאָרן דורכגעמאַכט שאָלעם־אלייכעמס קינסטלערישע סימפּאַטיעס! אָנגעהויבן זיך פון דעם פאָלקיסטישן גלויבן אין די פאַרבאָרגענע קויכעס פון דער ברייטער פאָלקס־מאַסע, אַזאַ גלויבן, וואָס האָט זיך דאָך ניט געוואָלט אָפּזאָגן פונעם קריטיציזם, אַף וועלכן ס'איז דערצויגן געוואָרן די עלטערע האַסקאָלע־ליטעראַטור, קומט שאָלעם־אַלייכעם צו אַזאַ מאָמענט, ווען ער איז מער ניט אימשטאַנד פאַר זיך צו באַרעכטיקן זיין אייגענעם הומאָריסטישן קונסט־שטייגער, ער קומט צום געדאַנק, אַז די קריטישע באַציִונג צום יידישן לעבנשטייגער מוז פאַרשוויגן ווערן און איר אָרט דאַרף פאַרנעמען די אידעאַליזאַציע פון געשטאַלטן און דערשיינונגען אין דער אַרומיקער יידישער סוויווע. איין אָדער שלאָגט נאָר שטאַרק אין דעם יונגן שאָלעם־אלייכעמען — דאָס איז די אינסטינקטיווע איבערגעגעבנקייט צום רעאַליזם. ווי שטאַרק ער איז ניִט אָנגעשראָקן פון די באַשולדיקונגען אין „לעצאָנעס“, ווי פעסט ער איז ניט איבערצייגט אין דעם, אַז די „לעצאָנעס“ (און מאַשמאָעס אויך זיין אייגענער הומאָר, ווי ס'זעט זיך פונעם בריוו צו דובנאָוון) האָט אָפּגעלעבט איר צייט — דעם געבאָט פון רעאַליזם פאַרבלייבט ער דאָך אף ווייטער אויך געטריי.

„אַלעס, וואָס ריכטיק איז — שרייבט שאָלעם־אַלייכעם אין 1888־טן יאָר אין „שאָמערס מישפּעט“ — איז גוט, איז רעאַלנע. און דאָס פאָדערט די עסטעטיק, די פּאָעזיע, די קונסט. אַזוי דאַרף מען שרייבן און באַשרייבן, אַזוי איז מעכויעוו יעדער בעלעטריסט געבן אין זיין ראָמאַן נאָר דאָס, וואָס מעגלעך איז, וואָס אינעם לעבן געפינט זיך, וואָס ס'קאָן זיך געפינען... [1].

דער גלויבן אינעם רעאַליזם איז פאַרבליבן באַ שאָלעם־אַלייכעמען גאַנץ אויך נאָכדעם, ווען דער „נאַציאָנאַל־שמערץ“ האָט געבראָכן אינעם יונגן הומאָריסט דעם גלויבן אין זיינע רעכט צו „לאַכן“. גייענדיק מיטן וועג פון אָט דעם רעאַליזם, האָט שאָלעם־אלייכעם געגלויבט אופצושטעלן דעם ביניען פון „יידישן ראָמאַן“, וואָס האָט אים סאָף 80־ער גענומען שטאַרק באַשעפטיקן. דערמיט איז ער צוגעטראָטן צו שרייבן „סטעמפּעניו“. אָבער דאָ האָבן זיך שוין אָן זיין וויסן דורכגעריסן צום וואָרט גאָר נייע מאָטיוון און טענדענצן. און דאָס גייען מיר אַצינד באַטראַכטן [2].

VI

„סטעמפּעניו“ איז אַ ווערק, צו וועלכן שאָלעם־אלייכעם איז צוגעגאַנגען נאָך לאַנגע טעאָרעטישע האַכאָנעס. שאָלעם־אלייכעם האָט געשאַפן זיין „סטעמפּעניו“ ניט נאָר מיט אַ „פּלאַן“, ווי ער האָט אליין געזאָגט, נאָר אויך מיט אַ גאַנצער טעאָריע.

די ערשטע שריט צו אַזאַ טעאָריע זעען מיר אין שאָלעם־אלייכעמס בריוו צו דובנאָוון. „סטעמפּעניו“—שרייבט שאָלעם־אַלייכעם—איז מיין ע ר ש ט ע ר ר אָ מ אַ ן, וואָס איך האָב אייך לאַנג געהאַט צוגעזאָגט. „סטעמפּעניו“ איז אַ ווערק אַ ק י נ ס ט ל ע ר י ש און פון זיין דערפאָלג העגגט אָפּ דאָס גאַנצע ווייטערדיקע מאַזל פון מיין ליטעראַרישער טעטיקייט. פירנעמענדיק זיך דעם געדאנק צו שרייבן אַ יידישן ראָמאַן פאַרן פ אָ ל ק, האָט איך זיך אַראָפּגעלאָזט צו אים, צום פ אָ ל ק. איך האָב גענומען בא אים זיינע אויסגעצייכנטע לעגענדן וועגן דער-

1 ש. מ. 85.

2 ווי יעדער זעלבשטענדיק קינסטלעריש ווערק, פאַרדינט אויך דער ראָמאַן „סטעמפּעניו“, אַז מ'זאָל קוידעמקאָל אָפּשאַצן זיין אַלגעמיינעם קינסטלערישן ווערט, מיר וועלן אָבער דערמיט דאָ זיך ניט באַשעפטיקן. אין אונדזער איצטיקער אַרבעט, ווו מיר באַטראַכטן די פּראָבלעם פון שאָלעם־אלייכעמס קינסטלערישער אַנטוויקלונג, אינטערעסירט אונדז „סטעמפּעניו“, בלויז ווי דער שיידוועג צווישן שאָלעם־אַלייכעמס יוגנטלעכן פּעריאָד און זיין רייפערער, קלאַסישער שאַפונג־צייט. דערפאַר גייט עס אונדז ניט אַזוי אינעם אָפּשאַצן דעם אלגעמיינעם קינסטלערישן ווערט פון „סטעמפּעניו“, ווי אינעם געפינען יענע — טיילמאָל נאָר רעלאַטיוו־וויכטיקע — עלעמענטן, פון וועלכע ס'האָט זיך אַנטוויקלט שאָלעם־אלייכעמס שפּעטערדיקע קונסט.

דאָזיקער, אַזוי צו זאָגן, היסטאָרישער פערזענלעכקייט“. (קורסיוו בא שאָלעם־אלייכעמען — נ. א.).

שאָלעם־אלייכעם מאַכט אין דעם בריוו דעם ערשטן פּרווו צו דערקלערן זיין קינסטלערישע אופגאַבע אין „סטעמפּעניו“. ווי אַלעמאָל אָבער בא שאָלעם־אלייכעמען, שטעלט ער זיך דערביי ניט אָפּ אַפן האַלבן וועג. און אין אַ צווייטן בריוו אינגיכן שרייבט ער ווידער וועגן „סטעמפּעניו“:

„דאָס איז שוין ניט קיין קאָפּיע פון דער ווירקלעכקייט, נאָר אַ קינסטלעריש בילד, וואָס דערהויבט די ווירקלעכקייט דורך דער באַהעפטונג פון האַרמאָנישע און בוילעטע געשטאַלטן און שטריכן. דאָס איז מיין ערשטער פּרווו צו באַשאַפן אַפן פאָלקס־באָדן עפּעס העכסט שיינס פון פאַנטאַסטישן מין. איר וועט דאַרפן אָפּשאַצן, צי האָב איך ריכטיק אָדער ניט ריכטיק אויסגעפילט אָט די קינסטלערישע אופגאַבע... אין די ווייטערדיקע ווערק קער איך זיך אום צו מיין געוויינלעכן זשאַנר — צו דער שילדערונג פון לעבנשטייגער“.

ענדלעך, קומט דער דריטער בריוו, וועלכן מיר האָבן פריער ציטירט. שאָלעם־אלייכעם דערקלערט דאָרטן, פאַרוואָס ער מוז זיך אָפּזאָגן פון זיין „פריילעכן הומאָר“ און פאַרוואָס ער זוכט אַזעלכע העלדן, ווי ראָכעלע [1].

אין דידאָזיקע בריוו איז אונדז געגעבן געוואָרן אַ גאַנצער געדאַנקענגאַנג. מיר וועלן זיך דערווייל נישט אָפּשטעלן אפן טאָך פון דעמדאָזיקן געדאַנקענגאַנג. מיר וועלן פריער זען, ווי אַזוי דער יונגער שאָלעם־אלייכעם מאָלט זיך אויס די פאַרקערפערונג פון זיינע נייע ליטעראַרישע אַנשויונגען.

שאָלעם־אַלייכעם מאָלט זיך אויס, אַז דאָס איז מעגלעך נאָר אין דער פאָרם פון אַ סעריע „יידישע ראָמאַנען“. שאָלעם־אלייכעם שרייבט דאָרטן וועגן „סטעמפּעניו“:

„דאָס איז די ע ר ש ט ע און די ג ר אָ ב ס ט ע מאַדרייגע פון פּאָעזיע: ווער ס'וועט לייענען מיין צווייטן י י ד י ש ן ראָמאַן, דער וועט אַרויסזען, אַז דער צווייטער העלד מיינער „יאָסעלע סאָלאָוויי“ שטייט שוין פיל העכער פון „סטעמפּעניו“ אין אַסאַך אויפאַנים און יענער דריטער העראָי, דער עמעסער פּאָעט, וואָס איז נאָך בא מיר בעמאַכשאָווע פאַר מיין ד ר י ט ן י י ד י ש ן ר אָ מ אַ ן, באַדאַרף זיין נאַטירלעך אַסאַך העכער פון יאָסעלען כהנה וכהנה. דערפון איז גרינג אַרויסצוזען, אַז שרייבנדיק מיינע ראָמאַנען, האָב איך עפּעס אַ מ יי ן ד ר י נ ע ן; איך האָב מיר פריער אָנגעצייכנט אַ וועג, אָנגעגרייט אַ פּלאַן צו גיין אַלץ ווייטער און ווייטער [2].

מיר באַגעגענען זיך דאָ מיט אַ גאַנץ אינטערעסאַנטער דערשיינונג. דער יונגער שאָלעם־אלייכעם, וואָס האָט ניט לאַנג ערשט געשריבן, אַז נאָך דעם ראָמאַן „סטעמפּעניו“ קערט ער זיך אום צו זיין געוויינלעכן זשאַנר, — דער שילדערונג פון לעבנשטייגער, באמיט זיך שוין איצט אינעם נאָכוואָרט צו „סטעמפּעניו“ דערווייזן, אַז דער וועג, וואָס ער האָט באַטראָטן אין „סטעמפּעניו“ („עפּעס העכסט שיינס פון פאַנטאַסטישן מין“), איז ניט קיין דערוויליקער, דאָס איז ביכלאַל יענער וועג, וואָס ער האָט זיך אָנגעצייכנט אַף „צו גיין אַלץ ווייטער און ווייטער“.

אין וואָס־זשע באַשטייט דער וועזן פונעם „יידישן ראָמאַן“, מיט וועלכן שאָלעם־אַלייכעם וויל פאַרבינדן זיין ווייטערדיקן ליטעראַרישן וועג?

ווען מ'פּרווט פאַרסאַכאַקלען דאָס, וואָס שאָלעם־אלייכעם זאָגט אין זיינע בריוו, אינעם פאָרוואָרט און אין „נאָכוואָרט“ צו „סטעמפּעניו“, באַקומט זיך אַ גאַנץ ווידערשפּרעכיקער ענטפער אַף דער ערשט־געשטעלטער פראַגע. שאָלעם־אלייכעמען איז גאַנץ שווער צו פאָר-

1 ז. 252—234 Ев. Ст. 1916 די בריוו זיינען געשריבן אף רוסיש.

2 „נאכוואָרט“ ז. 308.

מולירן זיינע קינסטלערישע אַנשווינגען (באַזונדערס אינעם „נאָכוואָרט״), אָבער דער קערן פון שאָלעם־אליי‏כעמס געדאַנקען וועגן „ייִדישן ראָמאַן״ באַשטייט בעערעך דערין, וואָס „יעדער ראָמאַן באַדאַרף האָבן אין זיך זיין אייגענע מארע, זיין אייגענע פיזיאָנאָמיע, ביכדיי מיר זאָלן געפינען אין אים אַן עמעסן אָפּשיין פונעם פאָלקס־לעבן״. און דאַן: „ווי באַלד די הויפּט־פּאַרשוינען אָדער ווי מ׳רופט זיי די העראָיען, וועלן זיין גענומען פונעם עמעסן ייִדישן לעבן, וועלן זיי מוזן האָבן זייער אייגענעם ייִדישן אָנבליק, וועט שוין דער ראָמאַן, דאָס הייסט, דאָס פּאַרליבעניש באַ זיי מעמיילע אויסקומען ייִדיש[1].

אָט אַף דעם גרונט־געדאַנק איז געבויט אויך דאָס פאָרוואָרט צו „סטעמפעניו״. שאָלעם־אַלייכעם דערציילט דאָ, ווי אַזוי ער האָט אונטער מענדעלעס ווירקונג „אָנגעהויבן צו פאַרשטיין אַף וויפל אַ ייִדישער ראָמאַן דאַרף זיין אַנדערש פון אלע אַנדערע ראָמאַנען, מאַכמעס דאָס ייִדישע לעבן ביכלאַל און די אומשטענדן, באַ וועלכע דער ייִד קאָן ליב האָבן, זיינען גאָרניט גלייך, ווי באַ אלע אנדערע פעלקער. הײנט אויסער דעם האָט דאָך דאָס ייִדישע פאָלק זיין אייגענעם כאַראַקטער, זיין אייגענעם ייִדישן גייסט מיט באַזונדערע מינהאָגים און רעגילעסן, וואָס זיינען גאָר פאַרענדערט ווי באַ אַנדערע אומעס. אָט די נאַציאָנאַל־סימאָנים אונדזערע, וואָס בלייבן טאָמיד עכט־ייִדיש, מוזן זיך אַרויסווייזן אין אַ ייִדישן ראָמאַן, אויב ער איז נאָר גענומען פונעם לעבן״... (קורסיוו באַ שאָלעם־אַלייכעמען—נ.א.)[2].

ס׳איז גענוג צו פאַרגלייכן די אָקאָרשט־ציטירטע שטעלן פון דעם פאָרוואָרט און „נאָכוואָרט״ מיט די פריער־געבראַכטע בריוו צו דובנאָוון קעדיי צו באַמערקן אַ גאַנץ כאַראַקטעריסטישע דעטאַל אין שאָלעם־אַלייכעמס צוגאַנג צו זיין „ערשטן ייִדישן ראָמאַן״. אין די בריוו צו דובנאָוון ווערט מיט קיין וואָרט ניט דערמאָנט ניט די „נאַציאָנאַל־סימאָנים אונדזערע״, ניט דער „ייִדישער גייסט״ און ניט דער באַזונדער „ייִדישער אָבליק״ פון די העלדן. דאָרט, אין די בריוו, וויל שאָלעם־אַלייכעם זען דעם הויפּט־ווערט פון „סטעמפּעניו״ גראָדע דערין, וואָס דער ראָמאַן איז „דער ערשטער פּרווו צו באַשאַפן אַפן פאָלקס־באָדן עפּעס עכט־שיינס פון פאַנטאַסטישן מין״ און באַזונדערס דערין, וואָס דאָ האָט דער מעכאַבער זיך אַראָפּגעלאָזט צום פאָלק און גענומען באַם פאָלק זיינע אויסגעצייכנטע לעגענדן וועגן דעם באַרימטן קלעזמער סטעמפּעניו. וועגן דעם ספּעציפישן כאַראַקטער פון דער „פאַרליבעניש״ ווערט אין די בריוו צו דובנאָוון ניט גערעדט.

מיר קאָנען אַפילע אָנעמען, אַז די בריוו צו דובנאָוון, געלויפיקע, איילנדיקע בריוו, ווי שאָלעם־אַלייכעם פלעג זיי שרייבן, האָבן געקאָנט אויסדריקן נאָר צופעליקע, פאַרבייגייענדיקע שטימונגען. אָבער אַפילע ווען מיר זאָלן דאָ האָבן אַ צופאַל, איז עס ביז גאָר אַ כאַראַקטעריסטישער צופאַל. מיר באַקומען דאָ אַן אָנצוהערעניש דערויף, אַז אין זיין אינטימער באַציִונג צו „סטעמפּעניו״ האָט שאָלעם־אַלייכעם דאַפקע ווייניקער ווי אַלץ געלייגט אַכט אַף דעם, וואָס ער האָט זיך באַמיט באַזונדערס צו באַטאָנען אין זיין עפנטלעכער, אָפיציעלער הAַקדאָמע צו „סטעמפּעניו״. די אינטימע באַציִונג צום ראָמאַן „סטעמפּעניו״ האָט זיך געהאַלטן אַף דער באַגייסטערונג פון דער מעגלעכקייט „צו שאַפן עפּעס העכסט שיינס פון פאַנטאַסטישן מין״, פון די מייסעס און לעגענדעס, וואָס ער האָט זיך אָנגעהערט וועגן „סטעמפּעניו״. קורץ, פון יענע ראָמאַנטישע מאָטיוון, וואָס האָבן זיך געלאָזט אָנקניפּן אין דעם סוזשעט פון „סטעמפּעניו״. באַגייסטערט איז שאָלעם־אַלייכעם אין „סטעמפּעניו״ פון דער איבערראַשנדיקער אַנטדעקונג, אַז דאָס „אַראָפּלאָזן זיך צום פאָלק״ פירט דעם שרייבער צו נייע, ראָמאַנטישע פיגורן[3]: עס גיט אים די מעגלעכקייט צו געפי

1 „נאָכוואָרט״ ז. 304.

2) סט. ז. V.

3 דאָזעלבע האָט, ווי באַוווסט, געשטויסן פּערעצן מיט דריי יאָר שפּעטער (1891) אָנצושרייבן „אַ טויט פון אַ קלעזמער״.

נען אין דער ייִדישער סוויווע אַזעלכע אויסגעשפּראָכענע ראָמאַן־העלדן, ווי די „היסטאָרישע פּערזענלעכקייט״—סטעמפּעניו, יאָסעלע סאָלאָוויי און אַנדערע. ווי מיר דערווּיסן זיך פונעם נאָכוואָרט צו „סטעמפּעניו״, איז דאָס ראָוו אָנפאַלן אַף דעמדאָזיקן ראָמאַן געווען פאַרבונדן מיט אָט דער „נידעריקער״ אָפּשטאַמונג פונעם הויפּט־העלד, דעם קלעזמער סטעמפּעניו. אָבער שאָלעם־אַלייכעם פּרווט אין דעם פאַל אָפּן שטעלן זיך אַנטקעגן און ער שרייבט אין „נאָכוואָרט״: „ווער עס איז באַקאַנט מיט אונדזער פאָלק, דער ווייסט, אַז העלדן געפינען זיך צווישן אונדזער האַמוין־אַם אַסאַך מער, אַלס באַ אונדזער העכערער קלאַסע, וואָס מע רופט דאָס אָן „אינטעליגענציע״[1].

דאָ איז געגעבן געוואָרן אַ קלאָרער און דייטלעכער ענטפער אַף פּערעצעס פראַגע: „ווו נעם איך אַ העלד?״. און אָט אַף דעם ראָמאַנטיש־באַפאַרבטן פאָלקיזם האָט זיך געהאַלטן שאָלעם־אַלייכעמס באַציִונג צו „סטעמפּעניו״. מע האָט געדאַרפט האָבן גענוג מוט און טיפע איבערצייגונג קעדיי דאָס צו זאָגן אָפן סאָף 80־ער יאָרן. ניט אַלעמאָל אָבער האָט דער יונגער שאָלעם־אַלייכעם אַזויפיל מוט פאַרמאָגט. און דערפון האָט זיך גענומען דער היפּשער „מעהאַלעך״, וואָס האָט אָפּטמאָל אָפּגעטיילט שאָלעם־אַלייכעמס אינטימע באַציִונג צו זיין ראָמאַן „סטעמפּעניו״ פון יענער אָפיציעלער באַציִונג, וועלכע ער האָט פּראָקלאַמירט אין „נאָכוואָרט״ און פאָרוואָרט. דערפון האָבן זיך גענומען אויך אייניקע וואַקלענישן אין דער אופבויונג פונעם ראָמאַן. געשריבן האָט שאָלעם־אַלייכעם אין פאָרוואָרט, אַז דעם „ייִדישן גייסט״, די „נאַציאָנאַל־סימאָנים אונדזערע״ האָט ער געוואָלט באַווייזן אין דער געשטאַלט פון דער „ייִדישער טאָכטער ראָכעלע די שיינע, וואָס שפּילט די גרעסטע ראָליע אין דאָזיקן ראָמאַן״, אָבער אַ נאָמען געגעבן האָט ער דאָס ווערק לויטן נאָמען פונעם קלעזמער סטעמפּעניו, וואָס האָט דאָך געוויס ניט געזאָלט פאַרקערפּערן דעם „ייִדישן גייסט״ אינעם ראָמאַן. ער האָט אויך אין „נאָכוואָרט״ ניט געקענט בייקומען אָט דעם גרונט־ווידערשפּרוך אין זיין טעאָריע פון „ייִדישן ראָמאַן״. פון איין זייט דערקלערט ער, אַז ער שרייבט אַ סעריע ייִדישע ראָמאַנען מיט דעם ציל צו „דורכפירן פאַרביי זיי (די לעזער פון האַמוין־אַם—נ. א.) איינס נאָכס אַנדערע אַזעלכע מינים פאַרשוינען, וואָס אַפן ערשטן קוק זיינען זיי, דאַכט זיך, פּאָשעטע, גאָר געוויינלעכע מענטשלעך, נאָר אין טאָך אַריין, אַז מע וויל זיך צו זיי רעכט צוקוקן, זעט מען ערשט, אַז זיי זיינען ווי באַשאַפן עפּעס פון אַן אַנדער מין מאַטעריע״. און נאָך דאָ, אין זעלבן „נאָכוואָרט״ קאָן מען הערן, אַז דער „ייִדישער ראָמאַן״ האַלט זיך אַף דער אַפּאָלאָגיע פון דער „ייִדישער טאָכטער״ מיט איר „ייִדישער בעריעשאַפט״, מיט איר „ייִדישן העראָיִזם״.

און אָט צווישן דידאָזיקע צוויי טענדענצן וואַקלט זיך אַלעמאָל שאָלעם־אַלייכעם, ווען ער וויל באַשטימען, ווער איז דער הויפּט־העלד פון זיינע „ייִדישע ראָמאַנען״.

דידאָזיקע וואַקלענישן האָט שאָלעם־אַלייכעם, פאַרשטייט זיך, ניט פאַרענטפערט ניט מיטן פאָרוואָרט, ניט מיטן „נאָכוואָרט״ צו „סטעמפּעניו״. געבוירן געוואָרן אין דער קריזיס־צייט פון שאָלעם־אַלייכעמס יוגנטלעכן פּעריאָד, ווען דער יונגער קינסטלער האָט נאָך ניט געקענט פאַרענטפערן ניט פאַר זיך, ניט פאַר יענעם זיין קינסטלערישן מעטאָד — דעם הומאָר — האָט דער „ייִדישער ראָמאַן״ געגעבן אונדז נאָר די פאָרזעצונג פון אָט דעם קריזיס, ווען שאָלעם־אַלייכעם האָט שוין פון דער פראַגע וועגן מעטאָד געמוזט איבערגיין צו דער פראַגע וועגן עצעם־אינהאַלט פון זיין שאַפן. שאָלעם־אַלייכעמס פאָלקיזם איז נאָך אין

1 „נאָכוואָרט״ ז. 307.

אין זעלבן יאָר, ווען שאָלעם־אַלייכעם האָט דאָס געשריבן, האָט ער אָפּגעדרוקט זיין גראָטעסק „די אַסיפע״, וואָס זעט אויס ווי אַ מין קינסטלערישע אילוסטראַציע צו די ערשט־ציטירטע ווערטער וועגן „אונדזער העכערן קלאַס, וואָס מע רופט דאָס אָן: „אינטעליגענציע״. עס איז, אַגעוו, אויך די בייסיקסטע סאַטירע אַף די טוער פון דער כיבאַס־ציען־באַוועגונג.

יענער צייט געווען צופיל פּרימיטיוו, אַז ער, דער פֿאָלקיזם, זאָל קאָנען פּרעטענדירן אַף גרויסע רעכט. דעריבער האָט זיך באַקומען, אַז אין שאָלעם־אַלייכעמס טעאָריע פונעם „יידישן ראָמאַן" האָט דאָס „פֿאָלקיסטישע", דאָס, וואָס האָט דיקטירט די באַגייסטערטע באַציִונג צום קלעזמער סטעמפּעניו, ניט בייגעשטאַנען דעם דרוק פון נאַציאָנאַלער אַפּאָלאָגעטיק, וואָס האָט געפאָדערט עס זאָל אַפן ערשטן אָרט געשטעלט ווערן די „יידישע טאָכטער„ — ראָכעלע. און עס האָבן זיך באַקומען צוויי פּאַראַלעלע, אויסערלעך ניט־געבונדענע עלעמענטן פונעם „יידישן ראָמאַן": די פאַרקערפּערונג פון דער „מאַטעריע ייד" — ראָכעלע די שיינע, און די פאַרקערפּערונג פון „עפּעס אַן אַנדער מין מאַטעריע", ווי שאָלעם־אַלייכעם דריקט זיך אויס — דער קלעזמער סטעמפּעניו.

אָבער אַזוי איז עס געווען נאָר אין שאָלעם־אַלייכעמס טעאָריע פונעם „יידישן ראָמאַן". שאָלעם־אַלייכעם האָט באַוויזן אין דער קינסטלערישער פּראַקטיק פון זיין ערשטן „יידישן ראָמאַן" צו געפינען אַן אַנדער פאַרהעלטעניש צווישן די צוויי הויפּט־טענדענצן פון זיין ראָמאַן. ער האָט דידאָזיקע פאַרהעלטעניש געפונען אין גאַנג פון דער האַנדלונג, וואָס האָט גאָר אַף אַן נייעם אויפן פאַרבונדן די הויפּט־געשטאַלט פון „יידישן ראָמאַן". און אָט פון דער האַנדלונג דאַרפן מיר אָנהייבן אונדזער אַנאַליז פון „סטעמפּעניו".

VII

דער ראָמאַן „סטעמפּעניו" איז, ווי מיר ווייסן, געפּלאַנט געוואָרן אַף אַזאַ אויפן, אַז די האַנדלונג האָט ניט געזאָלט האָבן צו טון מיט יענע וויכטיקע געשעענישן, וואָס האָבן זיך אין די 80־ער יאָרן אָפּגעשפּילט אין דער יידישער סוויווע. ווען מע פאַרגלייכט „סטעמפּעניו" מיט ספּעקטאָרס „ראָמאַן אָן אַ נאָמען", „דער יידישער מוזשיק", אַפילע מיט שאָלעם־אַלייכעמס אייגענע ערשטע ראָמאַנען, דערזעט מען גלייך, אַז דאָ אין „סטעמפּעניו" האָט שאָלעם־אַלייכעם בעקיוון זיך אָפּגעזאָגט פון דעם מאַטעריאַל, מיט וועלכן עס האָט זיך באַשעפטיקט אין יענער צייט דער יידישער ראָמאַניסט. דער ראָמאַן „סטעמפּעניו" האָט געזאָלט שטיין אינגאַנצן אויסער דעם שטראָם פּאָליטיש־געזעלשאַפטלעכע באַוועגונגען פון די 80־ער יאָרן. שאָלעם־אַלייכעם וויל פאַרגעסן סיי אין די „אַסימיליאַטאָרס", סיי אין די „פּאַלעסטינצעס". ער איז אין יענער צייט געווען איבערצייגט, אַז „יעדע אידיי, ווי הייליק זי זאָל ניט זיין, קוים פאַלט זי אַריין צו אונדז מענטשן אין די הענט אַריין, אַזוי הייבט מען זי אָן צו קנעטן און קנייטשן, אַז זי מוז באַקומען אַ נאַרישע, לעכערדיקע זייט" [1].

און ער מאַכט דערביי א גאַנץ אַנטשיידענעם שריט. ער נעמט זיך אונטער שרייבן וועגן דעם קלעזמער סטעמפּעניו, וואָס איז, ווי ער שרייבט צו דובנאָוון, אַ „היסטאָרישע פּערזענלעכקייט". ער וויל ביכלאַל שרייבן דעם ראָמאַן אין דעם סטיל פון א ראָמאַן וועגן פּאַרצייטנס. ער שטרייכט עס גאַנץ אָפּט אונטער אין טעקסט פונעם ראָמאַן. אין איין אָרט טרעט דידאָזיקע קאַוואָנע אַרויס באַזונדערס בולעט. שאָלעם־אַלייכעם שילדערט די יידישע קלעזמער און שרייבט: „די יידישע קלעזמער — באַזונדערס אין יענע יאָרן, ווען יעדע יידישע מישפּאָכע האָט זיך געלעבט אין גאָטספאָרכטיקייט און אין יידיש פרומקייט — קאָן מען גלייכן צו אַ מין ציגיינער, אַ באַזונדער פאָלק" [2].

ווי מיר זעען, ווערט די גאַנצע האַנדלונג דאָ באַוווסטזיניק אָפּגערוקט אין דער פאַרגאַנגענהייט. עמעס, שאָלעם־אַלייכעם גיט אַפילע אָנצוהערן אין אַ בריוו צו דובנאָוון, אַז דאָס מיינט ער די צייט צוריק מיט אַ 20 יאָר, אָבער וויכטיק איז געווען ניט די ווייטע פאַרגאַנגענהייט, נאָר פאַרגאַנגענהייט איבערהויפּט. און דאָס איז ביז גאָר כאַראַקטעריסטיש

1 בריוו צו ראַווניצקי. „צ. א. פון ש״א" ז. 45.

2 סט. ז. 55.

פאַר שאָלעם־אַלייכעמס שטימונגען אין דער צייט פון „סטעמפּעניו". ער רייסט אָפּ פון דער קעגנוואַרט די האַנדלונג פונעם ראָמאַן, און אַף אַזאַ אויפן גלויבט שאָלעם־אַלייכעם זיך צו באַפרייען סיי פון דער „קאָפּיע פון דערווירקלעכקייט" און סיי פון דער „אידיי", וואָס הערשט אין אַרומיקן פּאָליטיש־געזעלשאַפטלעכן לעבן. זיין דאָרשט נאָך „פּאָעזיע", נאָך „פאַנטאַזיע" איז אַזוי גרויס, אַז ער וואָלט ביכלאַל איצט עפּשער וועלן באַהערשן די קונסט צו שאַפן „אָן אַ אידיי". אָבער קיין קונסט אָן אַ אידיי עקזיסטירט ניט אין דער וועלט. און דאָס לאָזט זיך גאַנץ גיך פילן אין דער האַנדלונג פונעם ראָמאַן „סטעמפּעניו". אָבער וועגן דעם — שפּעטער. דערווייל לאָמיר נאָכשפּירן ווייטער, ווי שאָלעם־אַלייכעם גייט שאַפן אַ ווערק, וואָס זאָל פירן „אינעם וועלטל, וואָס מע רופט: פּאָעזיע" [1].

אָפּגעריסן זיך פון אַקטועלע געזעלשאַפטלעכע פּראָבלעמען, בויט שאָלעם־אַלייכעם די האַנדלונג פון „סטעמפּעניו" לויטן מוסטער פונעם „לירישן ראָמאַן", וועלכן ער האָט זיך פירגענומען. עס דאַרף זיין אַ מין אידילישע פּאָעמע, ווו די האַנדלונג שפּילט זיך אָפּ אין פאַרצייטנס, אַפן פאָן פון אַ פּאַטריאַרכאַלן לעבנשטייגער.

פאַראַן אָבער אַ געפאַר, אַז אָט די אידיליע זאָל זיך צעפאַלן — דאָס קאָן געשעען דעמאָלט, ווען שאָלעם־אַלייכעם וועט זיך אָנשטויסן אָן דעם בילד פונעם „יידישן דאַלעס", וועלכן ער האָט נאָר וואָס געווידמעט אַ גאַנצע אָפּהאַנדלונג („דער יידישער דאַלעס אין די ווערק פון אונדזערע בעסטע פאָלקס־שריפטשטעלער" — געדרוקט אין „ייד. פאָלקסבלאַט" 1888). דער יונגער שאָלעם־אַלייכעם וויל אָט די געפאַר פאַרויסזען. ער מאַכט דעם צווייטן אַנטשיידענעם שריט אין „סטעמפּעניו". ער וויל אין „סטעמפּעניו" אויסמיידן צו געבן דעם עקאָנאָמישן הינטערגרונט פון די דערשיינונגען, וואָס ווערן דאָ געשילדערט.

„מאַזעפּעווקע איז אַ יידישע שטאָט, אַ שטאָט פון מיסכער, אַ פּאַרנאָסע־שטאָט" — דאָס איז דער איינציקער זאַץ, וואָס האָט געזאָלט אין דעם ערשטן וואַריאַנט פון „סטעמפּעניו" שילדערן די סאָציאַל־עקאָנאָמישע לאַגע פון יענער שטאָט, ווו עס קומט פאָר די האַנדלונג פון „סטעמפּעניו". אָבער דעמדאָזיקן זאַץ געפינען מיר ניט אין דעם שפּעטערדיקן וואַריאַנט פון „סטעמפּעניו", דעם, וואָס איז איצט פון אַלעמען אָנגענומען. קאָנטיק, אַז שאָלעם־אַלייכעם האָט זיך אַליין אַרומגעזען, ווי אומבאַדייטנדיק עס איז דערדאָזיקער זאַץ, ווי ווייניק ער שטימט מיטן אַלגעמיינעם כאַראַקטער פונעם דערציילערישן נוסעך אין „סטעמפּעניו" און ער האָט דעם זאַץ אַרויסגעוואָרפן.

וואָס־זשע נאָך האָבן מיר פאַר שטריכן צו דער שילדערונג פון דער עקאָנאָמישער לאַגע פון מאַזעפּעווקע? גאָרניט, אויב מ'זאָל ניט רעכענען אַ פּאָר צופעליקע שמועסן פון די מאַזעפּעווקער קרעמער וועגן זייער פּאַרנאָסע אָדער איין צופעליקע באַמערקונג צום סאָף פון ראָמאַן, ווו עס ווערט געשילדערט אַ שאַבעס־פאַרנאַכט: „אַלע מאַזעפּעווקער יידן האָבן אָפּגעמאַכט האַוודאָלע און האָבן געזונגען, ווי דער שטייגער איז, די „אליהו'ס", געזיפצט און געטראַכט, געדאַרט דעם מויעך אַף דער וויסטער פּאַרנאָסע..." [2]

קלאָר, אַז דאָס, וואָס דאָ איז געזאָגט וועגן פּאַרנאָסע, שטאַמט מער פון דער שפּראַךאינערציע, פון דער אַלגעמיין־אָנגענומענער ריידנסאַרט, איידער פון אַ קאָנקרעטער שילדערונג פון מאַזעפּעווקע. און דאָס זעען מיר אין דער שילדערונג פון אַלע עפּיזאָדן פונעם ראָמאַן [3].

1 „נאָכוואָרט" ז. 307.

2 סט. ז. 73.

3 אין דער הינזיכט איז באַזונדערס אינטערעסאַנט די סצענע פון דער כאַסענע, מיט וואָס עס הייבט זיך אָן „סטעמפּעניו". אַן ענלעכע שילדערונג פון אַ יידישער כאַסענע האָט שאָלעם־אַלייכעם געגעבן אין זיינע „בילדער פון באַרדיטשעווער גאַס" (1887), ר. ה. סאַכאַקל מיט איין יאָר פאַר דעם, ווי ער האָט אָנגעשריבן „סטעמפּעניו", ווען מע פאַרגלייכט אָט די צוויי שילדערונגען, זעט מען, אַז די מאַניר צו געבן דעם אומגעלומפּערטן „הו־הא" פון אַ קליינשטעטלדיקער כאַסענע באַהערשט שאָלעם־אַלייכעם שוין אין 1887 יאָר. אָבער דער שווערפּונקט פון דער כאַ-

דערקלערן דידאָזיקע דערשיינונג קאָן מען נאָר דאַן, ווען מע נעמט אין אַכט שאָלעם-אַלייכעמס שטימונגען סאָף 80-ער יאָרן און זיין בריוו צו דובנאָוון, ווו ער זאָגט זיך אָפּ פון זיין, שאָלעם-אַלייכעמס, „פריילעכן הומאָר". אָט דער „פריילעכער הומאָר" האָט פון לאַנג אָן שוין, נאָך פון מענדעלעס אָנהייב-צייטן, באַטייט ניט מער און ניט ווייניקער ווי קריטיק פון די סאָציאַל-עקאָנאָמישע באַדינגונגען אין דער יידישער סוויווע. און שאָלעם-אַלייכעם, וואָס האָט אָקאָרשט אין דער האַקדאָמע צו „סטעמפּעניו" געשוואָרן זיך צו זיין דעם „זיידנס" אַ טרייער איייניקל, איז אַזוי שטאַרק פאַרהיפּנאָטיזירט פון י. קאַמינערס וואָרענונג פון „קריטיק", אַז ער וויל אויסשליסן פון „סטעמפּעניו" די קריטיק פון עקאָנאָמישע פאַרהעלטענישן אין מאַזעפּעווקע.

מע קאָן מיט רעכט זאָגן: שאָלעם-אַלייכעמס גאַנצע קינסטלערישע עקזיסטענץ איז דאָסמאָל געהאַנגען אַף אַ האָר. וואָרום: די ראָמאַנטישקייט פונעם „בינטל בלומען" (1888), וואָס איז נאָך מער-ווייניקער געווען פאַרענטפערט דורך דעם ספּעציעלן זשאַנר פון לירישע מיניאַטורן, האָט דאָ, אין „סטעמפּעניו" — אַף אַ ברייטערן שעטעך פון אַ ראָמאַן — געקאָנט פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ צעשוומענער, סענטימענטאַלער „אידיליע", אַן אויסדרוק פון געזעלשאַפטלעכער איזאָלירטקייט און קינסטלערישער באַדנלאָזיקייט. שאָלעם-אַלייכעם האָט אָבער אויסגעמיטן אָט די געפאַר. אַוועקגייענדיק פון מענדעלעס שטייגער צו שילדערן אָפן און דייטלעך די עקאָנאָמישע פאַרהעלטענישן אין דער יידישער סוויווע, האָט ער דאָך באַצייטנס אַריבערגעטראָגן דעם שווערפּונקט אַף דער סאָציאַל-פּסיכאָלאָגישער שילדערונג, דאָרט ווו די קריטיק האָט אויסערלעך באַצויגן זיך נאָר אַף פּערזאָנען און האָט אינדערעמעסן באַרירט דעם גאַנצן אינערלעכן רעזשים פון דער יידישער סוויווע.

די בוילעטסטע פיגור אינעם ראָמאַן „סטעמפּעניו", אַף וועמען שאָלעם-אַלייכעם האָט אָנגעווענדעט די שאַרף פון אָט דער נייער אַרט שילדערונג, איז געווען פריידל, סטעמפּעניוס ווייב.

———

„סטעמפּעניו, ראָכעלע און פריידל — דאָס זיינען מיינע פאַרשוינען, די מעיוכאָסים, וואָס זיצן אויבן אָן אין בויד" — אַזוי שרייבט שאָלעם-אַלייכעם אין זיין האַקדאָמע צו „סטעמפּעניו". דאָס ציט שוין צו פון טכילעס אָן אונדזער אויפמערקזאַמקייט: ווי אַזוי איז עס פריידל, אַ דורכויס-נעגאַטיווע פיגור, אַריין צווישן די „מעיוכאָסים", די הויפּט-העלדן פון אָט דעם ראָמאַן, וואָס וויל געבן עפּעס „העכסט שיינס פון פאַנטאַסטישן מין"? אַן אַנדער פיגור, ווי ראָכעלעס מאַן, לעמאָשל, האָט שאָלעם-אַלייכעם אַזאַ געהויבן אָרט אינעם ראָמאַן ניט געוואָלט אַפּגעבן. דאָ קומען מיר אָבער צו אַ וויכטיקן פּונקט אין שאָלעם-אַלייכעמס צוגאַנג צו די העלדן פון זיין ראָמאַן.

סענע-שילדערונג אין די „בילדער פון באַרדיטשעווער גאַס" ליגט דאָך ניט אין אָט דעם „הו-האַ", נאָר אין עפּעס אַנדערש.

„— וואָס איז דאָס? וואָס הייסט דאָס? ווו בין איך? — פרעגט שאָלעם-אַלייכעם אין דער כאַסענע-שילדערונג פון 1887 — אָט דאָס הייסט אַ כאַסענע, אַ לעבנס-פאַרבינדונג פון צוויי יונגע מענטשן, וועלכע מע נעמט און מע לאָזט זיי אַרויס אַף דער גרויסער וועלט און מע זאָגט זיי: „פרו ורבו ומלאו את הארץ" — פרוכטעט און מערט אייך און פילט אָן דאָס לאַנד מיט קאַפּצאָנימלעך, מיט אומגליקלעכע באַשעפענישלעך, מיט איבעריקע מענטשלעך, וועלכע וועלן פון זייער זייט אויך צונעמען אַלע מיטלען צו פרוכטן זיך און צו מערן זיך און אָנצופילן דאָס לאַנד..."

פון דערדאָזיקער שטעלע, ווו עס פילט זיך נאָך אַזוי דייטלעך די ווירקונג פון מענדעלע מויכער-ספאָרים (זע „די קליאַטשע" קאַפּיטל XI), איז קלאָר, אַז מער ווי אַלץ ציט דאָ צו שאָלעם-אַלייכעמס אויפמערקזאַמקייט די פּראָבלעם פון „קאַפּצאָנימלעך", וואָס שטייט אין הינטערגרונט פון אַלע דערשיינונגען אַף באַרדיטשעווער גאַס. אומזיסט וועלן מיר זוכן אַזעלכע שטעלן אין „סטעמפּעניו". האָבנדיק צו טון אָפּטמאָל מיט די זעלבע דערשיינונגען, — וואָרום די באַרדיטשעווער גאַס איז אין פלוג דאָך ניט ווייט אַוועקגעגאַנגען פאָרויס פון דער מאַזעפּעווקער גאַס — מיידט שאָלעם-אַלייכעם סיסטעמאַטיש אויס אין „סטעמפּעניו" צו שילדערן דעם עקאָנאָמישן הינטערגרונט פונעם מאַזעפּעווקער לעבנשטייגער.

שאָלעם-אַלייכעם כאַראַקטעריזירט פריידלען גאַנץ קורץ: „דאָס יידישע ווייבל פריידל, מיט איר סאָכרישן גייסט און מיט איר ציטערן איבערן קערבל". ווען מע קוקט זיך אָבער צו צו שאָלעם-אַלייכעמס יוגנטלעכע ווערק, זעט מען, אַז צו אָט דעם „סאָכרישן גייסט" האָט ער אַרויסבאַוויזן אַ גאַנץ באַזונדערן אינטערעס. שוין אין די „בילדער פון דער באַרדיטשעווער גאַס" (1886) נעמט זיך שאָלעם-אַלייכעם שילדערן אָט דעם „סאָכרישן גייסט" פון אַ יידישער פרוי — צירעלע די צעלניקערן, וואָס ווערט באַ אים געשילדערט אין נעגאַטיווע טענער[1]. שאָלעם-אַלייכעם ווייזט אָן אין דערזעלבער סקיצע, אַז באַזונדערס בוילעט האָט אַזאַ פרוי געשילדערט „אונדזער גרויסער זשאַרגאָניסט" מ. ספּעקטאָר אין דער געשטאַלט פון שפּרינצעלען אין „ר' טרייטל" (דערשינען 1884). און ווירקלעך, מיר געפינען אין מ. ספּעקטאָרס שפּרינצעלען דעם עמעסן פּראָטאָטיפּ פון שאָלעם-אַלייכעמס פריידל פון ראָמאַן „סטעמפּעניו". ספּעקטאָר פּרוּווט אַפילע באַזונדערס באַטאָנען זיין נעגאַטיווע באַציונג צו שפּרינצעלען און ער גיט צו אין איין אָרט אַ כאַראַקטעריסטישע באַמערקונג, ווו ער וויל פאַרבינדן שפּרינצעלעס כאַראַקטער מיט דער פאַרדאָרבנקייט פון דער גאַנצער „קרעמערשער וועלט", ווי ער דריקט זיך דאָרט אויס[2].

שאָלעם-אַלייכעם באַמערקט אויך: „אונדזער פריידל האָט ביסלעכווייז איינגעפירט אַ גאַנצע קראָם באַ זיך אין שטוב און איז געוואָרן אַ רעכטע סויכערטע גלייך מיט אַלע מאַזעפּעווקער קרעמערקעס..."

באַ שאָלעם-אַלייכעמען ווערט פריידל אַף אַן אַנדער אויפן — אַף אַ מער קינסטלערישן — אויך אַ מין צענטער פון דער „קרעמערישער וועלט" אין „סטעמפּעניו". דאָס פילט זיך אין דעם, ווי אַזוי שאָלעם-אַלייכעם פירט זי צונויף מיט פאַרשיידענע פיגורן פון זיין ראָמאַן. די ערשטע, וועמ עס טרעט צו נאָענט צו פריידלען, איז ראָכעלעס שוויגער, דוואָסי-מאַלקע. די פּסיכאָלאָגישע דערנעענטערונג פון די צוויי געשטאַלטן איז דורכגעפירט מיט אַזאַ מייסטערשאַפט, אַז ווו דוואָסי-מאַלקע זאָל נאָכדעם ניט דערשיינען, דערזעט מען שוין אַף איר דעם אָפּגלאַנץ פון יענעם „סאָכרישן גייסט", וואָס איז אָקאָרשט געגעבן געוואָרן אין דער געשטאַלט פון פריידלען[3].

מיר וועלן זיך ניט אָפּשטעלן געניי אַף די אַלע עפּיזאָדן, וואָס באַווייזן וואָס פאַר אַ גרויסן קאָנצענטרישן קרייז שאָלעם-אַלייכעם האָט געפּרוּווט אָנצייכענען אַרום דעם „סאָכרישן גייסט" אין „סטעמפּעניו". פאַר אונדז איז נאָר וויכטיק געווען אָנצוּווייזן, אַז איגנאָרירנדיק די עקאָנאָמישע פאַקטאָרן פון מאַזעפּעווקער לעבנשטייגער, האָט שאָלעם-אַלייכעם דאָך ניט געקאָנט אויסמיידן אָנצורופן באַם נאָמען יענעם סאָציאַל-פּסיכאָלאָגישן דורכשניט, אַף וואָס ס'האָט זיך געהאַלטן די טראַדיציע פון מאַזעפּעווקער לעבנשטייגער. געהייסן האָט דאָס אַף שאָלעם-אַלייכעמס דעמאָלטיקער שפּראַך: „דער סאָכרישער גייסט".

---

1 שאָלעם-אַלייכעם: בילדער פון באַרדיטשעווער גאַס" ייד. פ"ב 4 № 1886.

2 „ר' טרייטל" ז. 73. אין 1886-טן יאָר קומט מ. ספּעקטאָר ווידער צו מאָלן אַזאַ געשטאַלט פון א „סאָכרישן גייסט". דאָס איז לייטשע אין דער דערציילונג „א וועלט מיט קליינע וועלטעלעך" (פּעטערבורג 1886). פּונקט ווי אין „ר' טרייטל" ווערט אויך דאָ אַקעגנגעשטעלט די „פּאָזיטיווע" געשטאַלט פונעם שוואָכלינג — דעם מאַן, אַנקעגן דעם „סאָכרישן גייסט" פון דער פרוי. דיזעלבע סכעמע האָט, ווי באַוווּסט, שאָלעם-אַלייכעם געלייגט אין גרונט פונעם ראָמאַן „סטעמפּעניו".

3 מיר האָבן דאָ, אַגעוו, איינס פון די באַליבטסטע מיטלען באַ שאָלעם-אַלייכעמען, ווען ער ציט ווייטע פּאַראַלעלן פון דער אָדער יענער צענטראַלער פיגור אין אַ גרעסערן ווערק. געוויינלעך טוט ער עס אַזוי. ער מערקט אָן די צענטראַלע פיגורן, די „מעיוכאָסים", ווי ער רופט זיי אָן אין דער האַקדאָמע צו „סטעמפּעניו", ער זוכט צו פאַרקערפּערן אין יעדן פון די „מעיוכאָסים" א בוילעטע סאָציאַל-פּסיכאָלאָגישע קאַטעגאָריע און נאָכדעם, ווען עס קומט אויס צו שילדערן אין דעם ווערק פיגורן פון צווייטן ראַנג, טוט שאָלעם-אַלייכעם גיט מער נאָר ער מאַכט זיי ענלעך צו דעם אָדער יענעם פון די „מעיוכאָסים". אַזוי אַרום באַקומען מיר אַ ריי פּאַראַלעל-געשטאַלטן, וואָס פאַרפילפאַכיקן די וויכטיקסטע מאָטיוון פונעם ווערק.

פאַר אונדז איצט, ווען מיר האָבן שוין פאַר די אויגן שאָלעם־אַלייכעמס קלאַסישע מענאַכעם־מענדל־געשטאַלט, ווי אויך די גאַנצע גאַלעריי געשטאַלטן, וואָס דאַרפן פאַרקערפּערן דעם „סאָכרישן גייסט", איז עס געוואָרן קימאַט ווי נאַטירלעך צו זען אין שאָלעם־אָלייכעמס קונסט דעם שטענדיקן געראַנגל מיטן „סאָכרישן גייסט". מע דאַרף אָבער ניט פאַרגעסן, אַז שוין אין „סטעמפּעניו" („קאַנטאָר־געשעפט" איז אין דער הינזיכט געווען בלויז אַ שוואַכער עסקיז) האָט זיך שאָלעם־אָלייכעם באַגעגנט מיט אָט דער וויכטיקער, מע קאָן זאָגן, לעבנסבאַשערטער טעמע זיינער.

און אָט פון דעם „סאָכרישן גייסט" הייבט שאָלעם־אַלייכעם אָן אויך אין דער שילדערונג פון דער צווייטער קאַטעגאָריע געשטאַלטן, די אייגנטלעכע העלדן פונעם ראָמאַן: ראָכעלע און סטעמפּעניו.

שאָלעם־אַלייכעם האָט אָנגענומען אַלע מיטלען, קעדיי פּסיכאָלאָגיש צו מאָטיווירן ראָכעלעס ליבהאָבן סטעמפּעניון, און אין גאַנג פונעם ראָמאַן האָט ער אָפּטמאָל אומגעקערט זיך צו איין וויכטיקן מאַמענט. ער האָט געזוכט פּסיכאָלאָגיש צו דערנעענטערן די צוויי געשטאַלטן דורך זייער באַגאַבטקייט. די מיטלען זיינען דערביי באַ שאָלעם־אַלייכעמען גאַנץ פּרימיטיוו. ראָכעלע ווערט געשילדערט ווי אַ רייכער געמיט, מיט צוגעלאָזנקייט צו מענטשן, מיט אַ כוש פאַר פרעמדע ליידן — דאָסזעלבע ווייסן מיר אויך וועגן סטעמפּעניו. מיר זעען אויך אַף שריט און טריט, ווי ביידע העלדן ווערן דערנעענטערט דורך אַ געוויסער ראָמאַנטישער באַציִונג צום לעבן (סטעמפּעניו האָט ליב דערציילן מייסעס — ראָכעלע האָט ליב הערן מייסעס), ענדלעך, ווערט אויך אונטערגעשטראָכן דאָס אַרטיסטישע אין ביידע העלדן (ראָכעלע האָט געזונגען, מ'האָט אַפילע געשמועסט פון אַ „טאַלאַנט"). כאַראַקטעריסטיש איז דאָס אַלעס, ווי אַ באַווייז, אַז שאָלעם־אַלייכעם האָט זיין ראָמאַן געבויט אַף דער האַנדלונג צווישן צוויי באַגאַבטע נאַטורן. נאָר אָט טרעטן די צוויי באַגאַבטע נאַטורן אַרויס ניט אין זייער באַציִונג צווישן אַנאַנדער, נאָר אין דער באַציִונג פון יעדן איינעם צו זיין סוויווע. און שאָלעם־אַלייכעם גייט אויך דאָ לויט זיין ליניע פון פּסיכאָלאָגישער דערנעענטערונג. ער דערנעענטערט זיינע הויפּט־העלדן אויך דערמיט, וואָס ביידע געפינען זיי זיך אונטערן דרוק פונעם מאַזעפּעווקער אַרום[1]. און אָט דערפון שטאַמט דער דראַמאַטיזם אין דער האַנדלונג פון „סטעמפּעניו": ס'זיינען דאָ געגעבן געוואָרן צוויי באַגאַבטע נאַטורן, וואָס ווערן אונטערגעדריקט אין דער מאַזעפּעווקער סוויווע, ווו עס הערשט דער „סאָכרישער גייסט".

VIII

אינעם פאָרוואָרט צו „סטעמפּעניו" דערציילט אונדז שאָלעם־אַלייכעם, ווי ער האָט אין מענדעלעס אַ ווערק („דער פּריזיוו") „באַגעגנט פאַרבייגייענדיק דעם נאָמען סטעמפּעניו מיט אַ פּלעשעלע ליבע־טראָפּן", ווי דאָס האָט אַף אים, שאָלעם־אַלייכעמען, געווירקט און וויאַזוי ס'איז אַדאַנק דערדאָזיקער אָנצוהערעניש אין מענדעלעס אַ ווערק באַשאַפן געוואָרן דער

1) דערדאָזיקער מאָמענט איז באַזונדערס בוילעט אויסגעדריקט אין דער ערשטער רעדאַקציע פון „סטעמפּעניו", ווו מיר הערן ווי סטעמפּעניו רעדט צו זיך אַליין:

„לאָז זי נאָר אַרויסגיין, ראָכעלע, אַהער צו מיר, איך וועל מיט איר איבערשמועסן מיקויעך אַלץ, איך וועל איר אויפדעקן מיין פאַרביטערט האַרץ... מיר וועלן שוין צוטראַכטן אַן אייצע, ווי אַזוי צו מאַכן, אַז מיר זאָלן ביידע באַפרייט ווערן און פאַרבינדן זיך אַף אייביק — אייביק! איך וועל זי אָנלערנען, מיין צאָרע, מיין פּוראָניעס, איך וועל איר וויזן, ווי אַזוי צו טרעטן יענעם מיט די פיס... לאָז זי נאָר קומען אַהער, ראָכעלע, זי וועט געוויס קומען. איך וועל איר באַלד אויסזאָגן אַלעס, וועל קיין שיעס ניט מאַכן און איר אַן אייצע געבן, וויאַזוי צו פּאָטער ווערן פון איר כניאָק מיטן סאַמעטן קאַשקעטל און וויאַזוי צו זיין מיינע, מיינע!" (סט. 73).

בעיסן איבעראַרבעטן „סטעמפּעניו" אין 1903־טן יאָר האָט שאָלעם־אַלייכעם דורכויס אויסגעמיטן לענגערע מאָנאָלאָגן — האָט ער אויך דעם מאָנאָלאָג אַרויסגעוואָרפן.

ראָמאַן „סטעמפּעניו". דערדאָזיקער עפּיזאָד פירט אונדז אַפּן בעסטן אויפן אַריין אין דער באַטראַכטונג פון שאָלעם־אַלייכעמס סטעמפּעניו־געשטאַלט.

ווי שאָלעם־אַלייכעם האָט עס באַמערקט, האָט מען די סטעמפּעניו־געשטאַלט באַ מענדעלען געקאָנט באַגעגענען נאָר „פאַרבייגייענדיק"[1]. סטעמפּעניו אין מענדעלעס אויפפאַסונג האָט ביכלאַל ניט געקאָנט ווערן אַ הויפּט־העלד פון אַ גרעסערן ווערק. אונטער סטעמפּעניוס געשטאַלט שטייט ניט באַ מענדעלען קיין שום באַדייטנדיקע לעבנס־דערשיינונג. עמעס, מענדעלע האָט אַמאָל געקאָנט אָפּשטעלן זיין אויפמערקזאַמקייט אַף אַ געשטאַלט פון אַזאַ „נידעריקער" אָפּשטאַמונג, ווי פּישקע. דער קרומער. אָבער פּישקע דער קרומער האָט דערמיט דאָך געמוזט אויסנעמען באַ מענדעלען, וואָס ער האָט סימוואָליזירט די גרויסע, די אַלמעכטיקע „יידישע טאָרבע", דעם גאַנצן סאָציאַל־עקאָנאָמישן דורכשניט פונעם פאַרצייטיקן יידישן לעבנשטייגער. פאַר שאָלעם־אַלייכעמס ראָמאַנטיש־באַפאַרבטע שטימונגען פון די 80־ער יאָרן איז געווען זייער כאַראַקטעריסטיש, ווען ער האָט אין זיין אָפּהאַנדלונג וועגן דער ערשטער אויסגאַבע פון „פּישקע דער קרומער"[2] (ווי ס'איז באַוווסט, זיינען אין יענער אויסגאַבע די נאַטור־שילדערונגען ווי ביכלאַל דער „פּאָעטישער" עלעמענט נאָר קאָם־קאָם געווען אָנגעמערקט) געוואָלט דערווייזן, אַז אין דעם בוך געפינט זיך „ליבע און פּאָעזיע". אַנדערש אָבער האָט זיך פאָרגעשטעלט די זאַך מענדעלע, וואָס האָט אַלעמאָל געטראַכט, אַז אין „פּישקע דעם קרומען" ליגט דער שווערפּונקט אין די „שמאַטעס און פוילער סכוירע" און ניט אין דער פּאָעטיזירטער פּישקע־געשטאַלט. נאָך ווייניקער האָט באַ מענדעלען געקענט אויסנעמען שאָלעם־אַלייכעמס פּרווו צו פּאָעטיזירן דעם קלעזמער „סטעמפּעניו". די געשטאַלט סטעמפּעניו האָט אין מענדעלעס אויגן ניט געהאַט קיין שום באַדייטנדיקע קינסטלערישע פונקציע. דער יונגער שאָלעם־אַלייכעם האָט, לעמאָשל, געהאַלטן, אַז דאָס וויכטיקסטע אינעם ראָמאַן איז סטעמפּעניוס ליבע, אַרום דעם האָט ער געוואָלט אויפבויען די גאַנצע פּאָעטיזאַציע פון דער קלעזמער־געשטאַלט. מענדעלע האָט אָבער נאָך באַלד באַם דערשיינען פון „סטעמפּעניו" געשריבן וועגן דעם ווערק אין אַ בריוו צו שאָלעם־אַלייכעמען: „ווו איר באַשרייבט דאָס לעבן איז אַ פאַרגעניגן צו לייענען. ס'איז דאָ וויץ, הומאָר. אָבער ווו איר שפּילט א ליבע — קומט אויס גאָרניט"[3]. און אָט די מיינונגספאַרשיידנקייט האָט זייער פיל צו זאָגן וועגן דעם יונגן שאָלעם־אַלייכעמען.

דאָס האָט באַטייט, אַז שאָלעם־אַלייכעם מוז, גייענדיק צו זיין אייגענער „סטעמפּעניו"־געשטאַלט, אָפּראַמען פון וועג די אויפאַסונג, וואָס האָט געהערשט באַ מענדעלען.

וואָרום מענדעלע האָט נאָך געקענט פאַרבלייבן אייניק מיט שאָלעם־אַלייכעמען קאָלזמאַן דער לעצטער האָט גע‎דרונגען, אַז קיין עמעסע העלדן פאַר אַ יידישן ראָמאַן לאָזט זיך ניט געפינען אין דער יידישער אינטעליגענץ. דידאָזיקע באַציִונג צו דער יידישער אינטעליגענץ איז אָבער באַ שאָלעם־אַלייכעמען אין די 80־ער יאָרן געווען ענג פאַרבונדן מיט דעם גלויבן אין די שאַפנדיקע קויכעס פון דער פאָלקס־מאַסע. און אַזוי ווייט האָט מענדעלע דעמאָלט ניט געקאָנט גיין.

מאַכן אַזאַ געשטאַלט ווי סטעמפּעניו פאַרן הויפּט־העלד פון אַ גרעסערן ווערק, אָנרופן דאָס ווערק לויט זיין נאָמען האָט געהייסן אַוועקשטעלן אין צענטער פון דער אַלגעמיינער אויפמערקזאַמקייט אַ נייע פּראָבלעם — די פּראָבלעם פון שאַפנדיקע קויכעס, וואָס זיינען פאַרבאָרגן אין דער „נידעריקסטער" שיכט פון דער יידישער פאָלקס־מאַסע. און אָט דערפון

1 צו דער סטעמפּעניו־געשטאַלט האָט מענדעלע זיך אומגעקערט נאָכאַמאָל אין זיין „בעמק הבכא", וואָס האָט זיך גענומען דרוקן שוין אין אָנהייב XX י"ה. אויך דאָרט איז סטעמפּעניו פאַרבליבן ניט מער ווי אַן עפּיזאָדישע געשטאַלט.

2 „דער יידישער דאַלעס".... פ"ב. ביילאַגע צו 39 № 1888.

3 זע ווייטער אין דער אָפּטיילונג „דאָקומענטן און מאַטעריאַלן" — מענדעלעס בריוו.

הייבט זיך אָן דאָס אייגענע אין שאָלעם-אַלייכעמס צוגאַנג צו דער „היסטאָרישער פּערזענלעכקייט" — דעם קלעזמער סטעמפּעניו.

ס'וואָלט געוויס זיין אַ גוזמא, ווען מיר וואָלטן אָנעמען, אַז שאָלעם-אַלייכעם איז צוגעגאַנגען צו דער הויפּט-פּראָבלעם, וואָס שטייט הינטער דער געשטאַלט פון סטעמפּעניו, דורכויס באַוווסטזיניק און אַנטשלאָסן. מיר האָבן שוין אויבן אָנגעוויזן, אַז דער יונגער שאָלעם-אַלייכעם האָט נאָך ניט געהאַט גענוג מוט און אינערלעכע איבערצייגונג צו שטעלן דעם טראָפּ פונעם „יידישן ראָמאַן" אויסשליסלעך אַף דער געשטאַלט פונעם קלעזמער סטעמפּעניו. דער פאַקט גופא, וואָס סטעמפּעניו איז אַ געשטאַלט, וועלכע שטייט אַפן שוועל פון אונטערוועלט, שרעקט נאָך אָפּ דעם יונגן שאָלעם-אַלייכעמען. שאָלעם-אַלייכעם האָט מוירע אָנטרויען זיין העלד „סטעמפּעניו" יענע קריטישע באַציִונג צום מאַזעפּעווקער לעבנשטייגער, וועלכע ער האָט, ווי מיר וועלן עס שפּעטער זען, אָנגעטרויט ראָכעלען. שאָלעם-אַלייכעמס פאָלקיזם האָט נאָך דערוף ניט געוואַגט. דערפאַר קומט אויס, אַז סטעמפּעניו ווערט באַ שאָלעם-אַלייכעמען גענומען קימאַט אויסער זיינע באַציִונגען צום מאַזעפּעווקער אַרום. מיר האָבן אינעם ראָמאַן נאָר איינצלנע שטריכן, וואָס דאַרפן כאַראַקטעריזירן די סאָציאַלע פאַרהעלטעניש צווישן דער קלעזמער-סוויווע און דער איבעריקער מאַזעפּעווקער באַפעלקערונג [1]. אָבער אויך אין דער קליינער מאָס, ווי דאָס איז אין „סטעמפּעניו" געשילדערט געוואָרן, האָט עס דאָך געמוזט פירן צו אַ קינסטלערישע אַנטקעגנשטעלונג פון סטעמפּעניוס סוויווע און ראָכעלעס סוויווע. אין גאַנג פון דער האַנדלונג קומט פאָר אַזוי, אַז מיר זעען פאַר זיך מער ווי אַלץ ניט די איזאָלירטע געשטאַלטן פון ראָכעלען און סטעמפּעניון, נאָר גראַדע דאָס, וואָס פאַרבינדט זיי, וואָס דערנעענטערט זיי אין פיל פּסיכאָלאָגישע באַריר-פּונקטן. די אַנטוויקלונג פונעם ראָמאַן האָט אַנטבלויזט פריער פאַר אַלץ דעם סאָציאַלן מאָמענט אין די באַציִונגען צווישן ראָכעלען און סטעמפּעניון. און אָט דער סאָציאַלער מאָמענט האָט זיך מאַניפעסטירט דערין, וואָס די טראַדיציאָנעלע פיגור פון דער נעגידיש-באַלעבאַטישער סוויווע מוז אין איר קאָנפליקט מיטן רעזשים פון איר אייגענער סוויווע זיך סאָלידאַריזירן מיט די פאַרלאַנגען פונעם העלד פון „האַמוין-אם". ווי פלייסיק שאָלעם-אַלייכעם זאָל ניט האָבן פאַרטושירט אינעם פינאַל פונעם ראָמאַן אָט די פאַרהעלטעניש צווישן ראָכעלען און סטעמפּעניו, איז דאָך אין זיין קינסטלערישן באַוווסטזיין פון דעם

1 אין ערשטן וואַריאַנט פון „סטעמפּעניו" איז געווען אַ קאַפּיטל (XXI), ווו שאָלעם-אַלייכעם האָט זיך געפּרוווט אָפּשטעלן אַף די באַציִונגען צווישן סטעמפּעניו און די מאַזעפּעווקער שטאָט-באַלעבאַטים.

„מייסטנס — דערציילט שאָלעם-אַלייכעם וועגן סטעמפּעניון — איז אים געגאַנגען גוט צוליב זיין נאָמען, וואָס ער האָט זיך געקויפט באַ דער וועלט און צוליב זיין גוט האַרץ מיט זיין מילדן כאַראַקטער. אַ יידן אַ טויווע טון: העלפן אַ גוטן ברודער — דאָס איז באַ סטעמפּעניון געווען דאָס כאַיעס; ער האָט קיינמאָל ניט אָפּגעזאָגט קיין מענטשן אין קיין זאַך, סיי ער האָט יאָ געקאָנט, סיי ניט — צוזאָגן האָט ער צוגעזאָגט יעדן. — סטעמפּעניו, — בעט אַ ייד באַ אים אַ באַקאָשע — ר' סטעמפּעניו, סערצע! איר זיינט דאָך יאָ אַ כאָשעוו באַם פּאָריץ, טאָמער וואָלט איר געפּויעלט באַ אים די אַרענדע פון מיין איידעמס וועגן?

— אָך, מיטן גרעסטן קאָוועד! ס'אַ שיילע אַביסל, צי איך בין כאָשעוו באַם פּאָריץ? יענער וועט פאַר מיר קיין זאַק באָרשטש ניט אַוועקגעבן. און ווער שמועסט — די פּריצע — זי איז גאָר נאָך מיר די קאַפּאָרע! זייט זיכער, ס'וועט זיין רעכט!

און אויב סטעמפּעניו האָט נאָר ניט פאַרגעסן, האָט ער געוויס געפּויעלט באַם פּאָריץ די אַרענדע און אַנדערע טויוועס פאַר יעכידים און אַמאָל פאַרן קלאַל אויך. דער כיסאָרן איז נאָר געווען, וואָס ער האָט געהאַט אַ קורצן זיקאָרן, זייער אַ קורצן זיקאָרן, און מאַכמעס ער האָט אַלעמען צוגעזאָגט. דערום האָט ער ניט יעדן מעקאַיעם געווען..." (סט. 71).

קאָנטיק, אַז שאָלעם-אַלייכעם האָט שפּעטער, אין 1903-טן יאָר, אַרומגעקוקט זיך, ווי אומבאַהאָלפן ס'איז דאָ די אידעאַליזאַציע פון סטעמפּעניוס „גוט האַרץ מיט זיין מילדן כאַראַקטער" און ער האָט די גאַנצע שטעל אַרויסגעוואָרפן.

מאָמענט אָן איינגעשניטן געוואָרן אַ נייער און גענוג טיפער קאַרב. דער פּרימיטיווער „פאָלקיזם" האָט אומבאַמערקטערהייט גערוקט זיך פאָרויס, געגאַנגען צו נייע פּרוון.

און דערין באַשטייט די גרויסע באַדייטונג, וואָס די געשטאַלט פונעם קלעזמער סטעמפּעניו האָט געהאַט פאַר דער וויטערדיקער אַנטוויקלונג פון שאָלעם-אַלייכעמס שאַפן.

מ'טאָר דערביי אָבער ניט פאַרזען, אַז דער גרעסטער טייל פון די קינסטלערישע מאָטיוון, וואָס האָבן זיך געשפּינט אַרום דער געשטאַלט פון סטעמפּעניו, האָבן באַקומען זייער פאַרקערפּערונג ערשט אין די שפּעטערדיקע ווערק באַ שאָלעם-אַלייכעמען. מיר ווייסן, אַז שאָלעם-אַלייכעם אַליין ווייזט אָן אַף „יאָסעלע סאָלאָוויי" און „בלאָנזנדע שטערן", ווי אַף דער וויטערדיקער פאַרקערפּערונג פון יענעם טיפּ ראָמאַן, וואָס ער האָט זיך צום ערשטן מאָל פירגענומען צו שאַפן אין „סטעמפּעניו". פאַר אונדז איז אָבער אינטערעסאַנט דאָ אומצוקוקן זיך אויך אַף אַ ווערק, וואָס איז דירעקט געשריבן „אַלאַ סטעמפּעניו". שאָלעם-אַלייכעם האָט אַזאַ ווערק אָנגעשריבן אין 1903-טן יאָר. ס'האָט געהייסן „מאָשקעלע גאַנעוו" [1]. די ענלעכקייט צווישן „סטעמפּעניו" און „מאָשקעלע גאַנעוו" זעט זיך קוידעמקאָל אינעם צוגאַנג צו די העלדן פון „האַמוין-אם".

ביידע ראָמאַנען האָבן געזאָלט דערציילן וועגן דעם, ווי אַזוי דאָרטן, באַ דער שוועל פון אונטערוועלט אָדער שוין גאָר „אַפן דעק" בליט אויף דער געפיל פון ליבע, וואָס איז אַזוי פרעמד דעם גאַנצן מאַזעפּעווקער לעבנשטייגער [2], מיט איין אונטערשייד נאָר: אין „מאָשקעלע גאַנעוו" איז דער עלטערער שאָלעם-אַלייכעם שוין אימשטאַנד געווען טיפער איינטראַכטן זיך אין די סאָציאַלע פאַרהעלטענישן אַרום זיין העלד.

אַלס רעזולטאַט דערפון איז געקומען דאָס קאַפּיטל, וואָס הייסט: „ער טראָגט אַ סינע אַף די מאַזעפּעווקער יידן און איז גערעכט". מיר דערוויסן זיך אין דעם קאַפּיטל, אַז מאָשקע גאַנעוו איז באַ זיך אין מאַזעפּעווקע „ניט מער ווי אַ „לא יבא בקהל", וואָס קיינער וויל זיך מיט אים ניט מעשאַדעך זיין, נאָר אַז מ'האָט באַדאַרפט צו אים אָנקומען, פלעגט מען אים כאַנפענען, קריכן אונטער די נעגל". מיר דערוויסן זיך אויך וועגן מאָשקע גאַנעוו, אַז „אַלע מאַזעפּעווקער יידן מיטן נאָגיד איינעם האָבן באַ אים געהאַט אַ ווערט, ווי ער אַליין האָט געזאָגט, פון איין אויסגעבויגענעם צוואָק אין אַן אַלטער פּאָדקאָווע. פונדעסטוועגן האָט ער געטראָגן אַף זיי אַסאַך פאַרדראָסן" [3].

שאָלעם-אַלייכעם שטעלט זיך געניי אָפּ אַף די „פאַרדראָסן", וואָס דער אונטערוועלטמענטש, מאָשקע גאַנעוו, — אין פלוג, דער עמעסער פּראָטאָטיפּ פון שאָלעם אַשס „מאָטקע גאַנעוו" — האָט צום מאַזעפּעווקער קאָהאָל.

מיר זעען דאָ, ווי די סאָציאַלע אידייע רייסט זיך צום אויסדרוק — האַגאַם אין אַ גאַנץ פּרימיטיווער פאָרם — דורך אַלע באַוועגונגען פון דער אונטערוועלט-געשטאַלט, מאָשקעלע גאַנעוו. אָבער דאָס איז שוין געווען אין 1903-טן יאָר. דער יונגער שאָלעם-אַלייכעם איז

1 אין אַ בריוו צו ספּעקטאָרן פון 1903 שרייבט שאָלעם-אַלייכעם: „זאָלסט ווייסן, וואָס פאַר אַ מאַטאָנע איך שיק דיר — ביסט עס גאָרניט ווערט! אַ נייעם ראָמאַן, אַלאַ „סטעמפּעניו". נאָר אַסאַך קירצער, צעשלאָגן אַף 18 קלייזע קאַפּיטלעך מיטן נאָמען „מאָשקעלע גאַנעוו" („ש"א בוך" ז. 198).

2 אין „מאָשקעלע גאַנעוו" האָט שאָלעם-אַלייכעם דידאָזיקע טענדענץ אויסגעדריקט אָפן:

„אויב ס'איז געווען אין מאַזעפּעווקע, שרייבט שאָלעם-אַלייכעם, צווישן יידן איינער אַזעלכער, וואָס האָט ליב געהאַט בעעמעס אָן שום כעשבן און אָן שום האָפענונג — איז דאָס געווען מאָשקעלע גאַנעוו".

אין „סטעמפּעניו" פילט זיך דידאָזיקע טענדענץ — האַגאַם ניט אַזוי שאַרף אַרויסגעזאָגט — אין פיל שטעלן פונעם ראָמאַן, באַזונדערס אינעם לעצטן קאַפּיטל. כאַראַקטעריסטיש, אַז אין דער ערשטער רעדאַקציע האָט זיך דער ראָמאַן „סטעמפּעניו" אויסגעלאָזט מיט פאָלגנדיקע ווערטער:

„אויב סטעמפּעניו האָט אַמאָל ליב געהאַט בעעמעס, איז זיין ליבע צו ראָכעלען געווען זיין איינציקע ליבע, די ערשטע און די לעצטע".

3 מ. ג. 15.4

אין דער שילדערונג פון סטעמפעניו, וואָס איז, אייגנטלעך, אויך געווען אַ „לא יבא בקהל" אין מאַזעפעווקע, אַזוי ווייט ניט געגאַנגען. ער האָט נאָר באַוויזן מיט זיין גרויסער אינטואיציע צו געפינען אין דער יידישער מאַסע אַזאַ געשטאַלט, ווי סטעמפעניו, פאַרקערפערן זי אין דער פולער מאָס האָט זיך דעם יונגן שאָלעם־אַלייכעמען נאָך ניט איינגעגעבן. די באָוואַטאַרישקייט, וואָס האָט געשטעקט אין דער אידייע צו נעמען אַ העלד פון „המוין־אַם", איז, קאָנטיק, געווען נאָך איבער די קויכעס פאַר דער יונגן שאָלעם־אַלייכעמען. באַ זיינע דעמאָלטיקע ראָמאַנטישע שטימונגען האָט זיך שאָלעם־אַלייכעמען געדאַכט, אַז זיין צוגאַנג צו סטעמפעניו דאַרף זיך האַלטן אַף באַגייסטערונג, באַוווּנדערונג, מיט איינעם וואָרט, באַ דער אידעאַליזאַציע פון סטעמפעניון, דעם „יידישן פאַגאַניני", ווי שאָלעם־אַלייכעם האָט אים שפּעטער געוואָלט אַ נאָמען געבן. שאָלעם־אַלייכעם האָט אין אַזאַ טאָן פון אידעאַליזאַציע בענומען שילדערן סטעמפעניון. ער האָט אים געגעבן „שוואַרצע ברענענדיקע אויגן", אַ „לאַנגע שוואַרצע פּאַטלע", אַ „ליכטיק פּאָנים", וואָס האָבן געדאַרפט שטימען מיט זיינע „קישעפדיקע געזאַנגען און וווּנדערלעכע מעלאָדיען", אָבער שוין גאָר גיך נאָך אין אָנהייב פונעם ראָמאַן הייבט זיך אָן ברעכן שאָלעם־אַלייכעמס טאָן אין דער שילדערונג פון סטעמפעניו. שאָלעם־אַלייכעם האַלט זיך ניט איין באַ דער אופאַסונג פון אידעאַליזאַציע. שאָלעם־אַלייכעמס איינגעבוירענער הומאָר מאַכט כאָרעוו די געפּלאַנטע אידעאַליזאַציע פון סטעמפעניון, רייסט אַרונטער דעם פּאַטעטישן טאָן.

צוגיין צו סטעמפעניון, דעם העלד פון „המוין־אַם", אַזוי ווי ער איז שפּעטער צוגעגאַנגען צו טעוויען דעם מילכיקן, קאָן נאָך דער יונגער שאָלעם־אַלייכעם ניט. ער קאָן נאָך ניט געפינען דעם קינסטלערישן אויסדרוק פאַר יענער באַזונדערער אַרט העלדישקייט פון „פּאָשעטע, גאָר געוויינלעכע מענטשלעך", וואָס קאָן זיך אַרויסווייזן אין טאָגטעגלעכן האַנדלען און וואַנדלען, אין אויסערלעך־אומבאַמערקטע מייַסים. דער כאַראַקטער פון אַ פאָלקסמענטשן, אַ מאַסנמענטש, איז נאָך מיט זיבן שלייערן פאַרשטעלט פונעם יונגן שאָלעם־אַלייכעמען. שאָלעם־אַלייכעם קאָן פון זיין סטעמפעניו ניט מאַכן עפּעס מער, ווי אַ כאַסענע־העלד, אַ געגנטלעכן, אַזוי צו זאָגן, עטנאָגראַפישן העלד. און אַלס אַזעלכער טרעט אַרויס די געשטאַלט פון סטעמפעניו אינעם ראָמאַן. דידאָזיקע געשטאַלט פירט אָן מיט דער האַנדלונג פונעם ראָמאַן, זי פירט אַריין אינעם ראָמאַן דעם מאָטיוו פון ראָכעלעס קאָנפליקט מיט דער נעגידיש־באַלעבאַטישער סוויווע — סטעמפעניו אַליין ווערט אָבער ניט די פאַרקערפערונג פון די אַלע מאָטיוון, וואָס זיינען אין שאָלעם־אַלייכעמס פאָרשטעלונג פאַרבונדן געוואָרן מיט דער סטעמפעניו־געשטאַלט. און דאָך האָט די געשטאַלט פון דעם קלעזמער סטעמפעניו אַף אַ נייעם אויפן באַלויכטן שאָלעם־אַלייכעמס שאַפן. דער יונגער שאָלעם־אַלייכעם, וואָס האָט זיינע ערשטע ראָמאַנען געווידמעט דער שילדערונג פון דער יידישער בורזשואַזיע, האָט אין „סטעמפעניו" געמאַכט דעם אַנטשלאָסענעם שריט צו דער ברייטער שילדערונג פונעם יידישן מאַסן־לעבן, אַ שריט צו דער געשטאַלט פונעם פאָלקס־מענטש, דעם מאַסנמענטש. אַוועקגייענדיק פון דער סוויווע פון די „יידישע קיט־קיטישעס" מיט דעם פּראָטעסט־מאָטיוו, וואָס האָט געקלונגען אין „סענדער בלאַנק", האָט שאָלעם־אַלייכעם גלייכצייטיק געווענדט זיין אופמערקזאַמקייט צו דעם „האַמוין־אַם", ווו ער האָט פאַרנומען דעם לעבעדיקן אָפּקלאַנג אַף זיין פּראָטעסט קעגן די „קיט־קיטישעס". אין זיין באַציִונג צום העלד פון „האַמוין־אַם" האָט שאָלעם־אַלייכעם נאָך ניט געקאָנט זיך באַפרייען פון יענע וואַקלענישן, וואָס האָבן כאַראַקטעריזירט זיין גאַנצע קינסטלערישע אַנטוויקלונג פון די 80־ער יאָרן. אָבער די שילדערונג פון דעם קלעזמער סטעמפעניו האָט באַוויזן, אַז שאָלעם־אַלייכעם הייבט אָן אָנטאַפּן דעם קאָנטאַקט מיט די שאַפנדיקע קויכעס פון דער יידישער פאָלקס־מאַסע, אַ מאָמענט, וואָס האָט געדאַרפט ווערן דער אויסגאַנג־פונקט פון שאָלעם־אַלייכעמס ווייטערדיקער אַנטוויקלונג.

געפינענדיק זיך אונטערן היפּנאָז פון מענדעלעס „יידישער טאָרבע" — פון איין זייט, אונטערן דרוק פון דער נאַציאָנאַליסטישער אַפּאָלאָגעטיק פונעם אַרומיקן „ליטעראַרישן וועלטל" — פון דער צווייטער זייט, אָנטאַפּן דעם לעבעדיקן קאָנטאַקט מיט די פאַרבאָרגענע שאַפנדיקע קויכעס, וואָס געפינען זיך „אַפן דעק" פון דער פאָלקס־מאַסע — דאָס האָט געהייסן געפינען די קינסטלערישע האַשלאָמע פון יענעם ליבעראַלן פאָלקיזם, וואָס האָט — מיט פאַרשיידענע איבערשלאָגן — אָנגעפירט מיט שאָלעם־אַלייכעמס גאַנצער יוגנטלעכער אַנטוויקלונג. און דאָס גופע האָט געקענט שוין באַשטימען דעם ווערט און די באַדייטונג פונעם ראָמאַן „סטעמפעניו".

IX

מיט דער צווייטער הויפּט־געשטאַלט פון „סטעמפעניו" — מיט ראָכעלען — האָט שאָלעם אַלייכעם אָנגעהויבן זיך אינטערעסירן נאָך גאָר פרי, אין 1884 יאָר, ווען ער האָט אָפּגעדרוקט אין „יידישן פאָלקסבלאַט" אַ ליד אונטערן נאָמען „אַ יידישע טאָכטער"[1]. ווי דאָס ראָוו שאָלעם־אַלייכעמס לידער, איז עס אַ דערציילערישע ליד און אינעם גאַנג פון דער ליד הערן מיר:

איך געדיינק דיין געוויין, דיינע ביטערע טרערן,
(כאָטש פון מיר האָסטו דאָך זיי טאָמיד פאַרבאָרגן...)
קיינער האָט ניט געוואָלט דיינע טיינעס אויסהערן:
אַלע האָבן געוואָלט דיין טאַכלעס פאַרזאָרגן !...
צי דו ווילסט האָבן אַ מאַן אַ גוטן צי אַ שלעכטן —
דאָס האָבן דיינע עלטערן ניט געוואָלט קלערן:
דיין פאָטער האָט געזוכט אַ מעכוטן אַ רעכטן,
און דיין מוטער האָט געוואָלט אַ שוויגער שוין ווערן.
איינגעטונקען אין ייִכעס איז דיין מענדל געווען,
ראַבאָנים, שיינע יידן אין זיין מישפּאָכע אָן אַ שיר;
און פרום איז ער געווען — עס זאָל גאָרניט געשען !
אַ קיילעכיק יאָר האָט ער גאָרניט גערעדט מיט דיר ![2]

מיר האָבן פאַר זיך אין דעם געבראַכטן פראַגמענט אַ רעאַליסטיש געמעל, וואָס נעמט אַרום אַ גאַנצע ריי שטריכן פון ראָכעלעס סוויווע אין „סטעמפעניו". מע קאָן אויך אָננעמען, אַז פון דעם „מענדל", וואָס ווערט אין דעם ליד דערמאָנט, איז מיט געוויסע אומענדערונ־

1 שאָלעם־אַלייכעמס ליד „די יידישע טאָכטער" איז, קאָנטיק, געשריבן געוואָרן אונטער דער ווירקונג פון י. ל. גאָרדאָנס „קוצו של יוד". דער אינטערעס צו דער „יידישער טאָכטער" איז אָבער געווען זייער פאַרשפּרייט אויך צווישן די ייִנגערע שרייבער, ווי ספּעקטאָר און פּערעץ. מ. ספּעקטאָר האָט ניט אופגעהערט ווענן דעם צו דערמאָנען אין זיינע ערשטע ראָמאַנען. אין זיין „יידישן מוזשיק" האָבן מיר די העלדן — ראָכעלע די קראַסאַוויצע, וואָס פיגורירט אין אַ קאַפּיטל מיטן נאָמען: „אַן אומגליקלעך באַשעפעניש". אין ראָמאַן „יידישע טעכטער", וואָס האָט זיך געדרוקט גלייכצייטיק מיט שאָלעם־אַלייכעמס „סטעמפעניו", שרייבט ספּעקטאָר וועגן זיינע העלדנס:

„צו 18 יאָר זיינען די צוויי כאַווערטעס אַלט געווען. 18 יאָר זיינען זיי אין טורמע געזעסן. זייערע כסידישע פרומע עלטערן — די שטרענגע טשינאָווניקעס, גאָטס סטראַפּטשעס, האָבן זיי אין גאַנצע 18 יאָר צו איין קאַפּ פרישע לופט קיינמאָל צוגעלאָזט". (הויז־פריינד I באַנד ז. 16).

אויך פּערעץ האָט ניט פאַרגעסן אין זעלבן יאָר, ווען עס איז דערשינען „סטעמפעניו", אין זיין פּאָעמע „מאָניש" צו דערמאָנען מיט עטלעכע שורעס די „יידישע טעכטער". פּערעצעס דערציילונג „אין דיליזשאַנס" (1891) איז שוין געווען דורכויס געווידמעט דער לאַגע פון דער יידישער פרוי און דאָ זעט מען שוין אַ גאַנץ קענטלעכע ווירקונג פון שאָלעם־אַלייכעמס „סטעמפעניו".

2 „ייד. פ. ב." 1884, נומ. 42.

גען נאָכדעם אויסגעוואָקסן די געשטאַלט פון ראָכעלעס מאַן, מוישע־מענדל. אָבער ווען מע קוקט זיך צו נעענטער, דערזעט מען דעם אונטערשייד צווישן די העלדן פון דער ליד די „יידישע טאָכטער" און דעם ראָמאַן „סטעמפעניו".

אין דער שילדערונג פונעם קלויזניק מענדל גייט דאָ דער יונגער שאָלעם־אַלייכעם מיטן אַלטן וועג פון דער מאַסקילישער דיכטונג און אויך אין דער שילדערונג פונעם קלויזניקס ווייב, דער „יידישער טאָכטער" וויל ער נאָך אין 1884־טן יאָר גיין מיטן מאַסקילישן וועג.

די „יידישע טאָכטער" האָט פריער ליב געהאַט אַ „סטודענט", זי איז געווען פון די פּאָרגעשריטענע, — אַ „העלדן", וואָס האָט אין אַלע הינזיכטן געדאַרפט זיין דער אַנטיפּאָד פון דעם קלויזניק, איר מאַן. ביידע העלדן האָבן זייער באַזונדערן ייִכעס: פון זיין צאַד — „ראַבאָנים, שיינע יידן", פון איר צאַד — די האַסקאָלע, דער „סטודענט".

אין „סטעמפעניו" גייט שאָלעם־אַלייכעם אַוועק פון דעמדאָזיקן אַרט העלדן. ראָכעלע און איר מאַן שטאַמען פון איין און דערזעלבער נעגידיש־באַלעבאַטישער סוויווע. וועגן ראָכעלע ווערט דערציילט, אַז זי שטאַמט פון אַ „שיינעם גראַד, פון הוילע ייִכעס", אָבער עס איז דערזעלבער ייִכעס, מיט וועלכן עס קאָן זיך איבערנעמען אויך איר מאַן: עס איז דער ייִכעס פון אַ נעגידישער אָפּשטאַמונג, אַ געלט־ייִכעס. קעגן וואָס־זשע זיינען געווענדעט די „טיינעס", וועלכע מיר הערן פון ראָכעלען, פונקט ווי פון דער „יידישער טאָכטער" פון 1884־טן יאָר?

דעם ענטפער דערויף קאָן מען געבן ערשט דעמאָלט, ווען מע קוקט זיך איין אין שאָלעם־אַלייכעמס קינסטלערישן צוגאַנג צו דער געשטאַלט פון זיין העלדן ראָכעלע.

צווייערלייאיקע שטריכן טרעפן מיר אין דער שילדערונג פון ראָכעלען. פון איין זייט ווערט באַ שאָלעם־אַלייכעמען באַטאָנט, אַז ראָכעלע איז אַ רייכע, באַגאַבטע נאַטור, פון דער צווייטער זייט איז שאָלעם־אַלייכעם גענויגט דאָ און דאָרט צו דערמאָנען, אַז ראָכעלע איז געווען „אַ פּאָשעט יידיש ווייבל, אָן שפּיצלעך, אָן אויבערקעפּלעך, מיט איינעם וואָרט, דאָס, וואָס מע רופט אָן באַ אונדז אַ יידישע טאָכטער". אַז די לעצטע באַהויפּטונג דאַרף ניט פאַרשטאַנען ווערן אין בוכשטעבלעכן זינען, דערויף גיט שאָלעם־אַלייכעם גענוג דייטלעך אָנצוהערן מיט דעם פאַרגלייך צווישן ראָכעלען און כאַיע־עטלען. אין כאַיע־עטלען האָבן מיר אַ דורכשניטלעכע געשטאַלט פון אַ מיידל אַ „יעסוימע", מיט אַ מומע אַ מאַרשאַס, אַ פעטער אַ רויצייעך און אַן אָפּגענאַרטע ליבע, וועלכע פירט נאָר צו זיפצן און געוויין. אָט די פּאַראַלעל־געשטאַלט (כאַיע־עטל די יעסוימע) אילוסטרירט אַמבעסטן די באַגאַבטקייט פון ראָכעלעס נאַטור. אָבער שאָלעם־אַלייכעם ברענגט נאָך אַנדערע שטריכן, וואָס כאַראַקטעריזירן ראָכעלעס געשטאַלט.

צום ערשטן מאָל זעען מיר ראָכעלען אַף דער כאַסענע באַ בענציען גלאָק. אַרום ראָכעלען טומלט מען, מיר זעען שוין דאָ יענע כאַראַקטעריסטישע, גוילעמדיקע, אומנוציקע באַוועגונגען, מיט וועלכע שאָלעם־אַלייכעם האָט שפּעטער אַלעמאָל געשילדערט די סוויווע פון „קליינע מענטשעלעך". און דאָ ווערט געשאַפן די ערשטע דיסטאַנץ צווישן ראָכעלען און איר סוויווע. עס וואַרפט זיך אין די אויגן ראָכעלעס שטענדיקע צוריקגעהאַלטנקייט. און שאָלעם־אַלייכעם הייבט אָן ווייטער אַנטוויקלען ראָכעלעס כאַראַקטער, אַרויסגייענדיק פון אָט דעם הויפּט־שטריך: פון דער צוריקגעהאַלטנקייט אירער. שאָלעם־אַלייכעם גיט דערביי ניט קיין „איבערלעבונגען" סטאַם, ער גיט שילדערונגען. און ער הייבט אָן פון דעם „ערשטן און בעסטן", אַף וואָס עס פאַלט ראָכעלעס בליקן — פון אירע באַגעגענישן מיטן מאַן. ראָכעלעס בליקן האָבן אָבער אַזאַ טעווע: זיי רייסן אַראָפּ דעם צודעק פון אַלטע געוויינהייטן און גיבן אַ קוק אַף יעדער זאַך פון דאָס ניי, ווי צום ערשטן מאָל. און אָט אַזוי גלייך ווי צום ערשטן מאָל דערזעט ראָכעלע איר מאַן.

„די לעוואָנע שיינט אַריין דורך אַ פענצטער און אַ לאַנגע ווייסע פּאַסמע פון איר ליכטיקייט פאַלט אַפן בעטל, אַף וועלכן מוישע־מענדל ליגט צעוואָרפן מיטן פּאָנים אַרויף, דאָס מויל אָפן, די אויגן פאַרגלאָצט, דער האַלדז פאַריסן און אַ קנאָפּ, אַ שאַרפער קנאָפּ שטייט אַרויס פונעם גאָרגל, אַז עס איז אַ מיעסע זאַך צו קוקן...

ראָכעלע וויל ניט קוקן—און קוקט פאָרט,—קיינמאָל האָט איר מוישע־מענדל ניט אויסגעוויזן אַזוי העסלעך, ווי אַצינד, ווי אין דערדאָזיקער נאַכט"...[1]

שאָלעם־אַלייכעם וויל צוגעבן דעמדאָזיקן מאָמענט אַ באַזונדערע באַדייטונג, ער פאַרשאַרפט דאָס בילד ביז אַ גראָטעסק, ער לייגט, אַפּאָנים, אַזאַ גרויס געוויכט אַף דערדאָזיקער סצענע, אַז אין פאָלגנדיקן קאַפּיטל קערט ער זיך אום ווידער צו דעם, ווי אַזוי ראָכעלע זעט מוישע־מענדלס העסלעכקייט. איז עס נאָר אַ פאַרבייגייענדיקע דעטאַל? מעג מען דאָ זוכן אויך אַ געוויסע פאַראַלגעמיינערונג? שאָלעם־אַלייכעם וויל דאַפקע געבן אַ פאַראַלגעמיינערונג. שוין מיט עטלעכע זייטלעך ווייטער פּרוּווט ער אַרויספירן ראָכעלען פון דער שטוב־סוויווע, ער שטעלט ראָכעלען אַוועק פּאָנים על פּאָנים מיט אַ גאַנצער שטאָט־סוויווע און מיר פאַרנעמען דאָ קימאַט דיזעלבע טענער, וואָס אין דער שילדערונג פון איר באַגעגעניש מיטן מאַן. אָט איז דערדאָזיקער מאָמענט:

„אַנטקעגן ראָכעלען שטייט דער מאַרק. ער איז ברייט און פּוסט. די קלייטן מיט די רויטע פאַרטעכלעך זיינען אָפן און ווייבער זיצן אַף פּירעקעדיקע ביינקלעך און אַרבעטן אַ זאָק מיט אַ שרעקלעך געשווינדקייט, באַ דער זייט שטייען מולטערלעך מיט יאַגעדעס, מיט קיכלעך און מיט קאָרזשעקלעך און אַ ציג גאַנוועט זיך אונטער און האָט כיישעק צו מאַכן אַ שטיקל אומגליק, נאָר מע דערלאָזט זי ניט. ווייט־ווייט גייען אַ פּאָר אָקסן מיט אַ גרויסער פור סנאָפּעס קאָרן, די פור מאַכט אַ מוירעדיקן פּאָראָך אַרום זיך און פון אונטן גייט נאָך אַ קליין שייגעצל מיט אַ גרויס וואַרעם היטל מיט אַ טאָרבע, מיט אַ לאַנגער בייטש און באָרוועס און אַ גרויסער הונט לויפט אים נאָך מיט אַרויסגעשטעלטן צונג. ראָכעלע שטייט און באַטראַכט דאָס גאַנצע וואָכעדיקע אויסזיכט און פאַרגלייכט דאָס מיט איר בלוי־זיידן מאַלבוש, הימל־קאָליר און מיט די פּערעלעך, בראָסלעטן, בראָסלעטקעס, אוירינגלעך, פינגערלעך און זי פילט, אַז זי איז עפּעס גאָר ווילד־פרעמד מיט דעמדאָזיקן בילד, מיט דער גאַנצער נאַטור. עפּעס ניט אַהין, ניט אַהער, ניט מאַרק־יידענע, ניט גראַפינע—גלאַט אַ יידיש קינד, אַ יידישע טאָכטער, פּאָטער פון אַלעם. אָט האָט זי זיך אַ מאַן, עסט קעסט באַ די שווער און שוויגער, טוט ניט קיין האַנט אין קאַלטן וואַסער, דער מאַן איז אָדער אין בעסמעדרעש, אָדער אין מאַרק, גייט אַרום מיטן שטעקעלע און זאָגט ווערטלעך. אַצינד שטייענדיק אָט דאָ נאָענט צו דער נאַטור, און ווען אפן הארצן איז עפּעס געווען אַזוי, ווי קיינמאָל ניט, האָט זי זיך קימאַט דאָס ערשטע מאָל אַף איר לעבן געגומען רעכט באַטראַכטן, ווער זי איז, און וואָס זי איז און ס'איז איר אַרופגעקומען אַפן זינען אַ נייע מאַכשאָווע, אַז ס'פעלט איר עפּעס, וואָס—ווייסט זי ניט, נאָר עפּעס פעלט איר, עפּעס גייט איר אָפּ"[2].

אין דערדאָזיקער שטעל, וואָס קומט נאָך גאָר פרי, קימאַט אין אָנהייב פונעם ראָמאַן, וואַרפט זיך אין די אויגן דער ברייטער פאַרמעסט פון דער שילדערונג. שאָלעם־אַלייכעם איז גרייט מיט אָט דעם בילד סימוואָליזירן אַ גאַנצן לעבנס־דורכשניט, דעם גאַנצן שטעטלשן לעבנשטייגער.

אַ כאַראַקטעריסטישע דעטאַל. אין דעם ערשטן וואַריאַנט פון „סטעמפעניו" הייבט זיך אָן די ערשט־געבראַכטע ציטאַטע מיט פאָלגנדיקע ווערטער: „מאַזעפּעווקע איז אַ יידישע שטאָט פון מיסכער, אַ פאַרנאָסע־שטאָט" און ערשט נאָך דידאָזיקע ווערטער גייט דאָס בילד,

1 סט. 30.

2 סט. 24.

וואָס סימוואָליזירט די אינערלעכע פוסטקייט פון מאַזעפעווקער אַרום. שפּעטער אין דער „סטעמפּעניו"־אויסגאַבע 1903־טן יאָר וואַרפט שאָלעם־אַליכעם יענע ווערטער אַרויס. כאַראַקטעריסטיש איז דערביי שאָלעם־אַליכעמס פאַרלאַנג אונטערצושטרייכן, אַז דאָס, וואָס ס'ווערט געשילדערט אין דעם בילד, האָט ניט צו טון מיט דער עקאָנאָמישער אָרעמקייט פון יידישן לעבן, פונקט ווי שאָלעם־אַליכעם וואָלט דערמיט וועלן איבערטראָגן דעם שווערפּונקט אַף דער אינערלעכער, אַזוי צו זאָגן, פּסיכאָלאָגישער אָרעמקייט פון יידישן לעבן[1].

דער פּסיכאָלאָגישער דורכשניט פונעם טראַדיציאָנעלן שטייגער האָט זיך באַוויזן פאַר ראָכעלן מיט דער גאַנצער „וואָכעדיקער אויסזיכט", מיט דער אינערלעכער פוסטקייט און פאַרגליווערטקייט. אין דערדאָזיקער „וואָכעדיקער אויסזיכט" האָט שפּעטער מיט פיל יאָרן, מיט אַזאַ אָנגעשטרענגטן בליק איינגעקוקט זיך ד. בערגעלסאָנס מירעלע[2]. זי האָט פון דערדאָזיקער „אויסזיכט" איר גאַנץ לעבן די אויגן ניט געקאָנט אָפּרייסן, שאָלעם־אַליכעמס ראָכעלע האָט די ערשטע די „וואָכעדיקע אויסזיכט" דערזעען, זי האָט אָבער אויך, ווי דער עכטער פּראָטאָטיפּ פון בערגעלסאָנס מירעלע, דערפילט, אַז זי איז „עפּעס ווילד־פרעמד מיט דעמדאָזיקן בילד, מיט דער גאַנצער נאַטור".

פון דעם מאָמענט אָן איז שוין די פאַראַלגעמיינערונג אין דער באַלויכטונג פון ראָכעלס געשטאַלט אַריינגעטראָגן און אויסמיידן עס קאָן שוין שאָלעם־אַליכעם מער ניט. פאַרקערט, די לאָגיק פון דער האַנדלונג, וואָס שפּילט זיך אָפּ אינעם ראָמאַן, איז אַזאַ, אַז זי שטויסט שאָלעם־אַליכעמען נאָר ברענגען נייע און נייע אילוסטראַציעס דערצו, ווי ראָכעלע ווערט „ווילד־פרעמד דער גאַנצער נאַטור" פון איר אַרומקייט. אַזאַ אילוסטראַציע באַקומען מיר אין קאַפּיטל 11. מיר האָבן דאָ ראָכעלעס ערשטע באַגעגעניש מיט דוואָסי־מאַלקע, דער פּאַראַלעל־געשטאַלט פונם „סאָכרישן גייסט" אינעם ראָמאַן. שאָלעם־אַליכעם גיט דאָ א גראָטעסקיש בילד פון אַ „מאַרק־יידענע". ער פאַרשאַרפט דאָס בילד ווידעראַמאָל פּונקט ווי פריער אין דער שילדערונג פון ראָכעלעס מאַן.

אַזוי־ארום האָט שאָלעם־אַליכעם דורכגעפירט די ראָכעלע־שילדערונג דורך דריי וויכטיקע מאָמענטן: דורך דער באַגעגעניש מיטן מאַן, מוישע־מענדל, דורך דער באַגעגעניש מיטן מאַזעפּעווקער מאַרק, און ענדלעך, מיט דוואָסי־מאַלקען, אַ בוילעטע פאַרקערפּערונג

1 קעדיי ווי געהעריק אָפּשאַצן דידאָזיקע טענדענץ באַ שאָלעם־אַליכעמען איז קעדיי צו פאַרגלייכן דאָס מאַרק־בילד, וואָס מיר האָבן נאָר־וואָס ציטירט, מיט אַ מאַרק־בילד אין מענדעלעס „קליאַטשע". מענדעלע שטעלט אָן זיין אויפמערקזאַמקייט אויסשליסלעך אַף די עקאָנאָמישע פאַרהעלטענישן און ער פאַרענדיקט דאָס בילד אַזוי:

„אָ, ווי שרעקלעך דער מאַרק איז, וויפל צאָרעס, דייגעס, לייד און פוראָניעס, וויפל דערנידערונגען, כאַרפּעס, ביזיונעס, וויפיל פאַלשקייט, שווינדל, שפּיצלעך, קנייטשלעך פאַר דעם זינדיקן שטיקל ברויט! אַך: שווער שווער, ביטער קומט אָן דעם מענטשנס פּאַרנאָסע!"

(„קליאַטשע" קאַפּ. XI).

2. ס'איז קעדיי צו באַמערקן, אַז מיר באַגעגענען באַ ד. בערגעלסאָנען אין „נאָך אַלעמען" אַפילע א גאַנץ ענלעכן אויסדרוק. אין דריטן טייל, ווען מירל פאָרט אַראָפּ אַף אַ טאָג צו זיך אין שטעטל אַריין און באַגעגנט זיך ווידער מיט דער שטעטלשער סוויווע, לייענען מיר:

„... אַרום איינס אַזייגער, ווען די אומגעריכטע באַלעגאָלישע פור איז מיט איר אין אָנהייב שטעטל אַריינגעפאָרן, האָט איר פון די אַלטע־באַקאַנטע פאַרמאָרעשכווירעטע הייזער מיטן אַמאָליקן ייעש א בלאָז געטון און דערפילט האָט זי אין זיך צוריק די מיידלשע וואָכעדיקע פוסטקייט, גלייך זי איז קיינמאָל פונדאַנען ניט אַרויסגעפאָרן און איז איצט אַהער ניט געקומען".

די „וואָכעדיקע פוסטקייט" — קימאַט ווי דער סינאָנים פון שאָלעם־אַליכעמס „וואָכעדיקער אויסזיכט"—פיגורירט אונטער פאַרשיידענע נעמען אין אַלע שטעטל־שילדערונג פון „נאָך אַלעמען". מיר ווילן דאָ אָנווייזן נאָר אַף איין אינטערעסאַנטע שטעטל־שילדערונג באַ בערגעלסאָנען: „נאָך אַלעמען" ז. 46—45. מיר האָבן דאָרט א צווייפאַכן לייטמאָטיוו: פון איין זייט די מאַרק־פוסטקייט, פון דער צווייטער — די אָפּגעפרעמדקייט, וואָס איז דער גרונטטאָן פון מירעלעס באַציונג צו דער „וואָכעדיקער פוסטקייט" פון שטעטל. דידאָזיקע צוויי מאָטיוון ווערן אָבער אונטערגעשטראָכן אויך באַ שאָלעם־אַליכעמס 1) „ער (דער מאַרק) איז ברייט און פוסט" 2) ראָכעלע איז „גאָר ווילד־פרעמד מיט דעמדאָזיקן בילד, מיט דער גאַנצער נאַטור".

פונעם מאַזעפּעווקער מאַרק־שטייגער. אין אַלע דריי פאַלן איז ראָכעלעס פרייערדיקע צוריקגעהאַלטנקייט פאַרביטן געוואָרן אַף אַן אינסטינקטיוון ווידערווילן צום מאַזעפּעווקער אַרום, אין איינִיקע מאָמענטן, אַפילע אַף אַ באַהאַלטענעם פּראָטעסט.

די געשטאַלט פון דער „פּראָטעסטירנדיקער" ראָכעלע שטעלט זיך אַוועק אין צענטער פונעם ראָמאַן, וואָס קאָן שוין איצט ניט פאַרדעקן דעם טיפן דראַמאַטיזם פון דער האַנדלונג.

„ס'ווערט איר נימעס אַזאַ לעבן"[1]—דערציילט שאָלעם־אַליכעם וועגן זיין העלדן און ער גיט אַכטונג נאָך יעדער רעגע, ווען עס וואַקסט די אַקטיווקייט פון איר נאַטור, דער אומרו פון אירע איבערלעבונגען. פון בילד צו בילד פאַרשטאַרקט זיך איר ווידערווילן צום אַרום און ס'קומט דערצו, אַז מיר באַקומען אין דעם בוך, וואָס דאַרף דערציילן, ווי ראָכעלע האָט ליב געהאַט, אייגנטלעך, מער א פאָרשטעלונג וועגן דעם, וואָס ראָכעלע האָט פיינט געהאַט.

דער פאַרשאַרפטער ווידערווילן צו דער אַרומיקער סוויווע פאַרכאַפּט אַזוי ראָכעלעס גאַנצע פּסיכיק[2], אַז די ליבע צו סטעמפּעניו קומט, אייגנטלעך, ווי אַ מין העכסטער פונקט פון אָט דעם ווידערווילן צו דער טראַדיציאָנעלער מאַזעפּעווקער סוויווע, ווי דער מאָמענט פון איר, ראָכעלעס, באַפרייונג.

„... וואָס ווייטער ציט דאָס זי אַלץ מער אַהין, אַזוי, אַז זי האָט שוין מער קיין זאַך ניט אין זינען; זי זעט פאַר זיך קיין זאַך ניט, נאָר די ביימער פונעם מאָנאַסטירסקע גאָרטן, נאָר סטעמפּעניו מיט זיינע פלאַם־פייערדיקע אויגן, הערט קיין זאַך ניט אַכוץ דאָס שיינע זינגען פון די פייגל, וואָס דאָרטן אין גאָרטן, און דאָס געטלעכע שפּילן—סטעמפּעניוס. אין דער מינוט איז ראָכעלע אינגאַנצן איבערגעגעבן צו איין געדאַנק—אַהין צו סטעמפּעניון, מיט סטעמפּעניון, און קיין זאַך אין דער וועלט איז ניט אימשטאַנד זי איינצוהאַלטן אין דערדאָזיקער צייט..."[3]

שאָלעם־אַליכעם שטעלט זיך אָפּ מיט אַ גרויסער גענויִקייט אַף דידאָזיקע מאָמענטן, ווען ראָכעלע ווערט אינערלעך גלייך ווי באַפרייט שוין פונעם דרוק פון אַרום. אין דעם באַשטייט דאָך דער לירישער כאַראַקטער פון דעם ראָמאַן, וואָס שאָלעם־אַליכעם פּיקסירט אין אים מער ווי אַלץ די מאָמענטן פון ראָכעלעס אינערלעכער באַפרייונג. און דעם וועג צו אָט דער באַפרייונג גיט איר דער געפיל צו סטעמפּעניון.

„אַף דער גאָיִשער גאַס, און אָט דאָ לעבן סטעמפּעניון האָט זיך ראָכעלע געפונען אין אַזאַ מין נייער לאַגע, אַז זי האָט זיך גאָר פאַרגעסן, ווער זי איז און וואָס זי איז. דאָ אַף דער שיינער, פּרעכטיקער נאַטור האָט זיך ראָכעלע געפילט אַזוי, ווי נאָך קיינמאָל ניט אין איר לעבן. דער פּאַכעד, וואָס איז אַף איר געפאַלן בעשאַס זי איז אַהער געגאַנגען, האָט פּלוצים אָפּגעטראָטן פון איר און עס האָט זיך איר אויסגעוויזן, אַז עס זיינען באַ איר אויסגעוואַקסן פליגל, און זי איז פריי, ווי אַ פייגעלע, און קאָן פליען..."[4]

מיט דערדאָזיקער סצענע ווערט שאָלעם־אַליכעמס ראָכעלע, אייגנטלעך, צוגעפירט שוין צום ענדגילטיקן מאָמענט פון איר אינערלעכער באַפרייונג. און דערמיט שליסט זיך אָפּ דער

1 סט. 72

2 שאָלעם־אַליכעם גיט אונדז אין איין אָרט זייער א כאַראַקטעריסטישע דעטאַל: „ראָכעלע וואָס איז בעטעווע ניט געווען קיין בייזע, קיין קאַיסנטע, האָט דעם גאַנצן טאָג געפייערט אַף אַלעמען און נאָך מער אַף מוישע־מענדלען". (סט. 69) דערזעלבער איבערגאַנג פונעם עלעמענטאַרן געפיל פון „נימעס" אין אַ מער אַקטיווער פאָרם איז געגעבן געוואָרן אויך אין קאַפּיטל „אַ שווערע נאַכט", ווו די גאַנצע פּסיכיק ראָכעלעס לעבט שוין מיט דעם ווידערווילן צו דעם אַרום.

3 סט. 74

4 סט. 69

ערשטער, אַזוי צו זאָגן, הערא̈ישער קאַפּיטל אין „ראָכעלעס ביאָגראַפיע", ווי שאָלעם-אַלײכעם רופט עס אָן.

ווען מיר זאָלן איצט פּרוּוון פאַרסאַכאַקלען די אַלע שטריכן, וואָס מיר האָבן געהאַט אין אָט דעם ערשטן קאַפּיטל פון ראָכעלעס לעבנס-געשיכטע, וואָלטן מיר דאַרפן קאָנסטאַטירן, אַז דאָ שטייט פאַר אונדז אַ געשטאַלט, וואָס האָט דיזעלבע רעכט צו פאַרנעמען אַן אָנגעזעען אָרט אין אונדזער ליטעראַטור, ווי דאָס האָט פאַרנומען אין דער רוסישער ליטעראַטור די הויפּט-העלדן פון אָסטראָווסקיס דראַמע „דאָס געוויטער"—קאַטערינע. די ענלעכקייט באַשטייט הויפּטזאַכלעך דערין, וואָס מיר זעען אין ראָכעלעס לעבן, (און דאָס באַווײַזט אַף איר אויפן בענעגייע צו דער רוסישער סוויווע אויך קאַטערינעס לעבן) ווי ס'האָט פון אינעווייניק געגומען ברעכן זיך דער אייזנפעסטער רעזשים פון דער נעגידיש-באַלעבאַטישער שטוב. ראָכעלעס באַציִונג צו דער נעגידיש-באַלעבאַטישער סוויווע, וואָס רינגלט זי אַרום, ווערט אָביעקטיוו בײַ שאָלעם-אַלײכעמען פאַרוואַנדלט אין דעם אויסגאַנג-פּונקט פון אַ קריטישער באַציִונג צום גאַנצן פּסיכאָלאָגישן דורכשניט פון מאַזעפּעווקע, צו די אַזויגערופענע „מאָראַלישע יעסוידעס" פון דעם מאַזעפּעווקער לעבנשטייגער. שאָלעם-אַלײכעמס ראָכעלע האָט די ערשטע דערהייבן איר שטים קעגן אָט דער טראַדיציאָנעלער מאָראַל און דאָס דערנעענטערט זי טיילווײַז צו אָסטראָווסקיס העלדן, קאַטערינע[1].

אָבער דידאָזיקע נאָענטקייט, וואָס קאָן באַשטעטיקט ווערן דורך אַ גאַנצער ריי עפּיזאָדן און פּסיכאָלאָגישע שטריכן, האַקט זיך אָפּ בײַ דעם פינאַל פון די צוויי לעבנס, וואָס ס'מאַכן דורך ראָכעלע און קאַטערינע. קאַטערינעס פּראָטעסט פאַרענדיקט זיך מיט אַ קאַטאַסטראָפע. קאַטערינע קומט אום, זי וואַרפט זיך אַרײַן אין דער וואָלגע, נאָכדעם, ווי זי איז זיך מיט גרויס כאַראָטע מיסוואַדע פאַרן מאַן אין איר „זינד". ראָכעלע, וואָס מאַכט דורך דעמזעלבן וועג פון כאַראָטע, בלײַבט נאָכדעם לעבן, זי קערט זיך אום אין די רייען פון די „קליינע מענטשעלעך מיט קליינע האַסאָגעס" זי פאַרבלײַבט אַ „יידישע טאָכטער".

און אָט דער פינאַל האָט, אייגנטלעך, באַשטימט ניט נאָר דעם גוירל פונעם ראָמאַן „סטעמפּעניו", נאָר אויך שאָלעם-אַלײכעמס אַנטוויקלונג אַף אַ גאַנצן עטאַפּ ווייטער — ביז דער אַנטשטייונג פונעם בוך „טעוויע דער מילכיקער" (1895). וואָרום געהאַנדלט האָט זיך עס אינעם פינאַל פון „סטעמפּעניו", ניט אָן אַזאַ אָדער אַנדערער ווענדונג אינעם סוזשעט פונעם ווערק. געגאַנגען איז עס אָן עפּעס מער און וויכטיקערס[2].

1 „פּראָטעסטירנדיקע געשטאַלטן" האָט אַף זיין אויפן, ווי ס'איז באַוווּסט, געפּרוּווט געבן אויך מענדעלע. ווי, לעמאָשל, וועקערן אין דער „טאַקסע". מענדעלע האָט דערבײַ אָבער קלאָל ניט געוואָלט איינרייסן מיט דער טראַדיציאָנעלער מאָראַל אַך איר לעבעדיקער פאַרקערפּערונג—דער באַלעבאַטישער אידישער שטוב.

2 אַף דער געצווונגענקייט פון דעם „פּארפּאַסערס סכעמע", וואָס איז פאַראַן אינעם פינאַל פון „סטעמפּעניו", האָט נאָך מיט יאָרן צוריק אָנגעוויזן ש. ניגער. ער האָט אָבער ניט פאַרשטאַנען אָפּצושאַצן יענעם אויסגעשפּראָכן-אידעאָלאָגישן מאָמענט, וואָס שאָלעם-אַלײכעם האָט געוואָלט באַטאָנען אינעם פינאַל פון „סטעמפּעניו". ש. ניגער פּרוּווט זיך דעם גאַנצן איניען צוריקפירן צו דער פראַגע וועגן שאָלעם-אַלײכעמס קאַמף מיט שאָמערן, „וואָס ווי אַ שאַרפן קלייזאַיען קעגן אים (שאָמערן), וויל ער (ש"א) שאַפן אַ ראָמאַן, וואָס זאָל זיין וואָס איינפאַכער און וואָס נעענטער צום לעבן"... (וועגן יידישע שרייבער ז. 79).

אויך דאָ אינעם „פאָרמעלן" צוגאַנג צו „סטעמפּעניו" איז ש. ניגער ווידער אומגערעכט. „סטעמפּעניו", וואָס האָט געזאָלט געבן „עפּעס העכסט שיינס פון פאַנטאַסטישן מין", האָט גאָרניט געזאָלט, לויט שאָלעם-אַלײכעמס אויפאַסונג, זיין „וואָס איינפאַכער און וואָס נעענטער צום לעבן". ווי עס זעט זיך פון שאָלעם-אַלײכעמס בריוו, האָט ער דאַפקע ניט געהאַלטן, אַז דער ראָמאַן „סטעמפּעניו" איז דורכויס געבויט אַף דעם „עמעס פון לעבן". אַזוי לייענען מיר, לעמאָשל, אין אַ בריוו פון 1905, ווו שאָלעם-אַלײכעם פאַרגלײַכט צוויי פּיעסן („צעזייט און צעשפּרייט" און „סטעמפּעניו"): „איך דאַרף אייך זאָג אַפּריער, אַז בענעגייע דער פּיעסע („צעזייט און צעשפּרייט"—נ. א.) וועט אייך מיסטאַמע אויסקומען אויסשטיין אַ קאַמף דערפאַר, וואָס זי פאַרמאָגט ניט קיין

ווען אָסטראָווסקיס קאַטערינע האָט דאָבראָליובאָוו אַמאָל געשריבן, אַז איר אומקום „מאַכט אַן אָפּפרישנדיקן איינדרוק"[1].

אין קאַטערינעס אומקום האָט דער פּראָגרעסיווער טייל פון דער רוסישער געזעלשאַפטלעכקייט אין די 60-ער יאָרן פאַרנומען דעם רוף צו אַ גרויסער אַקציע, צו געזעלשאַפטלעכער טאַט, וואָס פאָדערט קאָרבאָנעס, און באַקומט דאָך אַלץ מער פרישע סטימולן פון די פאָלקס-טיפעֿנישן. געוויס האָט מען אין דער געשטאַלט פון קאַטערינען געזען דעמאָלט מער אַ סימוואָל איידער אַ לעבנשטייגער-פיגור, אָבער פון אָט דער סימוואָלישער געשטאַלט האָט מען פאַרנומען דעם רוף צו רעאַלע מייַסים, צו נייעם געזעלשאַפטלעכן ווילן און איניציאַטיוו.

מער ווי ווען עס איז פריער האָט די יידישע געזעלשאַפטלעכקייט אין די 80-ער יאָרן געקאָנט פאַרלאַנגען פון דער ליטעראַטור אַזאַ רוף צו נייעם ווילן, צו אַקטיוו-קעמפערישער געזעלשאַפטלעכער איניציאַטיוו. זיינען דאָך שוין די ערשטע שפּראָצונגען פון אַזאַ ווילן אופגעגאַנגען אין די ערשטע שריט צו אַן אָרגאַניזירטער אַרבעטער-באַוועגונג אין די 80-ער יאָרן, אַפילע אין די ווייניק-דיפערענצירטע דעמאָקראַטישע קאַוואָנעס פון אַ טייל פאָלקיסטיש-געשטימטער אינטעליגענץ האָט זיך געלאָזט פילן דאָס שטייגן פון אַ נייער געזעלשאַפטלעכער איניציאַטיוו. דאָס האָט מען געפילט אויך אין שאָלעם-אַלײכעמס יוגנטלעכע ווערק ביז „סטעמפּעניו". לויט דעם, ווי דער „הערא̈ישער" טייל פון ראָכעלעס לעבנס-געשיכטע האָט זיך אַנטוויקלט אין אָנהייב פון „סטעמפּעניו", האָט זיך געלאָזט דערוואַרטן, אַז דאָ באַקומען מיר אַ ווערק, וואָס ווייזט אונדז דאָס יוירן פון פרישע קויכעס אין דער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט פון די 80-ער יאָרן און פירט די זוכונגען און דערוואַרטונגען צו אַ געוויסער האַשלאָמע. דאָס איז אָבער ניט געקומען. נאָך מער: דער פינאַל פון „סטעמפּעניו" האָט גלייך ווי געזאָלט פאַרטושירן יענעם באַפרייונג-מאָטיוו, וואָס האָט זיך געהערט אין דער גרעסטער העלפט פונעם ראָמאַן. שאָלעם-אַלײכעם האָט זיך באַמיט אונטערצושטרייכן דעם אידעאָלאָגישן באַטייט פונעם פינאַל. ער האָט אין „נאָכוואָרט" אַף דעם געבויט די טעאָריע וועגן „יידישן הערא̈יזם". דער ראָמאַן „סטעמפּעניו" האָט געזאָלט צוריקגעפירט ווערן צו דער אַפּאָלאָגיע פון דער „יידישער טאָכטער", צו יענער נאַציאָנאַליסטישער סכעמע, וואָס איז אין די 80-ער יאָרן געווען אַ מוז פאַר „אַ שרייבער אַ פאַטריאָט"[2]. און דאָס אַלעס האָט, פאַרשטייט זיך, געהאַט צו באַשטימען ניט נאָר דעם גוירל פונעם ראָמאַן „סטעמפּעניו". דאָס האָט געהייסן, אַז שאָלעם-אַלײכעם איז געשטעלט געוואָרן פאַר אַ געפאַר צו בלײַבן בײַ דער זייט פון דער גאָרער ליטעראַטור-אַנטוויקלונג, וואָס האָט שוין אָנגעהויבן פאַרנעמען דעם ווייטן אָפּקלאַנג פון דער יידישער רעוואָלוציאָנערער דיכטונג אין אַמעריקע און איז מיט זיכערע טריט געגאַנגען צו פּערעצעס „יאָנטעוו-בלעטלעך", צו ד. פינסקיס אַרבעטער-העלדן[3].

עפעקטן . . . אין איר איז פאַראַן מער עמעס פון לעבן איידער אין דער פריערדיקער („סטעמפּעניו"—נ. א.) האָגאָם אויך ווייניקער פּאָעזיע, ווי אין „סטעמפּעניו". („ש"א בוך" ז. 209)

געגאַנגען איז עס, קאָנטיק, ניט אַזוי אינעם „עמעס פון לעבן", ווי אין אַ באַשטימטער אידעאָלאָגישער ווענדונג בײַ דעם יונגן שאָלעם-אַלײכעמען: אַוועקגייענדיק פון „לעצאָנעס", געבן די אַפּאָלאָגיע פון „אידישן גייסט". און דאָס האָט ש. ניגער ניט פארשטאנען.

1 דאָבראָליובאָוו שרייבט דערבײַ:

Мы уже сказали, что конец этот кажется нам отрадным; легко понять почему: в нем дан страшный вызов самодурной силе, он говорит ей, что уже нельзя итти дальше, нельзя далее жить ея насильственными мертвящими началами. В Катерине видим мы протест против кабановских понятий нравственности, протест, доведенный до конца, провозглашенный и под домашней пыткой и над бездной, в которую б[с]осилась бедная женщина (Современник 1860 № 10)

2 וועגן „אַ שרייבער אַ פאַטריאָט" לייענען מיר בײַ שאָלעם-אַלײכעמען אין „שאָמערס מישפּעט" ז. 57. א. אַנד.

3 ד. פינסקיס העלדן פון אַרבעט-פאָלק, ווי אויך זיין באַוווּסטזיניקן צוגאַנג צו דער פּראָבלעם פון אַרבעט-עקספּלואַטאַציע געפינען מיר שוין אין די 80-יאָרן בײַ ש. אַנ—סקי אין זיין גרעסערער דערציילונג „די געשיכטע פון אַ פאַמיליע", וואָס האָט זיך געדרוקט אין Восход 1884. ווי עס איז באַוווּסט, איז דידאָזיקע דערציילונג געשריבן

פאַר אונדז איצט, ווען מיר באַטראַכטן דאָס אָרט פון „סטעמפּעניו" אין שאָלעם-אַלייכעמס יוגנטלעכער אַנטוויקלונג, איז באַזונדערס וויכטיק פעסטצושטעלן, צי האָט די אָנגעוויזענע סכעמע, די אַפּאָלאָגיע פון דער „יידישער טאָכטער", אויסגעדריקט עפּעס וועזנטלעכעס אין שאָלעם-אַלייכעמס קינסטלערישן שטייגער, אָדער עס איז געווען נאָר אַ צייטווייליקע טענדענץ, וואָס האָט געשטאַמט פון אייניקע זיינע נאַציאָנאַליסטיש-אַפּאָלאָגעטישע שטימונגען אין די 80־ער יאָרן.

ווי ווייט עס לאָזט זיך אורטיילן פון שאָלעם-אַלייכעמס ווייטערדיקער אַנטוויקלונג, איז קלאָר, אַז די אַפּאָלאָגיע פון דער „יידישער טאָכטער" איז געווען נאָר אַ עפּיזאָד אין שאָלעם-אַלייכעמס שאַפן. שאָלעם-אַלייכעם האָט אין זיין ווייטערדיקער אַנטוויקלונג פון דער אַפּאָלאָגעטיק גאַנץ גרינג זיך באַפרייט. אַ באַפרייטער פון די סכעמעס, וואָס זיינען אַלעמאָל אופגעקומען ווי אַ געשפּענסטער פאַר „אַ שרייבער אַ פּאַטריאָט" פון די 80־ער יאָרן, האָט שאָלעם-אַלייכעם שפּעטער באַוויזן צו שאַפן די געשטאַלטן פון טעוויע דעם מילכיקנס טעכטער, וואָס האָבן געצויגן ווייטער דעם באַפרייונג-מאָטיוו פון ראָכעלעס פּראָטעסט. עס איז אָבער קעדיי צו באַמערקן, אַז די ווייטערדיקע אַנטוויקלונג האָט געבראַכט באַ שאָלעם-אַלייכעמען אַ ווערק, וואָס וויל זיין אַ דירעקטע אָפּלייקענונג פון דער אַמאָליקער אַפּאָלאָגיע פון דער „יידישער טאָכטער". דאָס איז געווען „מאָשקעלע גאַנעוו"—יענער ראָמאַן „אַלאַ סטעמפּעניו", וועגן וועלכן מיר האָבן שוין אויבן דערמאָנט. די אַנאַלאָגיע צווישן די צוויי ראָמאַנען איז ווירקלעך זייער אויסגעשפּראָכן.

אין „מאָשקעלע גאַנעוו" האָבן מיר פאַר זיך ווידער אַ „יידישע טאָכטער", צירעלע, וואָס שטאַמט אויך פון אַזאַ שטוב ווי ראָכעלע פון ראָמאַן „סטעמפּעניו", לויט זייער סאָציאַלן מעהוס זיינען דאָס ווירקלעך ענלעכע פיגורן [1]. אָבער אַנשטאָט די אַמאָליקע סענטענציעס וועגן „יידישן העראָיִזם" און „יידישער ליבע" פון דער „סטעמפּעניו"־צייט הערן מיר אין „מאָשקעלע גאַנעוו":

„דאָס איז געווען יענע ליבע, וואָס פרעגט ניט קיין קאַשעס, וואָס ווייסט ניט קיין איבערשלאָג, וואָס דאַרף ניט קיין פּיירעש. דאָס איז געווען יענע ליבע, וואָס רייסט אייזערנע קייטן, וואָס ברעכט שטאַרקע מויערן, וואָס צעשיידט די נאָענטסטע און בינדט צונויף די ווייטסטע. דאָס איז געווען יענע ליבע, וואָס טוט „מעשים אשר לא יעשו"...

און דאָס איז ניט געווען קיין מעליצע. די האַנדלונג פאַרלויפט דאָ, אין „מאָשקעלע גאַנעוו" אַף אַזאַ אויפן, אַז דער מאָטיוו פון ליבע, וואָס „צעשיידט די נאָענטסטע און בינדט צונויף די ווייטסטע", אָט דער מאָטיוו, וואָס רייסט זיך דורך צום ערשטן מאָל אין „סטעמפּעניו", באַקומט זיין פולשטענדיקע פאַרקערפּערונג. צירעלע, כאַיִם כאָסידס טאָכטער, מאַכט דורך אַ ריי עפּיזאָדן, וואָס זיינען אַלע „מעשים אשר לא יעשו", זי האָט כאַסענע מיט מאָשקעלע גאַנעוו און אין איר לעצטן בריוו צו די עלטערן—ווידער אַ מין אַנאַלאָגיע צו

געוואָרן אַף יידיש (איבערזעצט אַף רוסיש האָט מען זי דערפאַר, ווייל עס האָט זיך ניט געפונען קיין פּאַסיקער פאַרלעגער), און זי בלייבט פאַר אונדז דער איינציקער באַדייטנדיקער קינסטלערישער דאָקומענט, וואָס דערציילט וועגן די סאָציאַליסטיש-באַפאַרבטע שטימונגען אין דער יידישער ליטעראַטור פון די 80-ער יאָרן אין רוסלאַנד.

1 שאָלעם-אַלייכעם דערציילט:

„ניט איינמאָל פלעג זיך צירעלע פאַרטראַכטן אַף דער דאָלע פון אַ יידישער טאָכטער, וואָס האָט אויסגעזען באַ איר אין די אויגן ווי די דאָלע פון אַ הון אַ קוואָקע, וואָס זיצט אַף די אייער, וואַרעמט זיי אויס ביז סע פּיקן זיך אויס הינדעלעך. נאָכדעם הייבט זי אָן ווידער קוואָקען, טראָגן פרישע אייער...

... און עס האָט זיך איר פאָרגעשטעלט, אַז מע האָט איר שוין געגעבן אַזאַ מאַן ווי אירע עלטערע שוועסטער, קעמוי ווי אַ מין עלי-גויעך, אַ שיינער באַל-לאָשן און באַל-טאַנאַך, מיט אַ זיידענעם קאַשקעט אין דער וואָכן ארן שנייצט די נאָז בעריעש מיט איין פינגער, און זי האָט שוין כאַסענע געהאַט פאַר אים, און זי האָט שוין אָנגעהויבן קינדלען" (א. אז. וו. מ. ג. 43)

ראָכעלעס לעצטן בריוו פון יעהופּעץ — שרייבט זי צו די עלטערן: „און איך בין גליקלעך, עפּשער נאָך גליקלעכער פון אַלע מיינע שוועסטער" [1].

אָט אַזוי האָט שאָלעם-אַלייכעם אין 1903־טן יאָר אַף אַ רעטראָספּעקטיוון אויפן באַלויכטן די געשטאַלט פון דער „יידישער טאָכטער" און זיך באַפרייט פון יענע אַפּאָלאָגעטישע מאָטיוון, וואָס זיינען אין 1888־טן יאָר אָנגעקניפּט געוואָרן אין ראָכעלעס געשטאַלט. ניט אומזיסט, אַפּאָנים, האָט שאָלעם-אַלייכעם נאָך אין 1909־טן יאָר נאָך אַ צוואַנציקיעריקער האַפּסאָקע צוטרעטנדיק שרייבן דעם דריטן ראָמאַן פון דער סעריע „יידישע ראָמאַנען" — „די בלאָנזנדע שטערן" — געשריבן אין אַ בריוו:

„נאַטירלעך האָבן זיך די אומשטענדן פאַר די צוויינצוואַנציק יאָר שטאַרק געענדערט. עס זיינען אויסגעוואַקסן אויך נייע אידייען. צוגעקומען נייע געטער. געבוירן געוואָרן נייע טיפּן. קורץ, איך האָב קיין כאַראָטע ניט, וואָס איך האָב מיט מיין דריטן ראָמאַן אַביסל פאַרשפּעטיקט. האַלעווײ וואָלט איך איצט געהאַלטן באַ שרייבן יענע ערשטע צוויי ראָמאַנען („סטעמפּעניו" און „יאָסעלע סאָלאָווײ"—נ. א.) וואָלטן זיי אַנדערש אויסגעזען" [2].

און אַזוי איז עס ווירקלעך געוועזן: אין גאַנג פון זיין שפּעטערדיקער אַנטוויקלונג, ווען „עס זיינען אויסגעוואָקסן נייע אידייען", האָט זיך שאָלעם-אַלייכעם באַפרייט אויך פון דער אַפּאָלאָגיע פון דער „יידישער טאָכטער". עס איז אָבער געווען אין „סטעמפּעניו" אויך אַזוינס, וואָס שאָלעם-אַלייכעם האָט דירעקט געמוזט פאָרזעצן אין זיין ווייטערדיק שאַפן. דאָס איז געווען יענע ליניע, וואָס האָט זיך אָנגעמערקט אין דער ערשטער „העראָיִשער" טייל פון ראָכעלעס לעבנס-געשיכטע. הינטער שאָלעם-אַלייכעמס לייכטער, זאָרגלאָזער קונסט האָט זיך דאָ צום ערשטן מאָל אַוועקגעשטעלט דער שווערער לעבנס-גאַנג, די פּאָעטישע רייכקייט פון ראָכעלעס נאַטור, דער דראַמאַטיזם פון איר צוזאַמענשטויס מיט דער אַרומיקייט, די אינסטינקטיווע באַוועגונג אַרויסצורייסן זיך פון אָט דעם אַרום. דערפאַר האָט דער אָפּקלאַנג פון דער ראָכעלע־שילדערונג נאָך היפּשע יאָרן שפּעטער ניט אופגעהערט זיך פילן אין שאָלעם-אַלייכעמס שאַפן. דערפאַר האָט די ראָכעלע־געשטאַלט באַקומען אויך אַזאַ קענטלעכן אָפּקלאַנג אין אונדזער יונגער ליטעראַטור. באַזונדערס בוילעט קאָן מען דאָס באַמערקן איך ד. בערגעלסאָנס „נאָך אַלעמען".

פאַרביטן איז אין בערגעלסאָנס ראָמאַן דער מאַסשטאַב פון דער האַנדלונג, די געשטאַלט פון דער הויפּט־העלדן מירעלע איז אַריינגעפּאַסט געוואָרן אין אַ ברייטן עפּאָכעבילד, מיט גאָר נייע פאַקטן און פאַרהעלטענישן, דאָס, וואָס האָט אין ראָכעלען גערעדט מיט דער שפּראַך פון אינסטינקטיווע, אָפּטמאָל־אונטערבאַוווסטזיניקע פאָרגעפילן, האָט אין בערגעלסאָנס מירעלע גערעדט שוין מיט דער שפּראַך פון אומפאַרמיידלעך־קלאָרן און טראַגישניכטערן באַוווסטזיין. עס איז אָבער פאַרבליבן אין בערגעלסאָנס העלדן דער הויפּט־שטריך פון שאָלעם-אַלייכעמס ראָכעלע: די רייכע נאַטור, וואָס האָט איבערגעוואַקסן איר סאָציאַלן אַרום, דער אומרויִקער געמיט, אין וועלכן עס האָט זיך דערהערט דער רוף צו אינערלעכער באַפרייונג, דער גרונט־מאָטיוו פון שאָלעם-אַלייכעמס לירישן ראָמאַן „סטעמפּעניו".

X

דער ראָמאַן „סטעמפּעניו", וואָס גיט אַזוי פיל מאַטעריאַל פאַר דער אַלגעמיינער כאַראַקטעריסטיק פונעם יונגן שאָלעם-אַלייכעם, גיט אויך אַ געטרײַ בילד פון דעם, ווי ווייט עס איז אין דער צייט געגאַנגען זיין מייסטערשאַפט, ווי גרויס עס איז געווען יענער סכום פון קינסטלערישע מיטלען, וואָס האָבן זיך געפונען אין רעשוס באַם יונגן שאָלעם-אַלייכעמען אין דער צייט פון „סטעמפּעניו".

1 מ. ג. 60.

2 ש"א-בוך, ז. 232.

„סטעמפעניו“ איז דאָס ערשטע ווערק פון שאָלעם־אַלייכעמס יוגנטלעכן פעריאָד, ווו די פראַקטיק פון קינסטלערישן שאַפן גייט אַרויס פון די ראַמען פון אַ „גליקלעכן צופאַל“ און שטרעבט שוין דאָ און דאָרט זיך דערהייבן צו אַ מאַדרייגע פון אַ פרינציפ, אַ מין געזעץ פון שאָלעם־אַלייכעמס קינסטלערישן שטייגער. אין „סטעמפעניו“ פילט זיך פלאַנירונג, די ליניען פונעם קינסטלערישן געבײַ זיינען געמאָסטן געוואָרן, ווי מיט אַ צירקול אין די הענט, און אין דידאָזיקע ליניען וויל שאָלעם־אַלייכעם אומבאַדינגט אַריינפרעסן דעם גאַנצן קינסטלערישן שטאָף. דערבײַ זעט מען, אַז שאָלעם־אַלייכעם איז גרייט זיך אָפצוזאָגן פון דעם אָדער יענעם עפיזאָד, אָפטמאָל פון אַ גאַנצער ריי עפיזאָדן, אַבי נאָר פאַרהיטן די אינערלעכע גאַנצקייט פונעם ווערק. עס איז כאַראַקטעריסטיש, אַז דאָס האָט גלייך באַם דערשיינען פון „סטעמפעניו“ באַמערקט די קריטיק. שרייבנדיק אין 1889 יאָר וועגן „סטעמפעניו“, האָט קריטיקוס (ש. דובנאָוו) צום סאָף פון זיין רעצענזיע אין אַ גאַנץ קאַטעגאָריש טאָן געפאָדערט, אַז אין דעם ראָמאַן זאָל אַריינגעפירט ווערן „וואָס מער עפיזאָדן און לעבנשטייגער־פראָטים“[1]. שאָלעם־אַלייכעם איז אָבער אַף דעם ניט איינגעגאַנגען. ער האָט אויך שפעטער, ווען עס איז אים אין 1903־טן יאָר אויסגעקומען צו באַאַרבעטן „סטעמפעניו“, ניט פאַרמערט די צאָל עפיזאָדן, נאָר פאַרקערט, נאָך מער געקירצט, געפרעסט און געבונדן דאָס, וואָס אין „סטעמפעניו“ איז פאַראַנען. דאָס איז אָבער אין קיין שום פאַל נישט געווען קיין סטירע צום ערשטן אָנפאַנגלעכן פלאַן פון „סטעמפעניו“. שאָלעם־אַלייכעם האָט דאָ נאָר פאָרגעזעצט ווייטער די טענדענץ, וואָס איז געלעגן אין גרונט פון זיין יוגנטלעכן „סטעמפעניו“. פונוואַנען־זשע האָט זיך גענומען דידאָזיקע טענדענץ אין 1888־טן יאָר און וואָס פאַר אַ באַדייטונג האָט זי געהאַט פאַר שאָלעם־אַלייכעמס קינסטלערישער אַנטוויקלונג, אינגאַנצן גענומען?

צווייערליי מוסטערן פון יידישן דערציילערישן זשאַנר האָבן אין דער צייט פון „סטעמפעניו“ געקאָנט שטיין פאַר שאָלעם־אַלייכעמס אויגן: פון איין זייט דער מוסטער פון די־בעזאָנען און ספעקטאָרן, וואָס האָבן לעפאָנים זיך געהאַלטן אין די ראַמען פון „ראָמאַן“ און דערמיט געזאָלט זיין נאָענט צו יענעם טיפ פון אַ ווערק, וואָס שאָלעם־אַלייכעם האָט געוואָלט געבן אין „סטעמפעניו“; פון דער צווייטער זייט מענדעלעס ווערק (די, וואָס זיינען דערשינען ערעוו די 80־ער יאָרן), וואָס האָבן איגנאָרירט די געזעצן פונעם אָנגענומענעם ראָמאַן־שטייגער, און האָבן דאָסראָוו זיך געהאַלטן באַ דעם גאַנץ־אומבאַשטימטן זשאַנר פון אַ „לעבנס־באַשרייבונג“.

דער דערציילערישער זשאַנר פון מענדעלעס „לעבנס־באַשרייבונג“[2], ווו ס'פילט זיך נאָר קאַם־קאַם די אַנטוויקלונג פון אַ לעבעדיקער האַנדלונג, האָט אַמבעסטן געשטימט מיט מענדעלעס אויפאַסונג פון דער יידישער ווירקלעכקייט. וואָרעם: אויב אונטער האַנדלונג ווערט שטענדיק פאַרשטאַנען דאָס, וואָס געשעט, דאָס, וואָס קומט פאָר, ווערט מענדעלעס האַנדלונג אַלעמאָל דערשטיקט פון דעם באַוווסטזיין, אַז אין דער יידישער סוויווע געשעט גאָרניט, ס'קומט גאָרניט פאָר. מענדעלעס שטרעבן אַריינצוטראָגן האַנדלונג אין זיין ווערק ווערט פאַראַליזירט פון דעם געדאַנק, אַז ס'איז ניטאָ קיין נייס אונטער... דער „יידישער טאָרבע“...

די ראָמאַנען, וואָס ס'האָבן שפעטער געשריבן דינעזאָן און באַזונדערס ספעקטאָר מיט שאָלעם־אַלייכעמען, ברענגען טאַקע די ערשטע בסורע, אַז עפעס „קומט פאָר“ אין יידישן

1 ז. 28 VII/1889. B.

2 ענלעך ווי באַ מענדעלען, אַנטוויקלט זיך די „לעבנס־באַשרייבונג“ אויך באַ לינעצקין אין „פויליש יינגל“. מיר ווילן דאָ אָנווייזן נאָך אַף אַ טיפישן מוסטער פון אַ „לעבנס־באַשרייבונג“, וואָס איז ביז אַהער, ליידער, געווען ווייניק באַקאַנט. דאָס איז דאָס אַנאָנימע ביכל „דער פאַרבלאָנזעטער אָדער דאָס לעבנס־באַשרייבונג פון ווינגדערל בען ווינגדערל“, וואָס איז דערשינען 1870 אין וואַרשע (אַרויסגעגעבן פון יויעל מיכל קופערמאַן המכונה פלמ"ן). זע וועגן דעם אין מיין אַרבעט: „מענדעלעס מיטגייער אין די 70-ער יאָרן“.

לעבן פון סאָף 70 און אָנהייב 80־ער יאָרן. ניט אומזיסט האָט דעמאָלט מ. ספעקטאָר, וועלנדיק באַווייזן די באַדייטנדיקייט פון זיין צייט, געשריבן:

„ניט נאָר צווישן די מענטשן איז דאָ אַ גרויסער כילעק, נאָר אַפילע צווישן יאָרן. ס'זיינען דאָ אַזוינע יאָרן, אין וועלכע ס'קומען פאָר אַף דער וועלט מיט מענטשן, פעלקער, לענדער אַזוינע נייסן, אַזוינע איבערקערעניש, אַז מ'קאָן קימאַט זאָגן, אַז אַדאַנק די און די יאָרן איז די וועלט געוואָרן גאָר אַ נייע וועלט. ווידער זיינען דאָ אַזוינע פוסטע יאָרן (אַזוי ווי פוסטע מענטשן), וואָס ברענגען גאָרנישט און מ'האָט פון זיי מער ניט געזען ווי קאַלטע, וואַרעמע, שיינע און מיעסע טעג“[1]. מ. ספעקטאָר האָט דערבײַ געשטרעבט צו דערווייזן, אַז זיין צייט איז בעשום אויפן ניט די צייט פון „פוסטע יאָרן“. און דערין איז ווירקלעך געווען אַ שטיק עמעס. דער פאַקט גופע, וואָס ניט געקוקט אַף זייער ווידער־ווילן צו שאָמערס ראָמאַנען, האָבן דאָך אי ספעקטאָר, אי שאָלעם־אַלייכעם געמוזט אָנעמען דעם טיפ פון אַ ראָמאַן מיט „העלדן“ און מיט אינטענסיווע געשעענישן, — דאָס אַליין האָט געזאָגט איידעס, אַז עפעס „קומט פאָר“ אין דער אַרומיקייט[2]. דער ניי־איינגעפירטער טיפ פון אַ ראָמאַן האָט דערציילט וועגן דעם, אַז ס'פאַרשטאַרקן זיך אין דער יידישער סוויווע יענע פראָצעסן, ווען די סאָציאַלע ענערגיע פון מער־ווייניקער דיפערענצירטע שיכטן הייבט אָן זיך אַקומולירן אין באַשטימטע פיגורן, אויסגעשפראָכענע אינדיווידוומס. און אין העסקעם מיט אָט די פראָצעסן האָט דער יונגער שאָלעם־אַלייכעם פלאַנירט די קאָמפאָזיציע פון „סטעמפעניו“. שאָלעם־אַלייכעמס קאָמפאָזיציע האָט שוין דערמיט גופע געמוזט אונטערשיידן זיך פון מענדעלעס „לעבנס־באַשרייבונג“, וואָס דאָ, באַ שאָלעם־אַלייכעמען, האָבן מיר פריער פאַר אַלץ צוויי הויפט־העלדן — פאָרשטייער פון פאַרשיידענע שיכטן — וואָס פון זייער דראַמאַטישן צוזאַמענשטויס שאַפט זיך די האַנדלונג פונעם ראָמאַן „סטעמפעניו“[3]. צווישן די „לעבנס־באַשרייבונגען“ פון דידאָזיקע צוויי הויפט־העלדן — ראָכעלע און סטעמפעניו — מוז איינגעהיט ווערן אַ שטענדיקער גלייכגעוויכט, אַזאַ מין פאַרהעלטעניש, וואָס זאָל באַווייזן דעם לעזער, ווי נאַטירלעך, ניט געצוווּנגענערהייט ס'אַנטוויקלט זיך דאָס לעבן פון יעדן איינציקן העלד באַזונדער און ווי אומפאַרמיידלעך זיי גייען צו יענער קאָליזיע, וואָס אַנטשטייט פון זייער געוויינטלעכן רעאַלן לעבן. שאָלעם־אַלייכעם האָט אומבאַדינגט געוואָלט איינהיטן דידאָזיקע רעאַלע פאַרהעלטעניש צווישן ראָכעלען און סטעמפעניו. דאָס האָט געפאָדערט פון שאָלעם־אַלייכעמען סיי זיין איבערגעגעבנקייט צו רעאַליזם, סיי דער ווידערווילן צו די אומגעלומפערטע אויסטראַכטענישן פון שאָמערס ראָמאַנען. אָבער דאָס האָט געפאָדערט, אַז די קאָמפאָזיציע פון „סטעמפעניו“ זאָל געבויט ווערן אַף אַ נייעם אויפן, און שאָלעם־אַלייכעמען האָט זיך ווירקלעך מיט גרויס מייסטערשאַפט איינגעגעבן צו געפינען אַזאַ קאָמפאָזיציאָנעלע פאָרם פאַר זיין ראָמאַן „סטעמפעניו“. די קאָמפאָזיציע איז דאָ געבויט אַף אַ שטרענג־אויסגערעכנטער סימעטריע צווישן די באַזונדערע „לעבנס־באַשרייבונגען“. לעפאָנים באַשטייט דער ראָמאַן פון איין גאַנצן שטיק. אינדערעמעסן אָבער איז גרינג צו

1 מ. ספעקטאָר. „דער יידישער מוזשיק“, אויסגאַבע 1921, ז. 199

2 מיר האָבן דאָ ניט די מעגלעכקייט זיך אָפצושטעלן אַף דעם עצעם פון דער אַזויגערופענער שאָמער-פראָבלעם. דאָס וואָלט געפאָדערט פון אונדז אַ גענויערן אַנאַליז פון איינִיקע ליטעראַטור-דערשיינונגען, וואָס געהערן מער צו די 70-ער יאָרן. מיר ווילן דאָ נאָר אָנווייזן, אַז ס'איז שוין צייט די שאָמער-פראָבלעם זאָל אויפהערן באַטראַכט ווערן נאָר אין צוזאַמענהאַנג מיט שאָלעם-אַלייכעמס שאַפן. דאָס איז אַ פראָבלעם, וואָס האָט אַ שייכעס צו אַ גאַנצן ליטעראַטור-פעריאָד (דאָס האָט פאַרשטאַנען שוין דער יונגער שאָלעם-אַלייכעם בעייס ער האָט געשריבן זיין „שאָמערס מישפעט“)

3 אין „פישקע דעם קרומען“, ווו מענדעלע האָט שוין געהאַט געפרוווט געבן צוויי העלדן—פישקען און דאָס האָרבאַטע מיידל—זיינען עס דאָך געווען צוויי פיגורן פון איין און דערזעלבער סאָציאַלער שיכט. די שילדערונג האָט זיך געהאַלטן אַף דער עלעמענטאַרער אַנאַלאָגיע פון די לעבנספאַקטן, און צו קיין ברייט-אַנטוויקלטער „האַנדלונג“ איז אויך דאָס מאָל באַ מענדעלען ניט געקומען.

באַמערקן, אַז דאָס קאַפּיטל „ראָכעלעס ביאָגראַפיע" (9) איז ווייניק פאַרבונדן מיט דער האַנדלונג פונעם ראָמאַן, ס'איז נאָר אַף אַ געלונגענעם אויפן איינגעגלידערט געוואָרן אין דעם ווערק („ראָכעלעס ביאָגראַפיע" פאַרנעמט גאַנצע 4 קאַפּיטלען 12, 11, 10, 9). דאָסזעלבע לאָזט זיך זאָגן אויך וועגן דעם טייל ראָמאַן, וואָס גיט איבער סטעמפּעניוס ביאָגראַפיע (דאָס זיינען די קאַפּיטלען 17, 16, 15, 14). אין ביידע פאַלן קומט עס פאָר אַפן זעלבן אויפן. אינמיטן דער האַנדלונג שטעלט שאָלעם-אַליכעם אַריין די „ביאָגראַפיע" פון זיינעם אַ העלד און ער טוט עס דערביי אַזוי, אַז ס'זאָל בלייבן די סימעטריע צווישן ביידע „ביאָגראַפיעס": ביידע פאַרנעמען זיי צו פיר קאַפּיטלען.

מערקווירדיק איז נאָך אַ צווייטער מאָמענט פון סימעטריע אין „סטעמפּעניו": די שילדערונג פון אַ וועלכער ס'איז געשטאַלט אין ראָכעלעס סוויווע ווערט אַלעמאָל פאַרבונדן מיט דער שילדערונג פון אַן ענלעכער געשטאַלט אין סטעמפּעניוס סוויווע. אַזוי ווערן געפּאָרט קימצ'ז אַלע פיגורן, וואָס רינגלען אַרום ראָכעלען און סטעמפּעניון (די שוויגער-געשטאַלט אַרום ראָכעלען און די שוויגער-געשטאַלט אַרום סטעמפּעניו, די קרעמער אַף דער מלאווע-מאַלקע אַרום ראָכעלעס געשטאַלט און די קלעזמער מיט זייער פאַרברענגען — אַרום סטעמפּעניוס געשטאַלט). אַף אַזאַ אויפן שטרעבט שאָלעם-אַליכעם צו שאַפן די נאַטירלעכע פאַרהעלטעניש פון די צוויי לעבנס, וואָס גייען איינס אַנטקעגן אַנדערן ניט געצוווּנגענערהייט, ניט לעשעם „אינטריגע" — נאָר מיטן וועג פון זייער נאַטירלעכער אַנטוויקלונג. אָבער די אַנטוויקלונג פון דער האַנדלונג האָט אין „סטעמפּעניו" נאָך אַ צווייטן גרונט-שטריך: די האַנדלונג ווערט נאָך גאָר פון אָנהייב פונעם ראָמאַן דורכגעדרונגען מיט דראַמאַטיזם. און דאָס האָט ווידער געווירקט אַף דער קאָמפּאָזיציאָנעלער פאָרם פון „סטעמפּעניו".

אין דינעזאָנס און ספּעקטאָרס ראָמאַנען האָט די האַנדלונג אויך געפירט צו געוויסע קאָנפליקטן און צוזאַמענשטויסן. זייערע ראָמאַנען זיינען אַפילע באַוואָרנט מיט שוידערלעכע עפּיזאָדן און קאַטאַסטראָפעס, אָבער דאָס אַלעס האָט געשטאַמט פון איין מאָקער: פון מעלאָדראַמע. קיין עמעס-דראַמאַטישע קאָליזיעס האָבן ניט דינעזאָן און ניט ספּעקטאָר — צוליב אַ גאַנצער ריי סיבעס — ניט געקענט אָנטאַפּן אין דער יידישער סוויווע פון זייער צייט. און דערמיט האָט געשטימט אויך די קאָמפּאָזיציאָנעלע צעשוווּמענקייט פון זייערע ראָמאַנען. די איינגלידערונג פון פאַרשידענע זייטיקע דערציילונג-עלעמענטן, ווי דאָס „טאַגעבוך" פונעם הויפּט-העלד („שוואַרצער יונגערמאַנטשיק" צווייטער טייל, ז. ז. 30—24), די בריוו, וואָס גייען בינטלעכוויז (אין זעלבן ראָמאַן דריטע טייל, ז. ז. 17—4), אָדער אַזעלכע ספּעציפישע „זשאַנרען", ווי „מאַכשאָוועס אין אַ שטילער שמוינע-עסרע" (צווייטער טייל, ז. 45) אָדער „אַ לאַנגער ראַזגאָוואָר" (ערשטער טייל, ז. 29)—דאָס אַלעס איז געווען אַ נאָרמאַלע דערשיינונג אין דינעזאָנס ראָמאַן מיט די געשווירענע „פיר טיילן". ספּעקטאָרס ראָמאַנען זיינען, אין פלוג, פאַרבליבן באַ דערזעלבער „קאָמפּאָזיציע"[1]. דער „ראָמאַן אָן אַ נאָמען" איז אין דעם זינען אַ גאַנץ גוטער באַווייז. די פאַרבינדונג צווישן די „פיר טיילן" איז שוואַך ביז גאָר. דער העלד וואַנדערט, טאַנצט מיט ניסים פון איין סוויווע אין אַ צווייטער, פון איין לאַנד אין אַ צווייטן און ספּעקטאָרס דערציילונג טאַנצט אויך נאָך, זי היפּערט איבער מער, ווי זי גיט, זי איז פול מיט עפּיזאָדן, וואָס לויפן דורך אָן אַן אינערלעכער פאַרבינדונג, געטריבן פון דעם מעכאַבערס איינציקן פאַרלאַנג: צוגרייטן אַלעס, וואָס איז נייטיק

1 מיר וועלן דאָ אָנווייזן אַף אַ ווערק, וואָס איז דערשינען סאַכאַקל מיט צוויי יאָר פאַר דינעזאָנס „שוואַרצן יונגערמאַנטשיק", און האָט פאַרמאָגט אַלע סימאָנים פון שטייפער אייגנאַרטיקער קאָמפּאָזיציע. דאָס איז אַ ווייניק-באַוווּסטע גרעסערע דערציילונג פון שלשום בר יענטע (ש. בערנשטיין), געדרוקט אין זשורנאַל „ישראליק" פון 1875. די דערציילונג הייסט „אַ וועלט מיט קליינע וועלטעלעך". זע וועגן דעם אין מיין אַרבעט: „מענדעלעס מיטגייער אין די 70-ער יאָרן".

פאַר אַ שיינעם עפּילאָג. די „קאָמפּאָזיציע" פון אַזאַ ראָמאַן האָט, אייגנטלעך, מער ווי אַלץ זיך פאַרלאָזט אַף דעם עפּילאָג, וואָס וועט אַלעס, וואָס ס'איז פריער דערציילט געוואָרן, פאַרבינדן, באַזיניקן און באַרעכטיקן.

שאָלעם-אַליכעם האָט אין זיינע ערשטע ראָמאַנען („קינדער-שפּיל", „סענדער בלאַנק") אויך פאַרהיט פיל געוווינהייטן פון דינעזאָנס און ספּעקטאָרס ראָמאַן-שטייגער. מיר געפינען, לעמאָשל, אין „קינדער-שפּיל" אַ גאַנץ גרויסן טייל, וואָס באַשטייט אויסשליסלעך פון בריוו און איז טאַקע אַזוי אָנגערופן: „קאָרעספּאָנדענץ" (דאָס 20 קאַפּיטל)[1]. שאָלעם-אַליכעם קומט נאָך אָן צום געשוואָרענעם מיטל, ווי אַזוי צו מאַכן לעבעדיק די האַנדלונג: ער לאָזט דעם העלד וואַנדערן. די מעלאָדראַמע איז נאָך אויך היפּש פאַרטראָטן אין דידאָזיקע ווערק און ס'פאַרשטייט זיך, אַז דאָס אַלעס האָט זיך געלאָזט ווייסן אויך אין דער קאָמפּאָזיציע פונעם ראָמאַן. ערשט אין „סטעמפּעניו" האָט שאָלעם-אַליכעם צום ערשטן מאָל געפונען די מעגלעכקייט צום בויען די האַנדלונג פונעם ראָמאַן אַף אַ ברייט-אַנטוויקלטן דראַמאַטישן קאָנפליקט און מיט אָט דעם עכטן דראַמאַטיזם פון דער האַנדלונג האָט געשטימט אויך דער נייער טיפּ פון אַ שטרענגער קאָמפּאָזיציע אין „סטעמפּעניו".

ווען מ'באַטראַכט נאָכאַנאַנד די דערציילערישע עלעמענטן פון „סטעמפּעניו", איבעראַשט אונדז די אויסגערעכנטקייט פון די עפּיזאָדן, וואָס ווערן דאָ געגעבן נאָר אין אַזאַ צאָל און גרויס, אַף וויפל דאָס איז נייטיק פאַר דער האַנדלונג פונעם ראָמאַן. קוים האָט שאָלעם-אַליכעם געלייגט אין גרונט פון דער האַנדלונג די ליבע, וואָס „צעשיידט די נאָענטסטע און בינדט צונויף די ווייטסטע", האָט ער שוין די לעבנשטייגער-בילדער געגעבן נאָר אַף אַזוי פיל, אַף וויפל זיי האָבן געזאָלט געבן די מעגלעכקייט צו אונטערשיידן די „נאָענטע" און „ווייטע", ד. ה. די דיפערענצירונג פון פאַרשיידענע סאָציאַלע שיכטן אין דער יידישער סוויווע. מ'זעט אָבער, ווי שאָלעם-אַליכעם האָט מוירע, אַז די לעבנשטייגער-בילדער זאָלן ניט שטערן דער דראַמאַטישער אַנטוויקלונג פון דער האַנדלונג, און די גאַנצע קאָמפּאָזיציע פון „סטעמפּעניו" ווערט באַרופן איבערצוגעבן אָט דעם דראַמאַטיזם פון דער האַנדלונג. שאָלעם-אַליכעם בויט דעם ראָמאַן „סטעמפּעניו" אין דער פאָרם פון קורצע קאַפּיטלעך, טיילמאָל מאַמעש מיניאַטורן, וואָס פאַרמאָגן די גרעסטע עלאַסטישקייט און בויגיקייט. ווען ס'איז נייטיק צוליב דער בולעטערער אַנטוויקלונג פון דעם דראַמאַטישן קאָנפליקט, ווערט דאָס גאַנצע קאַפּיטל פאַרוואַנדלט אין איין שטימונגס-בילד, אַ מין לירישע מיניאַטור. אַנשטאָט די מעכאַבערשע אָנשטעלן פון זיינע פריערדיקע ראָמאַנען (די שמועסן מיטן לעזער א. אַז. וו.) פירט דאָ שאָלעם-אַליכעם איין קורצע לירישע ווענדונגען. דער טעמפּ פון דער האַנדלונג ווערט דורך דעם פאַרשטאַרקט, פאַרגיכערט און שאָלעם-אַליכעם באַקומט די מעגלעכקייט אָפּצוּוואַרפן דעם שאַבלאָן פון אַ ראָמאַן אין „פיר טיילן". שאָלעם-אַליכעם האָט זיך דאָס מאָל מיט אַ גרינג האַרץ געקענט אָפּזאָגן אויך פונעם „טאָגבוך", פון דער „קאָרעספּאָנדענץ" און פון אַסאַך אַנדערע פרימיטיווע אָנשטעלן פונעם דינעזאָניש-ספּעקטאָרישן ראָמאַן. מ'פאַרשפּאָרט שוין צווינגען דעם העלד צו וואַנדערן. דער „וואַנדערנדיקער" העלד, וואָס דאַרף מאַכן געשפּאַנט די האַנדלונג, ווערט איבעריק אין „סטעמפּעניו", ווו שאָלעם-אַליכעם האָט אַנשטאָט דער אויסערלעכער געשפּאַנטקייט פון דער „אינטריגע" צום ערשטן מאָל באַוויזן די ליידנשאַפטלעכע אַנטוויקלונג פון אַן עכט דראַמאַטישער קאָליזיע. געבויט אַף דער סימעטרישער פאַרהעלטעניש צווישן די באַזונדערע „ביאָגראַפיעס" פון די

1 כאַראַקטעריסטיש אין דער הינזיכט איז שאָלעם-אַליכעמס „וועלט-רייזע". דער דריטער טייל פון דער „וועלט-רייזע" איז אַרויס אין 1887-טן יאָר אין אַ באַזונדער ביכל אונטערן נאָמען „די בעסטע יאָרן" און דאָרט טרעפן מיר אַ קאַפּיטל אונטערן נאָמען „אַריע לייבס טאָגביכל", וואָס בילדעט די גרעסערע העלפט פון דער דערציילונג. ווען מיר לייענען אָט דאָס „טאָגביכל", הייבן מיר באַלד אָן צו פאַרשטיין דעם קריטישן מיין פונעם „דנעוניק", וואָס איז דאָ נאָר אַ מיטל צום פאַראָדירן די אומגעלומפּערטע „ליטעראַרישקייט" פונעם העלד.

הויפּט־העלדן, האָט די קאָמפּאָזיציע פון „סטעמפּעניו" פון די קורצע קאַפּיטלעך געוווּנען די גרעסטע פרייהייט און עלאַסטישקייט. דידאָזיקע קורצע קאַפּיטלעך זיינען אָבער געווען אונטערגעוואָרפן דער איינהייטלעכער דראַמאַטישער קאָליזיע פונעם גאַנצן ווערק, און דאָס האָט געהאָלפן, אַז „סטעמפּעניו" זאָל שאַפן דעם איינדרוק פון אַ שטייפן און פאַרגאַנצטן מייסטערווערק — דעם ערשטן ראָמאַן מיט אַ שטרענגער, אויסגעהאַלטענער קאָמפּאָזיציע אין דער יידישער ליטעראַטור.

XI

די שטייפע קאָמפּאָזיציע פון „סטעמפּעניו" האָט איידעס געזאָגט, אַז ס'ווערט ביכלאַל מער פאַרשטייפט און דיסציפּלינירט שאָלעם־אַלייכעמס קונסט, זיין אַרט שילדערן און דערציילן. און, ווי אַלי־מאָל באַ שאָלעם־אַלייכעמען, האָט אויך דידאָזיקע נייע ווענדונג פריער פאַר אַלץ זיך אָפּגעשפּיגלט אַף דעם כאַראַקטער פון זיין הומאָר.

מיר ווייסן, אַז שאָלעם־אַלייכעם איז געקומען אין דער צייט פון „סטעמפּעניו" צו פעסטן באַשלוס: אופהערן „אָפּלאַכן" פון יידישן לעבן. אָבער שוין אין אָנהייב פונעם ראָמאַן, ווו די דיסטאַנץ צווישן ראָכעלען און איר סוויווע הייבט אָן אַרויסטרעטן דייטלעך און קלאָר, קאָן שאָלעם־אַלייכעם ניט פאַרמאַכן די אויגן אף די „קליינע מענטשעלעך און די קליינע האַסאָגעס", וואָס רינגלען אַרום זיין הויפּט־העלדן, ס'קומט דערצו, אַז די שילדערונג פון ראָכעלען ווערט דער אויסגאַנג־פּונקט פון שאָלעם־אַלייכעמס קריטיש־הומאָריסטישער באַציִונג צו מאַזעפּעווקע. אויב שאָלעם־אַלייכעם האָט פריער געקאָנט מוירע האָבן פאַר דער באַשולדיקונג אין „לעצאָנעס" אָדער אין „אייזקאַלטער קריטיק", איז איצט אין דער באַגאַבטקייט פון ראָכעלעס נאַטור און איר אויסדערוויילטקייט צווישן די „קליינע מענטשעלעך מיט קליינע האַסאָגעס" געפונען געוואָרן אַ נייע באַרעכטיקונג פאַר שאָלעם־אַלייכעמס הומאָריסטישן צוגאַנג צום מאַזעפּעווקער לעבנשטייגער. אָבער דאָס גופע האָט שוין אויך באַטייט, אַז שאָלעם־אַלייכעמס הומאָר מוז אין „סטעמפּעניו" דורכמאַכן אַ נייע ווענדונג. ביז „סטעמפּעניו" האָט שאָלעם־אַלייכעמס הומאָר גאַנץ אָפּט צוזאַמענגעלעבט מיטן פּעליעטאָניסטישן נוסעך. אין שאָלעם־אַלייכעמס ערשטע ווערק האָט דאָס פּעליעטאָניסטישע גאַנץ אָפּט גערעדט ניט נאָר פונעם טעקסט גופע, נאָר אויך צווישן די שורעס[1]. דאָס האָט זיך געמערקט אויך אין די ראָמאַנען („סענדער בלאַנק", „קינדער־שפּיל"). „סטעמפּעניו" איז קימאַט פריי פון דעמדאָזיקן פּעליעטאָניסטישן בייגעמיש. דאָס באַטייט ניט, אַז שאָלעם־אַלייכעם איז מיטאַמאָל פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַזאַ „ערנסטן" שרייבער, וואָס זאָל דערשטיקן אין זיך די שטים פון זיין „פריילעכן הומאָר". פאַרקערט, שאָלעם־אַלייכעם האָט אין „סטעמפּעניו" געלאָזט הערן די שטים פון זיין געמיט מער ווי אומעטום. ער האָט זיך דאָ דערלויבט פיל פרייע ווענדונגען (צום לעזער, צו דער „יידישער טאָכטער", צו סטעמפּעניון, צו זיך אַליין), אָבער די ווענדונגען זיינען דאָסמאָל ניט געווען אַזוי וויליונגעריש, „זאַפּאַניבראַטיש" און אויבערפלעכלעך, ווי אין פיל פון זיינע פריערדיקע ווערק[2]. זיי האָבן אופגעהערט צו זיין פּעליעטאָניסטיש, זיי האָבן אָנגעהויבן ווערן אימפּרעסיאָניסטיש. אַזעלכע ווענדונגען האָט שאָלעם־אַלייכעם אַריינגעפירט אין „סטעמפּעניו" גאַנץ פיל, זיי

1 אין די 80-ער יאָרן האָט נאָך שאָלעם-אַלייכעם אַליין ניט אופגעהערט צו רעדן וועגן זיך, ווי וועגן אַ פּעליעטאָניסט. זע, לעמאָשל, אין פ״ב 1888 № 3.

2 אין אַ פּאָר ערטער פון „סטעמפּעניו" איז דאָך פאַרבליבן אַ קענטלעכער שפּור פון דעם פּעליעטאָניסטישן נוסעך: לעמאָשל, אין דעם קאַפּיטל „דאָס פייער ברענט" (אין דער צווייטער אופלאַגע: „די שווערע נאַכט"), ווו שאָלעם-אַלייכעם באַשרייבט דעם איינדרוק פון סטעמפּעניוס שפּילן אינמיטן דער נאַכט. ס'איז אָבער כאַראַקטעריסטיש, אַז דערדאָזיקער טאָן רייסט זיך דורך אין אַ נאַטור-שילדערונג. שאָלעם-אַלייכעם האָט, ווי באַוווּסט, נאָך פיל יאָר שפּעטער געפּיקט זיך אומבאַהאָלפן אין די נאַטור-שילדערונגען.

האָבן אים געגעבן די מעגלעכקייט פריי צו „מאַנעווּרירן" מיט עפּיזאָדן בילדער און געשטאַלטן. און שאָלעם־אַלייכעם האָט אין „סטעמפּעניו" ווירקלעך אָפּטמאָל געמוזט „מאַנעווּרירן". ער איז דערצו געצוווּנגען געווען דורך דעם, וואָס אין טעקסט פון „סטעמפּעניו" איז פאַראַן היפּש עטנאָגראַפישן מאַטעריאַל, וואָס וואָלט באַ אַן אַנדער קינסטלער געקענט דריקן אַף דעם גאַנג פון דער האַנדלונג. און אָט דאָס ראַנגלען זיך מיטן עטנאָגראַפישן מאַטעריאַל איז איינער פון די כאַראַקטעריסטישע מאָמענטן אין דעם שאַפן פונעם יונגן שאָלעם־אַלייכעמען.

מ'דאַרף ניט פאַרגעסן, אַז איינהיטן זיך פון עטנאָגראַפישן מאַטעריאַל אין אַ קינסטלערישן ווערק איז אין די 80־ער יאָרן געווען נאָך גאַנץ שווער. ס'איז נאָך פאַר די אויגן דעמאָלט געשטאַנען דער מוסטער פון מענדעלעס ערשטע ווערק, ווו דאָס עטנאָגראַפישע האָט נאָך פאַרנומען אַזאַ אָנגעזעען אָרט. דערצו האָט אין דעם ראָמאַן „סטעמפּעניו" דאָס עטנאָגראַפישע געקענט באַרעכטיקט ווערן אויך דורך דעם, וואָס דאָס ווערק האָט געזאָלט, ווי שאָלעם־אַלייכעם ווייזט אָן, געבויט ווערן אַף די „אויסגעצייכנטע לעגענדן", וואָס שאָלעם־אַלייכעם האָט געהערט אין פאָלק וועגן דעם קלעזמער סטעמפּעניו. ס'איז געווען ביז גאָר כאַראַקטעריסטיש פאַר שאָלעם־אַלייכעמס ראָמאַנטיש־באַפאַרבטן פאָלקיזם פון די 80־ער יאָרן — אָנצוהייבן בויען אַ ראָמאַן אַפן גרונט פון פאָלקלאָריסטישן מאַטעריאַל. אָבער דאָס האָט געשטויסן דעם יונגן שאָלעם־אַלייכעמען, וואָס האָט זיך נאָר־וואָס געהאַט אָפּגעריסן פון איין געפאַר — פונעם פּעליעטאָניסטישן נוסעך, צו אַ צווייטער געפאַר — צו דעם עטנאָגראַפישן נוסעך[1]. שאָלעם־אַלייכעם האָט דאָ און דאָרט זיך געראַטעוועט פון עטנאָגראַפישקייט דורך די לירישע ווענדונגען. אָבער דערמיט גיווער זיין די עטנאָגראַפישקייט האָט מען ניט געקענט. און שאָלעם־אַלייכעם קומט דעמאָלט אָן צו זיין שטאַרקסטן געווער — צום פאַרשאַרפטן פּסיכאָלאָגישן אַנאַליז.

דאָס ערשטע געבאָט פון שאָלעם־אַלייכעמס פּסיכאָלאָגישן אַנאַליז איז די שטרענגע אינדיווידואַליזאַציע. פאַרקערפּערט ווערט דאָס אַפן בוילעטסטן אויפן אין דער שילדערונג פון ראָכעלעס געשטאַלט. מיר האָבן שוין פריער אָנגעוויזן, אַז אין דער שילדערונג פון ראָכעלען האָט זיך די אייגנאַרטיקייט אַלעמאָל אָנגעהויבן פון דעם, וואָס די באַגאַבטע ליידנשאַפטלעכע נאַטור ווערט אַנטפּלעקט אין אַ געוויינטלעכער דורכשניטלעכער פרוי, אַ „ווייבל פון טייטש־כומעש", ווי שאָלעם־אַלייכעם רופט זי אָן. שאָלעם־אַלייכעם אָבער געפינט דאַפקע פאַר אָט דעם „ווייבל פון טייטש־כומעש" די געהעריקע שפּראַך פון טיפע און פאַרוויקלטע פּסיכאָלאָגישע איבערלעבונגען. שאָלעם־אַלייכעם הייבט אָן — דער ערשטער — איינפירן דעם מעטאָד צו איבערגעבן פּסיכאָלאָגישע איבערלעבונגען מיט דער שפּראַך פון פאַרשפּיצטער רעפלעקסיע — אַ מעטאָד, וואָס איז נאָכדעם אַזוי ברייט אַנטוויקלט געוואָרן באַ ד. בערגעלסאָנען. ראָכעלעס איבערלעבונג קומט אַלעמאָל ווי אַ „מאַכשאָווע", אָבער ווי רייך און פילפאַרביק ווערט באַ שאָלעם־אַלייכעמען דער פּסיכאָלאָגישער אינהאַלט פון אָט דער „מאַכשאָווע". אין פלוג, באַטייט דידאָזיקע „מאַכשאָווע" שוין אַ דערוואַכונג־מאָמענט אין דער גאַנצער פּסיכיק פון דער העלדן. דער שטענדיקער עפּילאָג פון אַזאַ „מאַכשאָווע"

1 דער עטנאָגראַפישער עלעמענט אין „סטעמפּעניו" ליגט אויבנאויף און לאָזט זיך זייער גרינג צו דערקענען. אַזוי דערוויסן מיר זיך שוין פונעם ערשטן קאַפּיטל אַז: 1) באַ יידן, צווישן אונדז ריידנדיק, שעמט זיך דער באַל-מעלאָכע מיט זיין גראַד; 2) אַ זכיע איז געווען באַ יידן, אַז מ'האָט געהערט ניסי בעלזער; 3) יידן האָבן ליב מוזיק און פאַרשטייען נעגינע; 4) צאָרעס דאַרף אַ ייד ניט גיין לייען; 5) „דאָס יידישע האַרץ איז אַ פידעלע"; 6) ריידן, טייַנען, זינגען מיט אַ געוויין הייסט „אַפן יידישן שטייגער". מיר האָבן בעקיוון געבראַכט דאָ פון ערשטן קאַפּיטל עטלעכע מוסטערן פון אַ גאַנץ פאַרשיידענעם כאַראַקטער. זיי פאַרבינדט אָבער איין און דערזעלבער צוגאַנג, וואָס ווערט באַצייכנט מיט די ווערטער „באַ יידן", „אַפן יידישן שטייגער". ווי דערדאָזיקער צוגאַנג זאָל ניט וואַריאירט ווערן (שאָלעם-אַלייכעם וואַריאירט אים אין „סטעמפּעניו" גאַנץ ברייט), האָט ער אין זיך דאָך אַלעמאָל באַשטימטן עטנאָגראַפישן מאָמענט.

איז דאָס ווענדן זין צו זיך אַליין, דאָס מאָנען פון זיך אַליין. און אָט אַף דעם האַלט זיך די אינדיווידואַליזאַציע פון דער ראָכעלע־שילדערונג. אַ כאַראַקטעריסטישן מוסטער פון אַזאַ שילדערונג באַקומען מיר אין קאַפּיטל 7:

„און ראָכעלע קערט זיך איבער אַף דער אַנדערער זייט, מיטן פּאָנים צום וואַנט, און טראַכט וועגן דעם גאַנץ שטאַרק. דאָס ערשטע מאָל איז איר אַרוף אַפן קאָפּ אַזאַ מאַכשאָווע״.

עס הייבט אָן זיך אַנטוויקלען די „מאַכשאָווע״ און דער ריין־לאָגישער עלעמענט, וואָס איז אַריינגעלייגט אין דער „מאַכשאָווע״, ווערט פאַרביטן אַף אַן אויסגעשפּראָכן עמאָציאָנעלן. די „מאַכשאָווע״ באַקומט אַ לירישע באַפאַרבונג, דאָ און דאָרט רעדט זי שוין מיט דער שפּראַך פון אָנגעשטרענגטער רעפלעקסיע.

„אוי, ני׳ דאָס האָט ראָכעלע געמיינט קאַלעוויִז! ראָכעלע, אַז זי איז אַ קאַלע געוואָרן, האָט זיך איר אויסגעוויזן... און צום סאָף? צום סאָף זעט זי, אַז אירע אַלע כאַווערטעס לעבן טאַקע אַ גוטן טאָג... און זי?.. און ראָכעלע? עך, ניטאָ וואָס צו רעדן... [1] (געקירצט, קורסיוו אונדזערער — נ. א.)

אַן ענלעכע אנטוויקלונג פון ראָכעלעס „מאַכשאָווע״ האָבן מיר אויך אין קאַפּיטל 13. ראָכעלע זעצט זיך אַוועק באַם פענצטער און באַטראַכט די שאַבעסדיקע מאַזעפּעווקע. עס הייבט זיך אָן אַנטוויקלען ראָכעלעס „מאַכשאָווע״:

„דאָס גייען זיי, די יונגוואַרג, אַהין, אַפן שפּאַציר, אַף דער באַרדיטשעווער גאַס. דאָרט וועלן זיי וויַזן איינע די אַנדערע זייערע רויטע סטענגעלעך ... דאָרט וועלן זיי כאַפּן אַ קוק... דאָרט וועלן זיי מיט גרויס צניעס אַראָפּלאָזן די אויגן... ראָכעלע ווייסט עס גאַנץ גוט. פאַרוואָס זאָל זי דאָס ניט וויסן? זי איז דאָך אויך אַמאָל געווען אַ מיידל מיט רויטע און בלויע סטענגעלעך. אין די צעפּ... אָבער איצט? ראָכעלע קוקט זיך אַרום. אַלע שלאָפן און כראָפּען געשמאַק, אַלע! נאָר זי אַליין זיצט דאָ, ווי צווישן טויטע, ווי צווישן עמעסע מייסים! (געקירצט, קורסיוו אונדזערער — נ. א.)[2].

דאָ האָבן מיר פאַר זיך דעם שטענדיקן וועג פון ראָכעלעס „מאַכשאָווע״. זי פאַרקוקט שטענדיק אין דער פאַרגאַנגענהייט, זי זעצט פאָר דאָס, וואָס זי זעט פאַר זיך, זי ציט עס צו עפּעס אַ סינטעטישן אויספיר, וואָס לאָזט זיך אויס מיט אַ כאַראַקטעריסטישן פרעג־צייכן.

די „מאַכשאָווע״ פירט אָפטמאָל צו אַזאַ מאָמענט, ווען ראָכעלע ווערט אימשטאַנד באַטראַכטן זיך אַליין, ווי פונדערווייטנס, זען זיך באַם שיין פון רעפלעקסיע און רעדן וועגן זיך אין דריטער פּערזאָן. אַזוי קומט עס פאָר אין דער סצענע, ווען ראָכעלע קוקט אָן די „וואָכעדיקע אויסזיכט״ פון מאַזעפּעווקער מאַרק און הייבט אָן טראַכטן נאָכדעם וועגן זיך:

„אָט האָט זי זיך אַ מאַן, עסט קעסט באַ שווער און שוויגער, טוט ניט קיין האַנט אין קאַלט וואַסער, און דער מאַן איז אָדער אין בעסמעדרעש, אָדער אין מאַרק, גייט אַרום מיטן שטעקל און זאָגט ווערטלעך״[3].

באַם שיין פון רעפלעקסיע ווערט אַלעמאָל די „מאַכשאָווע״ מער סינטעטיש פאַראַלגעמיינערט, סאַכאַקלדיק. דערצו קומט נאָך דאָס כאַראַקטעריסטישע אויסלאָזן מיט אַ פרעג־צייכן, עס ווערט פיקסירט דער מאָמענט, ווען די רעפלעקסיע הייבט זיך אָן איבערברעכן אין אַן אַקטיווער דראַמאַטישער אַקציע. און באַם ראַנד פון אָט דער אַקציע גייט אַלעמאָל ראָכעלעס „מאַכשאָווע״.

1. סט. 17

2. סט. 42—43

זייער אינטערעסאַנט איז צו פאַרגלייכן אָט די סצענע מיטן אַן ענלעכער אין ד. בערגעלסאָנס „נאָך אַלעמען״ ז. 172. דאָרט האָבן מיר ניט נאָר דיזעלבע „מיזאַנסצענע״ (דאָס זיצן איינע אַליין), נאָר אויך דעמזעלבן גאַנג פון דער „מאַכשאָווע״, וואָס שטרעבט פאָרזעצן ווייטער דאָס, וואָס מירעלע זעט אַרום זיך.

3. סט. 24

דער פאַרטיפטער פּסיכאָלאָגישער אַנאַליז, צו וועלכן שאָלעם־אַליכעם מאַכט אַזעלכע אַנטשיידענע שריט אין דער שילדערונג פון ראָכעלען, ווערט מיט דערזעלבער אַקשאָנעס — עמעס ניט מיט דעמזעלבן דערפאָלג — אַריינגעפירט אויך אין דער שילדערונג פון אַנדערע פיגורן אין „סטעמפּעניו״. ס׳זעט זיך, אַז דאָ האָבן מיר צו טון שוין ניט מיט אַ קאַפּריז פון אַ יונגן קינסטלער, נאָר מיט אַ זיכערער האַנט פון אַ מייסטער. און אַ באַזונדערן אינטערעס באַקומט שאָלעם־אַליכעמס פּסיכאָלאָגישער אַנאַליז אין „סטעמפּעניו״, ווען מע דערמאָנט זיך אָן דער גרונט־שטימונג, וואָס האָט שאָלעם־אַליכעמען באַגלייט בעיסן שרייבן „סטעמפּעניו״: יענע ראָמאַנטישע שטימונג, וואָס האָט אים נאָכאַנאַנד געשטויסן אַפן וועג פון אידעאַליזאַציע. אַזאַ שטימונג פאַרנעמען מיר גאַנץ אָפט אין „סטעמפּעניו״. אַזוי, צום ביישפּיל, האָט שאָלעם־אַליכעם לעשעם אידעאַליזאַציע געפּרוווט איבערגעבן ראָכעלעס רעליגיעזקייט, ער האָט געזוכט צו באַווייזן ראָכעלעס גאָטספאָרכטיקייט און ניט האָבנדיק קיין פּאַסיקע מיטלען קעדיי דאָס צו שילדערן (שאָלעם־אַליכעמען האָט זיך ביכלאַל קיינמאָל ניט איינגעגעבן צו שילדערן רעליגיעזע נאַטורן), האָט ער פאַרדאָרבן אייניקע סצענעס פונעם ראָמאַן. די ראָמאַנטישע אידעאַליזאַציע האָט באַדייטנדיק אָפּגעשוואַכט אויך די שילדערונג פון דעם קלעזמער סטעמפּעניו. אָבער אין אייניקע איינגעגעבענע ערטער האָט דער יונגער שאָלעם־אַליכעם אין „סטעמפּעניו״ געפונען די מעגלעכקייט אַפילע אָט די אופגעשרויפטע ראָמאַנטישע שטימונג צו באַהערשן און פאַרוואַנדלען זי אין אַ פּאָזיטיוון מאָמענט פון זיין שאַפן. אַזעלכע פאַלן, ווען די ראָמאַנטישע שטימונג גיסט זיך אָרגאַניש צונויף מיט דער פּסיכאָלאָגישער שילדערונג פון דער אָדער יענער געשטאַלט, טרעפן זיך אין „סטעמפּעניו״ ניט זעלטן. אַהער געהערן אַזעלכע סצענעס, ווי ראָכעלעס „שווערע נאַכט״, דער מייסטעריש־אויסגעפירטער כאָלעם אירער, די שילדערונג פון סטעמפּעניוס שפּילן אַפן פידל, אייניקע מאָמענטן פון סטעמפּעניוס וואַנדערונגען, באַזונדער דער אויסלאָז פון קאַפּיטל 15: „אַדיע, ליכטיקער זומער־אָוונט מיט אַ וויַטן שפּאַציר אונטער דער שטאָט מיט דעם קלעזמערס טעכטערל! אַדיע, לאַנגע שמעקנדיקע צעפּ, צעלאָזטע האָר, גרויסע קאַרע אויגן! אַדיע, זילבערנע לעוואָנע!״ מיר דערקענען דאָ שאָלעם־אַליכעמס ראָמאַנטישע שטימונג, יענעם צוגאַנג צום שטעטל־לעבן, וואָס איז נאָכדעם אופגעכאַפּט געוואָרן דורך שאָלעם אַשן. ס׳טוט מיטאַמאָל אַ פלייץ מיט נאַטור־בילדער, שאָלעם־אַליכעמס וואָרט קריגט אַ פּאַטעטישן ביי־קלאַנג, אָבער שאָלעם־אַליכעם איז צופיל אַקטיוו קעדיי צו פאַרבלייבן אַ לענגערע צייט באַ אידילישער ראָמאַנטיק, און זי גילט באַ אים אַלעמאָל ניט מער ווי אַלס אַן אַריינפיר צו אַ שטאַרקערן דראַמאַטישן עפּיזאָד. פון דער ראָמאַנטישער שטימונג פאַרבלייבן אָבער שפּורן: דאָס איז דער האַלב־פאַנטאַסטישער, האַלב־לירישער קאָלאָריט פון אייניקע סצענעס אין „סטעמפּעניו״[1]. און דאָס איז ניט געווען דאָס „שאָמערישע״ אין שאָלעם־אַליכעמען — דאָס איז געווען דער נאַטירלעכער אויסדרוק פון יענע ראָמאַנטישע שטימונגען, מיט וועלכע ער איז צוגעטראָטן שרייבן „סטעמפּעניו״.

1 אַף איינעם אַזאַ פאַל וועלן מיר דאָ אָנווייזן. שוין גאָר פון אָנהייב ראָמאַן, ווען ס׳באַווייזט זיך ראָכעלע, וויל שאָלעם־אַליכעם אַרום איר שאַפן אַ מין „ראָמאַנטישע ווייטקייט״. „אירע שיינע בלאָע אויגן — דערציילט שאָלעם־אַליכעם — האָבן געקוקט ווייט־ווייט, ניט אַף סטעמפּעניו, און אירע אויערן האָבן אויסגעהערט פון אים אַ גאַנץ לאַנגן שמועס״. לעכאַטכילע קאָן זיך אַדיסווייזן, אַז דער מאָטיוו „ווייט־ווייט״ איז דאָ אַ צופעליקער. שפּעטער אָבער ווערט קלאָר, אַז דאָס איז קלאַל ניט קיין צופאַל. אָט קומט די סצענע, ווען ראָכעלע קערט זיך אום פאַרטאָג אַן אופגערעגטע פון דער כאַסענע, ווו זי האָט זיך צום ערשטן מאָל באַגעגנט מיט סטעמפּעניוון. זי קוקט זיך אַרום אין דעם באַגינענדיקן שטעטל און שאָלעם־אַליכעם טראָגט ווידער אַריין דעם מאָטיוו „ווייט־ווייט״ („עס שאַריעט אַף טאָג. ס׳טוט אַ קריי איין האָן און צען אַנדערע האָנען ענפערן אים. ווייט־ווייט לאָזט זיך הערן דאָס בילן פון אַ הונט...), אָט קומט די סצענע, ווען ראָכעלע באַטראַכט דעם מאַזעפּעווקער מאַרק אין אַ טאַמעזדיקן טאָג און מיר הערן ווידער: „ווייט־ווייט גייען אַ פאָר אָקסן מיט אַ גרויסער פור קאָרן...״ און אָט טראַכט שוין ראָכעלע וועגן סטעמפּעניון. „איר פאַנטאַזיע — דערציילט שאָלעם־אַליכעם — איז צעהיצט און ווידער דאַכט זיך איר אויס: סטעמ-

אונז בלייבט נאָך זיך אָפּשטעלן אַף אייניקע דערשיינונגען פון שאָלעם־אַלייכעמס סטי־ליסטיק אין „סטעמפּעניו". ס'איז זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז דער סטיל פון „סטעמפּעניו" האָט אָפּגעשפּיגלט אלע שאָלעם־אַלייכעמס סימפּאַטיעס און נויגונגען פון די 80־ער יאָרן, און פאָדערט דעריבער אַ גאַנץ ברייטערע אָפּהאַנדלונג. מיר ווען זיך אָפּשטעלן נאָר אַף אַ פּאָר דערשיינונגען פון שאָלעם־אַלייכעמס סטיל.

שאָלעם־אַלייכעמס סטיל האָט אין „סטעמפּעניו" געדאַרפט איבערגעבויט ווערן אַף אַזאַ אויפן, אַז ער זאָל אין זיך קענען אַריינעמען דעם גאַנצן דראַמאַטיזם פון דער האַנדלונג, די גאַנצע קאָמפּליצירטקייט פון ראָכעלעס געפילן־גאַנג. שאָלעם־אַלייכעם וויל דאָס אַלעס אויס־דריקן דאָפּקע אין דער טאָגטעגלעכער אומגאַנג־שפּראַך, אין דער שפּראַך פון דער ברייטער מאַסע. ער באַמיט זיך מיט אַלע מיטלען אָט די שפּראַך צו פּאָעטיזירן, באַרייכערן זי מיט לירישע ניואַנסן, אַריינהויכן אין איר דעם פרישן אָטעם פון זיינע דעמאָלטיקע ראָמאַנטישע שטימונגען—אָבער ער וויל דערביי אַף קיין רעגע ניט אָנקומען צו דער הילף פון טויטע ליטעראַרישע זאַצן, ער וויל דורכויס פאַרבלייבן געטריי דער פאָלק־שפּראַך. די טיפּישע ריידאַרט, די פאָלקסטימלעכע מעטאַפאָרע, דאָס פאָלקסטימלעכע פאַרגלייכעניש, דאָס אַלעס ווערט געניצט צוליב די צוועקן פון שאָלעם־אַלייכעמס ראָמאַנטיש־באַפאַרבטן פאָלקיזם [1]. ניט געקוקט אַף דעם, וואָס שאָלעם-אַלייכעם האָט אין „סטעמפּעניו" געוואָלט געבן עפּעס „העכסט שיינס פון פאַנטאַסטישן מין", האָט ער דאָך געזוכט אויסצומיידן דעם סקאַרבאָוון ראָמאַן־לאָשן, די באַנאַלע טיראַדע פונעם „פיינעם באָכער", דער געשוואָרענעם „העלד". אים איז טייער געווען אָט דאָס „לעבלעך־וואַרעמע וואָרט" פון דער אומגאַנג־שפּראַך, וואָס האָט פערעצן אַזוי שאָקירט אין די 80־ער יאָרן („מאָניש"). אָבער די האַנדלונג אַנטוויקלט זיך אין „סטעמפּעניו" צופיל אייגנאַרטיק, אַז מע זאָל זיך קענען באַגיין מיט די רעסורסן פון דער אומגאַנג־שפּראַך, און שאָלעם־אַלייכעם הייבט אָן זוכן נייע אויסדרוק־מיטלען. ער גייט דערביי אַרויס ווידער פון דער אומגאַנג־שפּראַך, נאָר ער זוכט די וועגן ווי זי צו אַקטי־ווירן, פאַרשטאַרקן איר אויסדריקלעכקייט. ער זוכט מיטלען ווי צוצוגעבן דער שפּראַך אַ באַזונדערן פּאַטעטישן בייקלאַנג. מיר וועלן ברענגען עטלעכע ביישפּילן. אָט ווערט געשילדערט ווי דער אוילעם הערט סטעמפּעניוס שפּילן אַפן פידל. שאָלעם־אַלייכעם שרייבט:

„...פאַרטיפט זיך יעדער אין זיינע געדאַנקען, אין זיינע טרויעריקע גע־דאַנקען".

אָט ווערט געשילדערט סטעמפּעניו אַליין:

„...סטעמפּעניו האָט געהאַלטן אַ דראָשע אַפן פידל—אַ שיינע, לאַנגע דראָשע, אַ רירנדע דראָשע".

אָט זיינען נאָך אַנדערע ביישפּילן:

„...עטלעכע שנירל פּערל אַפן האַלדז, אַפן ווייסן, אַפן שיינעם האַלדז..."

„...אַ פּאָר וווּנדערשיינע, שוואַרצע אויגן, פייערדיקע אויגן, וואָס קוקן אַף איר און נעמען זי דורך ווי שפּיזן, ווי שאַרפע שפּיזן..."

פעניו נעמט זי מיט געוואַלד און פאַרפירט זי ווייט - ווייט (68). מע זעט, אַז שאָלעם-אַלייכעם קומט אָן צו דעם מאָטיוו „ווייט-ווייט" קעדיי צו שאַפן אַרום ראָכעלען א „ראָמאַנטישע ווייטקייט". גלייכצייטיק אָבער גיט עס צו דער שילדערונג א ברייטערן פאַרנעם און עס באַטאָנט אויסגעצייכנט ראָכעלעס אייגנשאַפט: האַלטן שטענדיק פאַר די אויגן א ברייטערע פּערספּעקטיוו, די פּערספּעקטיוו פונעם גאַנצן אַרום. אַגעוו, באַנוצט דעמדאָזיקן מאָטיוו „ווייט-ווייט" גאַנץ אָפט אין „נאָך אַלעמען" ד. בערגעלסאָן.

1) גענויער וועגן דעם—אין אַן אַנדער אָרט.

„...זי האָט ליב געהאַט צו הערן מייסעס דערציילן, שיינע, וווּנדערלעכע מייסעס".

„...די מיידלעך ווידער האָבן ליב געהאַט ראָכעלען פאַר איר זינגען, פאַר איר שיין זינגען".

„...דער ווינט בלאָזט און פייפט און ס'הערט זיך אַ געזאַנג, אַ טרויעריק געזאַנג".

„...ער איז צו איר געווען ווי אַ ברודער, ווי אַן אייגענער ברודער און צום סאָף איז ער אַוועקגעפאָרן, האָט זי איבערגעלאָזט אַף צאָרעס, ווי אַ פרעמדער, ווי אַ ווילד פרעמדער..."

„...נאָר זי אַליין זיצט דאָ, ווי צווישן טויטע, ווי צווישן עמעסע מיי־סים..."

... דער אוילעם כאַפּט זיך אוף ווי פון אַ שלאָף, פון אַ טרויעריקן, נאָר זיסן שלאָף".

מיר וועלן דאָ ניט פאַרמערן די צאָל ביישפּילן — דאָס וואָלט מען געקאָנט טון גאַנץ גרינג—אָבער איין כאַראַקטעריסטישער שטריך וואַרפט זיך אין די אויגן אַפילע אין די גע־בראַכטע עטלעכע ביישפּילן. קעדיי צו פאַרשטאַרקערן די אויסדריקלעכקייט פון דער גע־וויינלעכער אומגאַנג־שפּראַך, איז שאָלעם־אַלייכעם גענויגט פריער פאַר אַלץ צו געבן אַן איבערכאַזערונג און דערביי ענדערן דעם דורכשניטלעכן ווערטער־סיידער. דערביי ווערט עס געטון אין אַלע געבראַכטע פאַלן אַף איין אויפן: אַלעמאָל ווערט דאָ אַוועקגעשטעלט אַף אַ מער אָנגעזעענעם אָרט דער עפּיטעט. דורכגעדרונגען מיט די פאָלקיסטיש־ראָמאַנטישע שטי־מונגען, וויל דער יונגער שאָלעם־אַלייכעם אומבאַדינגט, אַז די אומגאַנג־שפּראַך זאָל דורכ־מאַכן דעם גילגל פון פּאָעטיזאַציע. איבערשטעלן דעם וואָרט־סיידער פונעם געוויינלעכן זאַץ אַזוי, אַז אַפן אָנגעזעענסטן אָרט זאָל שטיין דער עפּיטעט — דאָס איז אין שאָלעם־אַלייכעמס אויגן דאָס בעסטע מיטל אַף צו פּאָעטיזירן די אומגאַנג־שפּראַך. שאָלעם־אַלייכעם איז ביכ־לאַל זייער פאַרגלויבט אין דער ווירקונג־קראַפט פונעם עפּיטעט, האַגאַם באַם יונגן שאָלעם־אַלייכעמען (אין „סטעמפּעניו") טראָגט עס נאָך אַ גאַנץ פרימיטיוון כאַראַקטער.

ווען מע קוקט זיך צו צו די סינאָנימען, וואָס שאָלעם־אַלייכעם האָט אַזוי ליב צו באַ-נוצן—זעט מען, אַז א גרויסער טייל סינאָנימען בילדן די עפּיטעטן. שאָלעם־אַלייכעם איז אַזוי פאַרגלויבט געווען אין דער קראַפט פונעם עפּיטעט, אַז ער איז גרייט געווען אָנקומען צו אים באַ יעדער שוועריקייט. און דערפון האָט זיך גענומען נאָך איין כאַראַקטעריסטישע דערשיי־נונג, וואָס לאָזט זיך פאַרצייכענען אין שאָלעם־אַלייכעמס סטיליסטיק.

שאָלעם־אַלייכעם האָט אין „סטעמפּעניו" געלייגט פיל אַכט—מעגלעך, אַז אומבאַוווּסט־זיניקערהייט אַפילע — אַף דער ריטמיק פון זיין שפּראַך. די גאַנצע סטרוקטור פונעם ווערק, וואָס האָט געזאָלט זיין גלייכצייטיק אי אַ ראָמאַן, אי אַ פּאָעמע, האָט באַפוילן, אַז אויך אינעם איינצלנעם זאַץ זאָל דאָ אָפּגעהיט ווערן דער סימעטרישער בוי, די ריטמישע מאָס און וואָג, דער ווילקלאַנג. באַזונדערס נייטיק ווערט דאָס אין יענע פאַלן, ווען שאָלעם־אַלייכעם וויל איבערגעבן מיט די מיטלען פון דער געוויינלעכער אומגאַנג־שפּראַך דעם אימ־פּעט פון ראָכעלעס געפילן־גאַנג, אָדער די באַגייסטערונג פאַר סטעמפּעניוס פידל־שפּילן. דער גאַנג פון דער שפּראַך הייבט אָן דעמאָלט זיך אונטערוואַרפן יענער ראָמאַנטישער שטי־מונג, וואָס שאָלעם־אַלייכעם וויל איבערגעבן, און אָט דעמאָלט פאַרנעמט דער עפּיטעט ווי־דער אַ באַזונדער אָרט אין שאָלעם־אַלייכעמס זאַץ. אָט איז אַ ביישפּיל. אין קאַפּיטל 5. שאָלעם־אַלייכעם גיט דאָ אַ לירישע ווענדונג צו דער יידישער פרוי. ער הייבט אָן מיט די ווערטער: „געבענטשט זייט איר, יידישע ווייבלעך"... ס'איז קלאָר, אַז דער זאַץ מוז זיין דורכגעדרונגען מיט פּאַטעטיק, און מיר לייענען ווירקלעך: ... „און ווי איז צו די מיידלעך,

עבעך, וואָס זיינען געבונדן און געפענטעט, געהיט און אָפּגעהיט ביז מע דעקט זיי צו דעם קאָפּ און דאַן ווערן די מיידלעך אויך ווייבלעך, אופגעבונדענע, פרייע, גליקלעכע ווייבלעך..."[1] דאָ האָבן מיר ווידער אַ פאַל, ווען, קעדיי צו פאַרשטאַרקן דעם זאַץ, שטעלט שאָלעם־אַלייכעם אַוועק אַפּן אָנגעוויזענעם אָרט דעם עפּיטעט, אָבער דאָס מאָל האָבן מיר ניט איינעם, נאָר גאַנצע דריי עפּיטעטן.

ענלעכס זעען מיר אויך אין אַן אַנדער אָרט, ווען שאָלעם־אַלייכעם רופט אויס:

„צו דערדאָזיקער אויסגעצייכנטער נאַכט פּאַסט אַקוראַט אונדזער ראָכעלע די שיינע— די שיינע, די הייכע, די ערלעכע ראָכעלע..."

אין אַנדערע פאַלן טוט שאָלעם־אַלייכעם דאָסועלבע ניט נאָר מיטן עפּיטעט. עס טרעפט אָפּטמאָל, אַז שאָלעם־אַלייכעם פירט אַריין, קעדיי צו פאַרשטאַרקן די אויסדריקלעכקייט פון זיין שפּראַך, אַ דרייפאַכע וואַריאַציע (ווי פריער מיטן עפּיטעט) פון אַ גאַנצן בייזאַץ, און אַמאָל אַפילע פון גאַנצע זאַצן. דידאָזיקע דערשיינונג איז אַזוי פאַרשפּרייט אין „סטעמפּעניו", אַז מע וואָלט זי געמעגט אָנרופן „שאָלעם־אַלייכעם־טריאַדע".

אָט האָבן מיר פאַר זיך די שילדערונג פון ראָכעלעס כאָלעם — איינס פון די אָריגינעלסטע ערטער אין „סטעמפּעניו". ווי אָפּט טרעפן מיר דאָ די „טריאַדע"!

..."ראָכעלע קוועלט, לאַכט און זינגט — און סטעמפּעניו טוט איר אָן אַ בייטש קאַרעלן..."

..."דער ווינט בלאָזט און פייפט און עס הערט זיך אַ געזאַנג, אַ טרויעריקער געזאַנג..."

..."עס הערט זיך, ווי אַ פידעלע שפּילט, שוין ווידער אַ באַקאַנט פידעלע, סטעמפּעניוס פידעלע."

..."דאָס וויינט כאַיע־עטל... וואָס ער האָט זי פאַרביטן אַף אַן אַנדערע, פאַרגעסן כאַיע־עטלען, פאַרגעסן...„

..."זי וויינט, זי יאָמערט, זי קלאָגט — און ווערט פאַרשווונדן..."[2]

שאָלעם־אַלייכעם איז, קאָנטיק, אַזוי פאַרגלויבט אין דער „טריאַדע", אַז אין איין פאַל בעסערט ער אַפילע אויס אין 1903־טן יאָר דער ערשטן וואַריאַנט פון 1888 אַזוי, אַז עס זאָל זיך באַקומען:

..."זי האָט זיך געפילט צווישן אייגענע פרעמד, צווישן אייגענע עלנט, צווישן גוטע, טרייע — פאַרלאָזט..."

אין ערשטן וואַריאַנט פון „סטעמפּעניו" לייענט זיך דער זאַץ אַזוי:

„זי האָט זיך געפילט צווישן אייגענע עלנט, צווישן גוטע, טרייע — פאַרלאָזט"[3].

באַזונדערס לאָזט זיך מערקן די „טריאַדע" אין די שטעלן, ווו שאָלעם־אַלייכעם שילדערט ראָכעלעס אופגערודערטן געמיט־צושטאַנד. מיר טרעפן עס, לעמאָשל, אינעם קאַפּיטאַל „אַ שווערע נאַכט":

..."וואָס האָט ראָכעלע געוויינט?... דאָס האַרץ איז איר שוין פון אַ צייט געווען שווער, זייער שווער. נאָר פּלוצים האָט זיך עס צעוויקט, צעגאָסן און אויסגעגאָסן זיך דורך ריקעס טרערן..."

..."ראָכעלע האָט געפילט, ווי מיר האָבן שוין אויבן געזאָגט, אַז זי איז עלנט, אַז עס גייט איר עפּעס אָפּ, אַז עס פעלט איר עפּעס — נאָר וואָס פעלט איר, דאָס האָט זי ניט געוווסט און ניט געקאָנט וויסן..."

1 פ"ביב. ז. 155

2 סט. 76.

3 פאַרגלייך נייסטע אויסגאַבע פון „סטעמפּעניו" ז. 176 און סט. 39.

..."וועאַל קולאָם איז ראָכעלע גלאַט געווען צעשרויפּט, צערודערט און פאַרטומלט די לעצטע צייט".

..."ראָכעלע... האָט אין זין אַ פרעמדן, באַקומט פון אים בריוועלעך, באַגעגנט זיך מיט אים — און גאָרניט..."

..."ראָכעלע כאַפּט זיך אָן מיטביידע הענט פאַרן קאָפּ און הערט זיך צו, ווי די שלייפן קלאַפּן, ווי דאָס האַרץ קלאַפּט און די נעשאָמע ציט־ציט".

..."זי... דערהערט פּלוצים זייער אַ באַקאַנט געזאַנג, אַ באַקאַנט שפּילן פון אַ באַקאַנט פידעלע..."

..."צו דערדאָזיקער אויסגעצייכנטער נאַכט פּאַסט אַקוראַט אונדזער ראָכעלע די שיינע— די שיינע, די ריינע, די ערלעכע ראָכעלע..."

..."עס קלעמט דאָס האַרץ, ציט די נעשאָמע, נעמט אַרויס דאָס כאַיעס — און ראָכעלע שטייט אַ האַלב־נאַקעטע באַם פענצטער און הערט זיך צו..."

..."און עס ווילט זיך איר אין דעם מינוט אייביק שטיין נאָענט נעבן אים, שטיין און אייביק הערן זיין שפּילן, און אייביק זעען זיינע שיינע אויגן".[1]

מיר האָבן בעקיוון געבראַכט אַזאַ היפשן ציטאַט, ווייל גראַדע דידאָזיקע אָפטע איבערכאַזערונג פון איין און דערזעלבער סטיליסטישער פיגור אין איין קאַפּיטל באַווייזט, אַז דאָ האָבן מיר צו טון ניט מיט קיין צופעליקע דערשיינונג. שאָלעם־אַלייכעמס „טריאַדע" געפינען מיר ניט נאָר אין די ציטירטע עטלעכע זייטלעך פון „סטעמפּעניו".

אַף דערזעלבער „טריאַדע" איז אויך געבויט די שילדערונג פון סטעמפּעניוס פידל־שפּילן. שאָלעם־אַלייכעם האָט דאָ פאַר זיך אַ מאָמענט פון א שטאַרקן געפילן־גאַנג און ער ווייסט קיין בעסער מיטל ניט, ווי די אָנגעוויזענע „טריאַדע". די שילדערונג פון סטעמפּעניוס פידל־שפּילן קומט אוף דריי מאָל אין פאַרלויף פונעם ראָמאַן, און אַלע דריי מאָל טרעפן מיר די „טריאַדע". אין אייניקע פאַלן איז זי עטוואָס מאָדולירט, אָבער דאָס וויכטיקסטע — די ריטמישע פיגור, וואָס איז פאַרבאָרגן אין דער „טריאַדע"—פאַרהיט שאָלעם־אַלייכעם אומעטום[2].

שאָלעם־אַלייכעם האָט געפּרוווט ווירקן אַף דער שפּראַך פון אינעווייניק, אַריינציענדיק דאָס וואָרט אינעם גאַנג פון אַ נייעם אינטענסיוון ריטם. און אַף אַזאַ אויפן קומט שאָלעם־אַלייכעם אין „סטעמפּעניו" נאָך צו אַן אייגנאַרטיקן אויסדרוק־מיטל: צו דעם איבערגעכאַזערטן רעפרען. אין „סטעמפּעניו" זיינען פאַראַן נאָר אַ פּאָר אַזעלכע פאַלן, ווען שאָלעם־אַלייכעם כאַזערט איבער נאָכאַנאַנד עטלעכע מאָל אַ באַשטימטן, ספּעציעל־אויסגעקליבענעם רעפרען, אָבער דידאָזיקע פאַלן זיינען אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר שאָלעם־אַלייכעמס סטיל פון די שפּעטערדיקע יאָרן, אַז אַף דעם איז קעדיי זיך אָפּשטעלן.

1) סט. 69-73.

2) אין „סענדער בלאַנק", ווו דער פּאָעטיש־ראָמאַנטישער טאָן איז קימאַט ניט פאַראַן, טרעפט זיך זעלטן די „טריאַדע". איין פאַל, ווען דער יונגער שאָלעם־אַלייכעם באַנוצט זיין „טריאַדע", האָבן מיר דאָך אין „סענדער בלאַנק".

דאָס איז די באַגעגעניש פון רעוועקאַ זעמעל מיטן סטודענט (אין צוג). די באַגעגעניש איז ניט קיין דויערנדיקע, אָבער שאָלעם־אַלייכעם וויל דאָך געבן דאָ אַ באַזונדערע עקספּרעסיע און ער שרייבט:

..."אַ נייע וועלט האָט זיך פאַר אירע אויגן געעפנט, אַ שיינע, א גרויסע, אַ ליכטיקע וועלט!.."

..."אין דער נאַטור האָט אַלעס געבליט, געזונגען, געלעבט — עס איז געווען דעם צענטן מאַי, איר פאַרשטייט?.."

..."רעוועקע... האָט אופגעהויבן אירע אויגן אַף דעם יונגן סטודענט און האָט זיך באַגעגנט מיט זיינע גרויסע, שוואַרצע פייערדיקע אויגן..."

..."אַפּן האַרצן איז איר געווען אַזוי גוט, אַזוי ליכטיק, אַזוי וואַרעם, ווי אין דער נאַטור..." (סענדער בלאַנק, אויסגאַבע 1888, ז. 58).

אַזאַ טיפּישן רעפרען באַקומען מיר אין דעם באַשרייבונג פון ראָכעלעס כאָלעם[1].

„ראָכעלע ווערט אַנטשלאָפן און עס כאָלעמט זיך איר, אַז סטעמפעניו טוט איר אָן אַ בּ י י ט ש ק אַ ר ע ל ן... מוישע־מענדל איז טויט שיקער, פאָרט רייטנדיק אַף אַ קאָטשערע, מאַכט מעשוגענע האַוואַיעס און סטעמפּעניו טוט איר אָן אַ בּייטש קאַרעלן... ראָכעלע קוקט אַף די ליכט, ווי העל זיי ברענען און זיי לייכטן, און סטעמפּעניו טוט איר אָן אַ בּייטש קאַרעלן... ראָכעלע קוועלט, לאַכט און זינגט און סטעמפּעניו טוט איר אָן א בּייטש קאַרעלן..." [2]

אַ צווייטן פאַל, האָבן מיר אין דעם לעצטן קאַפּיטל פונעם ראָמאַן. שאָלעם־אַלייכעם וויל איבערגעבן דעם טרויעריקן פינאַל פון סטעמפעניוס לעבן און עס הייבט זיך אָן כאַזערן דורכאַנאַנד איין רעפרען:

„זי טוט מיר האַרציק־באַנק!— האָט זיך סטעמפּעניו מוידע געווען פאַר זיין קאָמפּאַניע קלעזמער — זי טוט מיר האַרציק באַנק אָט דאָס ווייבל!"

ווייטער גייט די שילדערונג פון סטעמפעניוס נידערשלאָגן לעבן און עס שווימט ווידער אוף:

„זי טוט מיר האַרציק באַנק!— זאָגט סטעמפּעניו צום הונדערטסטן מאָל פאַר זיין קאָמפּאַניע קלעזמער".

אָבער דער עפּילאָג צו סטעמפעניוס „לעבנס־באַשרייבונג" איז נאָך ניט פאַרענדיקט, די שילדערונג פון סטעמפעניוס יערידע גייט ווייטער און אָט רייסט זיך שוין דורך ווי אַ געזעגנונג־אַקאָרד דער פריערדיקער רעפרען:

„זי טוט מיר האַרציק באַנק!" טראַכט זיך סטעמפעניו...

דער רעפרען האָט דערנאָך פאַרנומען אַן אָנגעזעען אָרט אין שאָלעם־אַלייכעמס סטיל און דאָסראָוו האָט שאָלעם־אַלייכעם באַנוצט דעם רעפרען אין דער שילדערונג פון שטאַרקע, אינטענסיווע איבערלעבונגען[3].

1 אין „יאָסעלע סאָלאָוויי" אין אַן ענלעכער סצענע פון אַ כאָלעם באַגעגענען מיר אויך דעם רעפרען. יאָסעלע שלאָפט איין... „עס ווייזט זיך אים אויס, אַז ער קריכט אַפן באַרג, ער קלעטערט, ער דראַפעט זיך העכער און העכער און צום שפּיץ באַרג איז נאָך ווייט... ער הייבט אָן צו קריכן אַף אַלע פיר גיך־גיך, טאַקע נאָר ווי אַ שרעטעלע, ער פליט, ער פליט אַלץ העכער און העכער און צום שפּיץ באַרג איז נאָך ווייט... ער כאַפּט אַ קוק און ווערט דערציטערט פאַר שרעק, דערזעענדיק, וואָס פאַר אַ מעהאַלעך ראָוו ער איז שוין אָפּ־בעגאַנגען און צום שפּיץ באַרג איז נאָך אַלץ ווייט..." עס איז קאָנטיק, אַז שאָלעם־אַלייכעם קומט אָן צו דעם רעפרען ניט צופעליק, נאָר ווי צו א זיכערן אויסגעפּרוווטן קונסטמיטל.

2 סט. 75, געקירצט.

3 מיר וועלן ברענגען דאָ א ביישפּיל פון „מאָשקעלע גאַנעוו". אין קאַפּיטל „טז" שילדערט דאָ שאָלעם־אַלייכעם, ווי אַזוי א יידיש מיידל, וואָס איז אַנטלאָפן אין מאָנאַסטיר אַריין, פאַרברענגט אין גרויס יעסורים א נאַכט. דער לייטמאָטיוו פון דער שילדערונג ווערט געגעבן אין דעם ערשטן זאַץ פונעם קאַפּיטל:

„און אַז זי איז געקומען אין מאָנאַסטיר אַריין האָט זי געוואָלט, אַז דאָס וואָס ס'דאַרף געשעען, זאָל געשעען וואָס גיכער".

נאָכדעם הייבט זיך אָן די עצעם־שילדערונג פון צירעלעס ערשטע מינוטן אין מאָנאַסטיר, אין דעם מאָמענט, ווען די שילדערונג ווערט אָנגעזעטיקט מיט א טיפן דראַמאַטיזם, פונקט ווי אין דער סצענע מיט ראָכעלעס כאָלעם אין „סטעמפעניו", הייבט אָן שאָלעם־אַלייכעם באַנוצן דעם רעפרען, וואָס איז, אייגנטלעך, ניט מער, ווי יענער לייטמאָטיוו־זאַץ, מיט וועלכן עס הייבט זיך אָן דאָס קאַפּיטל:

„און צירעלע דערמאָנט זיך אין דער היים איטלעכן פּאָנים מיט זיין מינע, און עס פאַרקלעמט זי באַם האַרצן און זי בעט גאָט — אַלץ איינס וואָסער גאָט — א, דאָס וואָס באַדאַרף געשעען, זאָל געשעען וואָס גיכער און... און עס קומען צו איר אַלע מאָל אַנדערע מענטשן און גרייטן זי צו, זי זאָל זיין פאַרטיק, און זי בעט גאָט, אַז דאָס, וואָס באַדאַרף געשעען, זאָל געשעען וואָס גיכער... און מאַקסים טשובינסקי קומט צו גיין... און זי פאַלט אים אַפן האַרצן, וויינט, וויינט פאַר גרויס גליק, און פאַר שרעק און פאַר דעם, וואָס זי טוט, און בעט גאָט, אַז דאָס, וואָס דאַרף געשעען, זאָל געשעען וואָס גיכער"... (מ. ג. 40.) עס איז ניט שווער איינצוזעען, אַז מיר האָבן דאָ פונקט דעמזעלבן מעטאָד צו באַנוצן דעם „רעפרען".

מיט די אויבנאָנגעוויזענע דערשיינונגען פון שאָלעם־אַלייכעמס סטיליסטיק ווערט, נאַטירלעך, ניט אויסגעשעפּט יענע אייגנאַרטיקייט פון סטיל, וואָס האָט אַוועקגעשטעלט דעם ראָמאַן „סטעמפעניו" אַפן ערשטן אָרט צווישן אַלע שאָלעם־אַלייכעמס יוגנטלעכע ווערק. מיר האָבן געוואָלט אָנווייזן נאָר אַף אייניקע פון די מאָמענטן, ווען שאָלעם־אַלייכעמס סטיל, באַקומענדיק אַ שטויס פון די ראָמאַנטיש־פאָלקיסטישע שטימונגען פון „סטעמפעניו", האָט זיך אָנגעהויבן אַנטוויקלען אין יענער ריכטונג, וועלכע מיר זעען שפּעטער אין שאָלעם־אַלייכעמס ווייטערדיקן שאַפן. עס זיינען אָבער געווען אין „סטעמפעניו" אויך אַזעלכע סטיל־דערשיינונגען, וואָס האָבן ניט געקענט באַקומען קיין פאָרזעצונג אין שאָלעם־אַלייכעמס ווייטערדיקער אַנטוויקלונג. אינעם סטיל פון „סטעמפעניו" האָבן זיך נאָך דאָ און דאָרט געלאָזט מערקן בּיי לעצטע שפּורן פון יוגנטלעכער רויקייט, ניט־גענייטקייט. מאַשמאָעס, אַז דער יונגער שאָלעם־אַלייכעם איז שוין אַליין אַפילע געווען אַ מייוון אַף דידאָזיקע דעפעקטן פון זיין ליבלינג־ווערק, אָבער באַזייטיקן זיי איז ער דאָך אין די 80־ער יאָרן ניט געווען אימשטאַנד. „סטעמפעניו" איז דאָך נאָך אַלעמען גרויס דערמיט, וואָס דאָ זעען מיר שאָלעם־אַלייכעמען ערשט אַף דער שוועל פון זיינע שפּעטער־פאַרווירקלעכטע גרויסע מעגלעכקייטן. שאָלעם־אַלייכעם האָט, אַפּאָנים, עפּעס אַזאַ פאָרגעפיל געהאַט, ווען ער האָט געשריבן אין פאָרוואָרט צו „סטעמפעניו":

„איך ווייס, ליבער זיידע, איך פיל דאָס ווי נייטיק עס איז געווען איבערצולייטערן „סטעמפעניו" אין עטלעכע וואַסערן"...

און ער האָט עס ווירקלעך „איבערגעלייטערט"[1]. אָבער דאָס איז פֿאָרגעקומען ערשט אין 1903־טן יאָר, מיט גאַנצע פופצן יאָר שפּעטער נאָך דעם, ווי שאָלעם אַלייכעם האָט אין „סטעמפעניו" געזעגנט זיך מיט זיינע יוגנטלעכע שטימונגען און פאַרלאַנגען.

XIII

אין די ביזאַהעריקע קאַפּיטלען פון אונדזער אַרבעט האָבן מיר זיך באַמיט אָנצומערקן אייניקע וויכטיקע עטאַפּן פון שאָלעם־אַלייכעמס אַנטוויקלונג אין די 80־ער יאָרן. עס איז קלאָר, אַז די מאַטעריאַלן, וואָס געפינען זיך אין אונדזער רעשוס באַ היינטיקן טאָג, פאַר־ענטפערן נאָך ניט דעם גאַנצן סכום פראַגן, וועלכע זיינען פאַרבונדן מיט דער עפּאָכע פון שאָלעם־אַלייכעמס יוגנטלעכער אַנטוויקלונג. עס לאָזט זיך אָבער שוין אַצינד מאַכן אייניקע אויספירן פון דעם מאַטעריאַל, וואָס מיר האָבן באַהאַנדלט אין די פאָריקע קאַפּיטלען.

פאַר אונדז ווערט קוידעמקאָל קלאָר, אַז דעם יונגן שאָלעם־אַלייכעמס ליטעראַרישע טעטיקייט איז פאַרלאָפן ניט אַזוי, ווי מע איז געוווינט געוואָרן צו שילדערן: „אָן קיין שום זייטיקע אידעיִשע קאַוואָנעס און טענדענצן"[2].

ווי מיר האָבן אויבן באַוויזן, האָט דער יונגער שאָלעם־אַלייכעם דורכגעמאַכט זיין יוגנטלעכע אַנטוויקלונג אין אַן אַטמאָספער פון אָנגעשטרענגטע זוכונגען[3]. אויסערלעך האָבן דידאָזיקע זוכונגען געקענט טראָגן אַ צופעליקן כאַראַקטער און גאַנץ אָפט זיך באַ־

1 זע וועגן דעם מיין אַרטיקל „וואָרט און פאָרם־ענדערונגען אין שאָלעם־אַלייכעמס „סטעמפעניו" — „יידישע שפּראַך" № 2 קיעוו. 1927 י.

2 י. ד. בערקאָוויטש — ש"א־בוך ז. 318

3 זאָל דאָ אַגעוו, אָנגעוויזן ווערן, אַז דעם ערשטן פּרווו צו באַטראַכטן שאָלעם־אַלייכעמס אידעאָלאָגישע זוכונגען פון די 80־ער יאָרן האָט געמאַכט י. נוסינאָוו אין זיין: „שאָלעם־אַלייכעם אין „יידישן פאָלקסבלאַט" („רויטע וועלט" 1926). ניט געקוקט דערויף, וואָס דער היפּשער מאַטעריאַל פון דעם אַרטיקל איז ניט אומעטום גענוג קאָנטראָלירט און דורכגעאַרבעט געוואָרן, געפינען מיר דאָ א גאַנצע ריי וויכטיקע שטריכן צו דער שילדערונג פון שאָלעם־אַלייכעמס יוגנטלעכער אַנטוויקלונג.

ציען נאָר אַף די אָדער אַנדערע פּראַטים [1]. קוקט מען זיך אָבער איין טיפער אין
דידאָזיקע „פּראַטים", דערזעט מען שאָלעם־אַלייכעמס אָנשטרענגונג זיך צו אָריענטירן אין
די געזעלשאַפטלעכע פאַרהעלטענישן פון די 80־ער יאָרן, זיין שטרעבן צו געפינען אַן איי־
גענעם ענטפער אַף די נייע צייט־פראַגן און צייט־איבערלעבונגען. מיר טרעפן דעריבער צו
יענער צייט באַ שאָלעם־אַלייכעמען ניט נאָר דעם דערציילערישן זשאנר פון „איבערגעכאַפּ־
טע בריוו", נאָר אויך אַזאַ אויסגעשפּראָכן־דעקלאַראַטיוון „זשאַנר", ווי די „בריוו צו אַ גוטן
פריינט" — דער נאָכוואָרט צו „סטעמפּעניו" — אַ מין פּראָגראַם־דאָקומענט, וואָס דערציילט
אונדז, מיט וויפל מי שאָלעם־אַלייכעם האָט אין די 80־ער יאָרן געזוכט זיין „אידיי". און
וויפיל נאָך ענלעכע דאָקומענטן — האַקדאָמעס צו קינסטלערישע ווערק, קריטישע אַר־
טיקלען, פּריוואַטע בריוו א. אַז. וו. — דער ־ילן אונדז וועגן שאָלעם־אַלייכעמס אידעאָלאָ־
גישע זוכונגען, בלאָנדזענישן און אַנטפּלעקונגען פון יענער צייט?...

אין זיינע דעמאָלטיקע זוכונגען לאָזט דער יונגער שאָלעם־אַלייכעם גאַנץ אָפט זיך
פירן דורך דער לאַנג שוין אויסגעפורעמטער מענדעלע־טראַדיציע און איר לעבעדיקער פאַרקער־
פערונג — דעם „זיידן", צו וועמען ער, שאָלעם־אַלייכעם, פאַרשרייבט זיך פאַר אַ געטריי
„איניקל". אָבער פיל מער, ווי מיט דעם „זיידן", איז שאָלעם־אַלייכעם דעמאָלט אינערלעך
פאַרבונדן מיטן דאָר ייִנגערע שרייבער, וועמען עס איז געווען באַשערט צוזאַמען מיט
שאָלעם־אַלייכעמען איבערנעמען די איניציאַטיוו אין דער אופבויונג פון דער יידישער ליטע־
ראַטור נאָך די 80־ער יאָרן. דאָס זיינען געווען פּערעץ, ספּעקטאָר. עמעס, די צוזאַמענאַ־
בעט מיט זיי האָט ניט באַטייט אַזאַ אַרט פאַרייניקונג פון ליטעראַרישע קויכעס, וואָס
שטעלט זיך באַשטימטע, שאַרף־אויסגעשפּראָכענע צוועקן. י. ל. פּערעץ האָט וועגן דער צייט
אַנומעלטן דערציילט:

„אין יאָר 1890 איז קאַם געווען דער פונדאַמענט (פון דער יידישער ליטעראַטור — נ. א.).
אַ הייפל מענטשן האָבן זיך צו אים געשטעלט, ניט אָפּגערעדט צווישן זיך. איינער האָט
דעם צווייטן ניט געקענט, קיינער האָט נאָך קיינעם ניט גערופן. יעדערער איז פון זיך גע־
קומען, זיך אין זיין ווינקל צו דער אַרבעט געשטעלט, ערשט באַ דער אַרבעט — איינער
דעם צווייטן דערזען, פאָרגעשטעלט זיך, די האַנט דערלאַנגט און אָפט — זיך אומגע־
קערט"... [2]

אָט די שילדערונג, וועלכע פּערעץ האָט (מעגלעך, אַז צוליב זיינע פאַרשאַרפטע באַ־
ציונגען מיט שאָלעם־אַלייכעמען) איבערגערוקט אַף אַ פּאָר יאָר פאָרויס, פּאַסט זיך פּאַקטיש
אויך צו דעם ליטעראַטור־צושטאַנד, וואָס מיר האָבן פאַר זיך סאָף 80־ער יאָרן, אין דער
צייט, ווען עס איז דערשינען שאָלעם־אַלייכעמס „יידישע פאָלקס־ביבליאָטעק". וואָס־זשע
האָט פאַראייניקט אָט דאָס „הייפל מענשן" מיט גאַנץ־פאַרשיידענע קינסטלערישע סימפּאַטיעס
און פאַרלאַנגען?

די 80־ער יאָרן, די צייט, ווען אינעם גאַנצן לאַנד אַרום און אַרום הייבט זיך אָן פילן
דער אומופהערלעכער וווקס פונעם רוסלענדישן קאַפּיטאַליזם, ברענגט אַריין אויך אין דער
יידישער סוויווע אַ גאַנצע ריי פאַקטן און דערשיינונגען, וואָס דיקטירן דעם ייִנגערן דאָר
שרייבער נייע אינטערעסן און פאַרלאַנגען. ניט דאָ, אין דער אַרבעט, איז געווען דאָס אָרט
נאָכצושפּירן יענעם וועג פון לאַנגזאַמער אָבער אומפאַרמיידלעכער פאַרענדערונג, וואָס קומט
פאָר אין די סאָציאַל־עקאָנאָמישע פאַרהעלטענישן פון דער יידישער סוויווע אינעם פּעריאָד

[1] איינעם אַזאַ „פּראַט" גיט, אַגעוו, אָן י. ד. בערקאָוויטש גופא, ווען ער באַווייזט, ווי שאָלעם־אַלייכעם „וואַרפט
זיך אַליין אויף דורכן באַראָן פּיפּערנאָטער, לעמיי ער פאַרשווענדט זיין „סאַטירע" אַף אַזעלכע נאַרישקייטן, ווי
טאַקסע, אַליעס, כסידים, שול־איניאָנים... (ש"א „בוך ז. 317) און דאָס אַלעס, ווייל אונדז איינשמייעסן י. ד. בערקאָ־
וויטש, קומט באַ שאָלעם־אַלייכעמען פאָר „אָן קיין שום זייטיקע אידעישע קאַוואָנעס און טענדענצן"...
[2] פּערעץ: „געדאַנקען אין דער וועלט אַריין" „דער פריינד" 1911 י. № 301

ערעוו און אין גאַנג פון די 80־ער יאָרן. מיר האָבן נאָר אָפּגעשטעלט זיך אַף איין
וויכטיקסטער געשעעניש פון די 80־ער יאָרן, ווייל אָט די געשעעניש — די פּאָגראָם־קאַטאַסט־
ראָפע — האָט אַף אַן אומגעריכטן אויפן באַלויכטן די „פיל נייס, פיל פאַרענדערונגען", וואָס
האָבן זיך אָנגעזאַמלט אין דער יידישער סוויווע פאַר דער גאַנצער עפּאָכע, וועלכע מיר
האָבן באַהאַנדלט דאָ. די פּאָגראָם־קאַטאַסטראָפע האָט אַף אַ נייעם אויפן באַלויכטן פאַר
דעם ייִנגערן שרייבער דעם אַנטאַגאָניזם צווישן דער ניט־לאַנג־אופגעקומענער יידישער
גרויס־בורזשואַזיע און דער ברייטערער מאַסע פון יידישן קליינבירגערטום און די „אונ־
טערשטע" פאָלק־שיכטן, באַוויזן אין אַן אַנדער שייַן די פאַרהעלטעניש צווישן גרויס־שטאָט
און קליינעם שטעטל, צווישן דער „העכערער קלאַסע, וואָס מע רופט דאָס אָן: אינטעלי־
גענציע" און דעם „האַמוין־אַם". שאָלעם־אַלייכעם האָט נאָך געמעגט מיט אַ באַזונדער ניי־
געריקייט אַרומפאָרן איבער „קליינע שטעטלעך, ווו עס איז קיין אייַזנבאַן לעסאַטע ניטאָ",
אָבער אין דער „וועלט־רייזע" (שפּעטער: „דער ערשטער אַרויספאָר") האָט עס געשמעקט
שוין מיטן ערשטן אַרויספאָר אין דער וועלט פון גרויסע ניסיוינעס און שטרויכלונגען,
וועלכע עס האָט געשפּרייט אַרום דעם קליינעם שטעטל דער וווקס פונעם רוסלענדישן קאַ־
פּיטאַליזם (מיט איין פּאָר יאָר שפּעטער, אָנהייב 90־ער יאָרן, האָט שוין וועגן דעם גאָר
אָפן גענומען ריידן פּערעץ אין זיין פּאָעמע „דער באַלעגאָלע"), נייע עקאָנאָמישע און סאָ־
ציאַלע פאַרהעלטענישן זיינען געשטאַנען גאָר נאָענט, באַ דער סאַמע שוועל פון דער
יידישער סוויווע. און דאָס אַלעס האָט געוועקט נייַע פאָרגעפילן באַם יונגן דאָר שרייבער.

אַפּן פאָן פון דער אַלגעמיינער רעאַקציע, וואָס האָט באַהערשט דאָס דעמאָלטיקע רוס־
לאַנד, און שטענדיק אונטערן דרוק פון יענע רעאַקציאָנערע שטימונגען, וואָס האָבן נאָך די
פּאָגראָמען אַ פלייץ געטאָן אין דער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט, האָט דאָס „הייפל מענטשן"
געפורעמט דעם נייַעם יעסאָד פאַר דער יידישער ליטעראַטור פונעם נאָך־האַסקאָלע־פּעריאָד.
דאָס איז געווען יענע צייט, ווען דער מאַסקיליש־דעמאָקראַטישער אינהאַלט פון דער מענ־
דעלע־טראַדיציע האָט געמוזט וועזנטלעך באַנייט ווערן, אַף אַ נייעם אויפן דערגאַנצט און
דערקלערט ווערן. פאַר אָט דער אַרבעט האָט זיך גענומען דאָס „הייפל מענטשן", צו וועמען
עס האָט געהערט אויך שאָלעם־אַלייכעם [1]. זיי האָבן גענומען איבערפורעמען די מענדעלע־
טראַדיציע אין גייסט פון אַ ניי־אופקומענדיקער עפּאָכע. שאָלעם־אַלייכעם האָט נאָך גאָר באַם
אָנהייב פון זייַן טעטיקייַט גענומען זוכן די ריכטיקע אָנווענדונג פאַר זיינע פאָלקיסטישע
טענדענצן, גענומען זוכן די נייע וועגן צום אָביעקט פון זיינע ראָמאַנטיש־באַפאַרבטע שטרע־
בונגען—צום „פאָלק". ער האָט דערביי ניט געקאָנט זיך באַפרידיקן מיטן אָרעמען ביסל דע־
מאָקראַטישע קאַוואָנעס פון דער כיבאַס־ציען־באַוועגונג, וווהין ער האָט זיך אָפיציעל אַריינ־
גערעכנט. מיט דעם געדאַנק, אַז זייַן באַרוף איז צו שילדערן דאָס „פּראָווינציעלע לעבן פון
דער יידישער מאַסע" ווערט באַ דעם יונגן שאָלעם־אַלייכעמען שוין פאַרבונדן אַ נייע באַ־
ציונג צו דער ברייטער מאַסע, צו דער אָרעמער באַרדיטשעווער גאַס. דערביי קומט אויס
שאָלעם־אַלייכעמען, ווי אויך די איבעריקע ייִנגערע שרייבער פון די 80־ער יאָרן, זיך פאַנאַנ־
דערגיין אין זייער אַ וויכטיקן פונקט מיט מענדעלעס אופאַסונג פון יידישן מאַסן־לעבן.
דעם נייעם דאָר שרייבער הייבט אָן ווערן ענג אין מענדעלעס געדאַנקען־וועלט. דאָס נייע,
מיט וואָס עס האָט זיך אויסגעצייכענט די ווענדונג „צום פאָלק" באַם ייִנגערן דאָר שריי־
בער, איז באַשטאַנען דערין, וואָס ער, דער נייער שרייבער, איז געגאַנגען אין „פאָלק" ניט

[1] קימאַט גלייכצייטיק האָט זיך פאַר אָט דער אַרבעט גענומען נאָך אַן אַנדער „הייפל מענטשן" — די רע־
וואָלוציאָנערע יידישע דיכטער אין אַמעריקע. דאָרט האָט זיך עס שוין, עמעס, געהאַנדלט וועגן אַ ראַדיקאַלער
איבערבויונג פון דער ליטעראַטור־טראַדיציע אַף נייע יעסוידעס. אָבער אויך באַ מ. ווינטשעווסקי, באַ מ. ראָזענפעלדן
לאָזט זיך זען, וויפל אָנציונג־קראַפט עס האָט נאָך געהאַט פאַר זיי די טראַדיציע פון דער מענדעלע־שול אין דער
יידישער ליטעראַטור.

נאָר קעדיי צו באַווייזן די שטריכן פון אָפּגעשטאַנענקייט און פאַרקריפּלונג, נאָר אויך קעדיי צו זוכן אין דער טיף פון דער פאָלקס־מאַסע פאַרבאָרגענע קרעפטן, שאַפנדיקע קויכעס. דאָס איז געווען דאָס וויכטיקסטע געבאָט פון דעמאָלטיקן פאָלקיזם.

מענדעלעס דעמאָקראַטיש־מאַסקילישער צוגאַנג צו דער ברייטער מאַסע הייבט אָן פאַרביטן ווערן אַף דעם נייעם צוגאַנג, דעם דעמאָקראַטיש־פאָלקיסטישן, וואָס ווערט דײַטלעך פאָרמולריט ערשט באַ שאָלעם־אַלייכעמען, ספּעקטאָרן, פּערעצן. ניט אָפּזאָגנדיק זיך פון דער קריטישער באַציִונג צו דער יידישער ווירקלעכקייט, טראָגט זיך אַרום דער נייער שרײַבער מיט דער פראַגע: „ווו נעם איך אַ העלד?" — אַ פראַגע, אַף וועלכער שאָלעם־אַלייכעם גיט אין די 80־ער יאָרן זײַן קאַטעגאָרישן ענטפער: „ווער עס איז באַקאַנט מיט אונדזער פאָלק, דער ווייסט, אַז העלדן געפינען זיך צווישן אונדזער האַמוין־אַם אַסאַך מער, אַלס באַ אונדזער העכערער קלאַסע, וואָס מע רופט . אָס אָן „אינטעליגענציע""

און דאָס איז בעעמעס געווען אַן אַנטפּלעקונג פאַר דער ליטעראַטור פון די 80־ער יאָרן. מיר באַקומען דאָ שוין דעם אויסגאַנג־פּונקט פון שאָלעם־אַלייכעמס פאָלקיסטישער ראָמאַנטיק, פון זײַן אידעאַליזירנדיקער באַציִונג צו די העלדן פון „האַמוין־אַם" (דאָס האָט זיך שפּעטער געלאָזט פילן אַפילע אין „טעוויע דעם מילכיקן"), אָבער צו גלייכער צייט שטאַמט פונדאַנען אויך שאָלעם־אַלייכעמס קריטיציזם בענעגייע צו אַנדערע שיכטן, ווי לעמאָשל, די „קרעמער־וועלט", דער יידישער גוויר, וואָס רופן אַרויס באַ שאָלעם־אַלייכעמען דעם פאַרשאַרפטן ווידערווילן, אָפּטמאָל ביז צו אָפּענעם סאַרקאַזם.

און גראָדע אַפן באָדן פון אָט דעם „קריטיציזם" קומט שאָלעם־אַלייכעם צו אַ האַרבן קאָנפליקט מיט דער הערשנדיקער געזעלשאַפטלעכער מיינונג אין דער יידישער סוויווע פון די 80 ער יאָרן. די הערשנדיקע געזעלשאַפטלעכע מיינונג, וואָס ווערט צו יענער צייט אויסגעדריקט דורך „געוועזענע סאָציאַליסטן", „געוועזענע מאַסקילים" (אַלערליי „געוועזענע", וועלכע ווילן אין אַזאַרט פון „טשוווע טון" אייַנבירגערן אין דער ליטעראַטור אַ גאַנצן סכום נאַציאָנאַליסטיש־אַפּאָלאָגעטישע און סטאַם־קאָנסערוואַטיווע טענדענצן) — זי וויל ניט פאַרליידן קיין „קריטיק", קיין „סאַטירע". זי באַצייכנט דאָס אַלעס ווי „לעצאָנעס", און שאָלעם־אַלייכעם, וואָס זינדיקט צו יענער צייט מיט אַזאַ אַרט „לעצאָנעס", קאָן ניט אויסמיידן דעם קאָנפליקט מיט דער הערשנדיקער געזעלשאַפטלעכער מיינונג.

שאָלעם־אַלייכעם איז, ווי מיר האָבן אויבן געזען, פון אָט דעם קאָנפליקט אַרויס אַ האַלב־באַזיגטער: ער האָט סאָף 80־ער יאָרן גענומען אַרויסבאַווייזן די גרייטקייט זיך אָפּצוזאָגן פון זײַן הומאָריסטישן קונסט־שטייגער, ער איז גרייט צו ווידמען זײַן קונסט אויסשליסלעך דער אידעאַליזאַציע פונעם יידישן לעבנשטייגער.

דער ראָמאַן „סטעמפּעניו" איז געווען דער בוילעטסטער אויסדרוק פון אָט דעם קריזיס, וואָס האָט זיך סאָף 80־ער יאָרן אָנגעמערקט אין שאָלעם־אַלייכעמס שאַפן. אינעם זעלבן ראָמאַן האָבן מיר אָבער שוין די וויכטיקסטע סימפּטאָמען פון דעם, ווי אַזוי שאָלעם־אַלייכעם געפינט זײַן אויסוועג פונעם שווערן יוגנט־קריזיס.

איינער פון אָט־די וויכטיקע סימפּטאָמען פון שאָלעם־אַלייכעמס „סטעמפּעניו" איז באַשטאַנען דערין, וואָס זײַן קריטישע באַציִונג צו די דערשיינונגען פונעם טראַדיציאָנעלן שטייגער האָט ער אויפגעהערט אָנצוטרויען דעם געוויסן מין „פּאָזיטיווע העלדן" אין דער מאַסקילישער ליטעראַטור — די טויט־רעדנדיקע געשטאַלטן פון די וועקערס און פּיקהאָלצס. די ליטעראַטור האָט שוין דאַן לענגער ניט געקאָנט פאַרבלייבן בלויז באַם אָביעקט פון דער „קריטיק", זי האָט געמוזט באַקומען אין אַ לעבעדיקער פאַרקערפּערונג אויך דעם סוביעקט פון אָטאָ דער „קריטיק". און דער יונגער שאָלעם־אַלייכעם מאַכט דעם ערשטן געוואַגטן שריט אַף דעם וועג צו אַזאַ אַרט „העלד". אין דער צייט, ווען פּערעץ איז גרייט געווען אַרײַנצופירן אין דער ליטעראַטור די „קריטיש־דענקענדיקע פּערזענלעכקייט" אַפילע

דורך דער געשטאַלט פונעם „מעשוגענעם באַטלען" (1890) — אַבי נאָר דאָס זאָל זײַן אַ לעבעדיקע געשטאַלט — האָט שאָלעם־אַלייכעם באַוויזן, ווי די שילדערונג פון ראָכעלען — אַ פּולבלוטיקע, לעבעדיקע פיגור — קאָן ווערן דער אויסגאַנג־פּונקט פאַר דער קריטיק פונעם טראַדיציאָנעלן שטייגער[1].

דורך דעם איז אין אַ היפּשער מאָס פאַרשטאַרקט געוואָרן די איבערצייגנדיקייט פון דער „קריטיק". זי איז געוואָרן ניט נאָר אַף אַ פּובליציסטיש־פּראָגראַמאַטישן, נאָר אויך אַף אַ קינסטלעריש־פּסיכאָלאָגישן אויפן אייַנגעבירגערט אין דער יידישער ליטעראַטור.

ניט אַלעמאָל האָבן דערביי געקאָנט געניגן די אידעאָלאָגישע פּאָרויסזעצונגען פונעם יונגן שאָלעם־אַלייכעמס האָפּערדיקן פאָלקיזם, — דעמאָלט האָט זיך אינעם ווערק געפילט אַ היפּשער בלויז, ווי אינעם פינאַל פון ראָכעלעס לעבן, — אָבער פון דער „קריטיק" גופע האָט זיך דער יונגער שאָלעם־אַלייכעם שוין ניט געקאָנט אָפּזאָגן.

אין אונדזער אַנאַליז פון „סטעמפּעניו" האָבן מיר באַוויזן, וואָס פאַר אַ פאַרוויקלטער קנויל פון סימפּאַטיעס און טענדענצן עס האָט זיך אַרײַנגעוועבט אין אָט־דעם אויסערלעך־נאַיִוון און אידיליש־געפלאַנטן ראָמאַן. מיר האָבן געזען, ווי שווער עס איז געווען דער פאָלקיסטישער ראָמאַנטיק קומען צום וואָרט איבער דער נאַציאָנאַליסטיש־אַפּאָלאָגעטישער טענדענץ, וואָס איז אַרײַנגעפירט געוואָרן אין דעם ווערק. מיר האָבן געזען אויך, ווי אַזוי שאָלעם־אַלייכעם האָט דורכגעמאַכט זײַן אָריענטיר־אַרבעט אַפן וועג צום פאָלקס־מענטש, צום מאַסן־מענטש, ווי ער זוכט אָנצוטאַפּן דעם לעבעדיקן קאָנטאַקט מיט די שאַפערישע קויכעס פון דער מאַסע.

שאָלעם־אַלייכעמס אייגנאַרטיקייט איז דערין טאַקע באַשטאַנען, וואָס ער פלעג די אידעאָלאָגישע אָריענטיר־אַרבעט דורכמאַכן ערגעץ טיף אין זיך און צום לעזער קומען מיט אַ פאַרטיקן, ליריש־באַגייסטערטן וואָרט, וואָס האָט גלייך ווי אָפּגעווישט פון שאָלעם־אַלייכעמס ווערק די שפּורן פון אידעאָלאָגישע זוכענישן און בלאָנדזענישן. עס איז צייט אָבער, אַז אונדזער פאָרשונג זאָל גראָדע אַף אָט די מאָמענטן פון שאָלעם־אַלייכעמס שאַפן ווענדן

1 בעייס אונדזער גאַנצע אַרבעט איז שוין געווען אויסגעזעצט, האָט זיך אונדז אייַנגעגעבן צו באַקענען זיך מיט יענעם בריוו צו ראַווניצקי („היינט" 1923), ווו שאָלעם־אַלייכעם כאַראַקטעריזירט די העלדן פון „סטעמפּעניו". שאָלעם־אַלייכעם שרייבט דאָרטן:

„אין אייער קליינעם איבערבליק האָט איר דורכגעלאָזט אַ פאַרשוין, וואָס זי פאַרנעמט באַ מיר אַן אָרט. איך מיין פריידלען, מיין איך. דען אין „סטעמפּעניו" געפינען זיך דריי כאַראַקטערן, אָדער צוויי כאַראַקטערן מיט איין טיפּ: סטעמפּעניו מיט ראָכעלען זיינען כאַראַקטערן, און פריידל איז אַ טיפּ פון אַ יידישער שאַכערקע, אַ באַרדיטשעווער מאַכליאַרקע פּאָ פּריראָדיע, פּאָ וונוטרעניעמו סקלאַדו, פּאָ פּריזוואַניו. קלאָמפּערשט שפּילט זי דאָרט באַ מיר אַ צווייטע ראָלע, נאָר געמיינט האָב איך זי זייער און זייער: פריידל איז אַ ט י פּ, מאַכמעס אַזעלכע יידישע ווייבלעך איז דאָ אַסאַך באַ אונדז. סטעמפּעניו איז אָבער נאָר איינער געווען באַ אונדז, דערום איז ער אַ כאַראַקטער דאָס הייסט אַ יוּיצע מין האקלאל. אויך ראָכעלע, די ערלעכע נעשאָמע, וועלכער איך האָב אָוועקגעשייַנקט אַלע מיינע סימפּאַטיען, איז אַ כאַראַקטער; ניט פיל איז דאָ אַזעלכע ווייבלעך; דאָס הייסט ערלעכע דריפּקעס מיט קאָרבן־מינכעס, פּאָזשאַלוי, וועט איר געפינען, אָבער אַזעלכע ווייבלעך מיט אַזעלכע געפילען, מיט אַזעלכע פּאָעטישע נייגונגען אין מיט אַזאַ ליבלעך האַרץ און מיט אַזאַ פרומקייט, עמעס יידישע פרומקייט — איז נישטאָ קיין סאַך. דערום דאַרף מען זי באַטראַכטן ווי אַ כאַראַקטער „היוצא מן הכלל".

מיר האָבן דאָ ניט די מעגלעכקייט זיך אָפּצושטעלן גענייער אַף אָט דעם וויכטיקן דאָקומענט. מיר ווילן נאָר אָנווייזן, אַז דאָ ווערט באַשטעטיקט אונדזער פריערדיקער אַנאַליז, ווו מיר זיינען אַרויסגעגאַנגען פון דעם: 1) אַז די געשטאַלט פון פריידלען האָט שאָלעם־אַלייכעם זיך באַמיט ווי ווייט מעגלעך צו פאַראַלגעמיינערן, פאַרשטעלנדיק פריידלען ווי אַ טיפּישע פאַרקערפּערונג פונעם „סאָכרישן גייסט" אין מאַזעפּעווקער סוויווע, 2) אַז זײַן ראָמאַן „סטעמפּעניו", ווו ער האָט געוואָלט געבן „עפּעס העכסט שיינס פון פאַנטאַסטישן מין", האָט שאָלעם־אַלייכעם געבויט אַף דער האַנדלונג צווישן „אויסדערוווילטע", באַגאַבטע נאַטורן, — ראָכעלע און סטעמפּעניו — וואָס שטייען העכער פון דער אַרומיקער סוויווע און שטייגן אַריבער דעם געוויינלעכן דורכשניט פון מאַזעפּעווקער לעבנשטייגער.

איר אופמערקזאַמקייט, וואָרעם אָן דעם וועט פאַר אונדז קיינמאָל ניט מעגלעך זיין וויגעהעריק צו פאַרענטפערן דעם גאַנצן סכום פראַגן, וואָס איז פאַרבונדן מיט דער אַלגעמיינער פראָבלעם פון שאָלעם-אַלייכעמס קינסטלערישער אַנטוויקלונג.

קיעוו 1927—1926.

———

קירצונגען אין טעקסט.

צ. א. פון ש״א—זאַמלבוך „צום אָנדענק פון שאָלעם-אליייכעמען״ פעטראָגראַד 1917.

Восход—В

פ״ב—„יידישעס פאָלקסבלאַט״.

Еврейская Старина—Ев. Ст.

ש. מ.—„שאָמערס מישפעט״ באַרדיטשעוו 1888

פ״ביב.—„יידישע פאָלקס-ביבליאָטעק״ אונטער דער רעדאַקציע פון שאָלעם-אַלייכעם, ערשטער באַנד—1888, צווייטער באַנד—1889.

סט.—„סטעמפעניו״, ערשטער וואַריאַנט, געדרוקט אין „יידישע פאָלקס-ביבליאָטעק״ ערשטער באַנד.

מ. ג.—„מאָשקעלע גאַנעוו״, געדרוקט אין „יידישער פאָלקס-צייטונג״ 1903. ווערט בא אונדז ציטירט לויט דער אויסגאַבע „קולטור-ליגע״ (קיעוו 1927).

ש״א-בוך—שאָלעם-אַלייכעם-בוך (ניו-יאָרק, 1927)

———

מ. ווינער

די ראָל פון שפראַך-פאָלקלאָר אין דער יידישער ליטעראַטור

(פון עטיודן צו אַ מאָנאָגראַפיע וועגן שלוימע עטינגער)

1. אריינפיר. די פראָבלעם־שטעלונג

אין שלוימע עטינגערס ווערק, וואָס באַטייטן אַ ווענדפונקט אינעם איבערגאַנג פון נאַיִוו־שטייגערישן רעאַליזם צום קינסטלערישן רעאַליסטישן סטיל, וואַרפט זיך אין די אויגן דער פאַקט, וואָס גראָד יענע פיגורן, צו וועלכע דער אַווטאָר האָט אַ נעגאַטיווע באַציִונג, און קימאַט נאָר אָטאָ די, לעמאָשל: סערקעלע, גאַווריל הענדלער, יויכענען שאַדכן, שמעלקע טרויניקס א. אז. וו. באַנוצן אין זייערע רעפּליקעס באַזונדערס אַסאַך שפראַך־פאָלקלאָר [1], ד. ה. סטערעאָטיפּישע, פיקסירטע פראַזעאָלאָגיע: רעדנסאַרטן, שפּריכווערטער, גלייכווערטלעך, קאַנאָנישע פאַרגלייכענישן א. אַז. וו. מיר זעען דאָס נישט בלויז אין „סערקעלע״, נאָר אויך אין די „מעשאָלים״ [2] עטינגערס. בא אָטאָ די פיגורן זיינען פאַראַן רעפּליקעס, וואָס באַשטייען אייגנטלעך אינגאַנצן פון אַ קייט קונציק צונויפגעפלאָכטענעם שפראַך־פאָלקלאָר [3]. געוויינלעך קאָנסטאַטירן מיר דאָס בא יענע פיגורן, וואָס זיינען זייער ספּעציפיש־עטנאָגראַפיש אויסגעפורעמט, יידישלעך־פרומלעכע, הינטערשטעליקע, אָדער ביידוויליקע אינדיווידן פון „אַלטן דאָר״, פון וועלכע עטינגער וויל, מיט זיין קימאַט גוטמוטיקער איראָניע, קריטיקירנדיק אָפּשפּעטן. די „אופגעקלערטע״, „געבילדעטע״ פאַרשוינען און די אַנדערע פּאָזיטיווע פיגורן, לעמאָשל, די מעשאָרסים, באַנוצן זעלטן פאָלקלאָריסטישע פראַזעס.

שפראַך־פאָלקלאָר אין דער ליטעראַטור איז אַ באַשטאַנדטייל פון רעאַליסטישן נוסעך. אין אָנהייב איז דער כאַראַקטער פון אַ נייער אָדער באַנייטער ליטעראַטור געוויינלעך רעאַליסטיש. דיזעלבע סיבעס, וואָס פירן אַרויף אַ פאָלקסשפראַך אין דער ספערע פון בוך־ליטעראַטור, דער איבערקערערישער דראַנג און די שטרעבונג אופצוהייבן עקאָנאָמיש און קולטורעל אַ באַשטימטן סאָציאַלן אָדער פּאָליטישן שיכט און אים אומאָפּהענגיק צו מאַכן פון די הערשנדיקע שיכטן — אָטאָ דיזעלבע סיבעס פירן מעמיילע אויך צום שטייגערישן, כאָטש דערווייל נאָך פּרימיטיוון רעאַליזם, ווי צו אַ מיטל אַף קריטיקירן דעם סאָציאַלן אָדער מעלוכיש־פּאָליטישן סיידער. פון דער אַנדערער זייט אָבער פירן אין אָנהייב טאַקע אויך דיזעלבע סיבעס צו אַ פאָלקיסטישער, ראָמאַנטישער באַציִונג צו דער שפּראַכלעכער „עטנאָגראַפיע״ מיט אַלע אירע פליטערלעך. נישט בלויז ווייל מע מוז אין אָנהייב שרייבן

---

1 זע די סטאַטיסטיק אין די „צוגאָבן און אָנמערקונגען״ אפן סאָף פון דער אָפּהאַנדלונג (פון ז. 104 און ווייטער) I. „באַשטאַנד פון שפראַך-פאָלקלאָר אין עטינגערס „סערקעלע״.

2 זע דאָרט אָנמערקונג ז. 121

3 דאָרט.